نیهاد جامی

ڕەخنەگرتن لە مۆدێرنێتی

لێکۆڵینەوەی فەلسەفی

سەنتەری ڕووناکبیری هەتاو, ژمارە (14)

www.dengekan.com
1/14/2007

کوردستان 2006

ناوی کتێب: ڕەخنەگرتن لە مۆدێرنیتی

ناوی نووسەر: نیهاد جامی

جۆری کتێب: لێکۆلینەوەی فەلسەفی

تایپ و هەڵەچن: نووسەر

نەخشەسازی و بەرگ: هاوڕێ محەمەد زادە

تیراژ: 1000 دانە

چاپخانە:

چاپی یەکەم

ناوەڕۆك

دەسپێك 5

بەشی یەکەم: مۆدێرنیتیو پۆست مۆدێرنیتی 7

– ڕەخنەگرتن لەکۆمەڵگای مۆدێرنیتی 9

– مۆدێرنیتیو دەسەڵاتی شێتخانە 23

– پرسیارکردن لە فەلسەفە 29

بەشی دووەم: هەڵوەشاندنەوە 91

– هەڵوەشاندنەوەی عەقڵومیتافیزیکیای فەلسەفە 93

– کۆتایی ئایدیۆلۆژیاو سەرهەڵدانەوەی فەلسەفە 106

– هەڵوەشاندنەوەگەرایی بیل 124

– فێمێنیزمو هەڵوەشاندنەوەی زمان 142

بەشی سێیەم: هیرمنیۆتیکا 179

– هیرمنیۆتیکای گومان 181

– هیرمنیۆتیکاو هەڵوەشاندنەوە 188

– مۆدێرنیتیو هیرمنیۆتیکای ڕەخنەیی 196

بەشی چوارەم: سیمیۆلۆژیا 215

– سەرەتایەك بۆ سیمیۆلۆژیا 217

– ئەنترۆپۆلۆژیای زمانەوانی 241

– بنەماکانی سیمیۆلۆژیا 262

– سیمیۆلۆژیای هاوچەرخ 273

– سیمیۆلۆژیای ڕاڤەکاریی 297

– گراماتۆلۆژیا: ڕەخنەگرتن لە سیمیۆلۆژیا 307

315

– سیمیۆلۆژیای چۆمسکی

دەسپێك

ڕەخنەگرتن لە مۆدێرنیتی باسێكی دەست نیشان كراو نیە تیایدا لێوە بمانەوێت پڕۆژەیەكی فەلسەفی لەتێڕوانینی ڕەخنەییەوە بخوێنینەوە بەڵكو ڕەخنەگرتنە لە پڕۆژەیەكی فەلسەفی كە تیایدا دەسەڵاتی عەقڵگەرایی دروست كرد, ئەوەش ڕەخنە گرتنە لەو لۆژیكەی كە بیركردنەوەی مرۆڤی خۆر ئاوایی لەسەر بەرهەم هێنراوە, بۆیە پۆست مۆدێرنیتیەكان لەو ڕەخنانە بێدەنگ نەبوون و هاتوونەتە وەڵام بەوەی ئەگەر ڕەخنەگرانی مۆدێرنیتی كە بە پۆست مۆدێرنیتی ناسراون پێیان وابێت كە مۆدێرنیتی پڕۆژەیەكی تەواوە, ئەوا مۆدێرنیتی شەڕی لەسەر ئەوەیە كە پڕۆژەكەیان ناتەواوە, بەو مانایەی كە مۆدێرنیتی كۆتایی نەهاتووە, بەڵام بۆ ئەوی بەشداریەك لەناو ئەو گوتارە ڕەخنەییە بكەین پێویستمان بە گەڕانەوەیە بۆ هەردوو دەقەكانی ئەو دو ئاراستە دژەو فەیلەسوفو ڕابەرەكانیانو گەڕانەوە بەرەو پرسیاركردن لە فەلسەفەو خوڵقاندنەوەی سەر لەنوێی ماناكانو نووسینەوەی ئەو جیاوازیانە كە تاچەند پۆست مۆدێرنیتی توانیویەتی بەرهەمی بێنێتەوە, بۆ ئەوەش پێویستمان بە هەموو ئەو تێزو ڕەخنانە هەیە كەلەگەڵ ئەو ئاراستە نوێیەدا هاتە بوون, بۆیە

ئێمەش هەر بەو مەبەستە کتێبەکە پۆلین دەکەینە سەر چوار بەش لەبەشی یەکەمدا دێینە سەر ئەو کۆمەڵگا نوێیەی کە پۆست مۆدێرنیتی قسەی لە بارەوە دەکات بەوەی مۆدێرنیتی پرۆژەیەکی تەواوە, بەتایبەت لەسەر ڕەخنە هاودژەکانی هابرماس‌و لیوتار, دواتریش لەسەر پەیوەندیی مۆدێرنیتی بە شێتخانەوە کە بەلای فۆکۆ وە مۆدێرنیتی لەو ڕێگەیەوە دەیەوێت دەسەڵات بداتەوە عەقڵ, بۆ پیاچوونەوە بە پرۆژەی مۆدێرنیتی دێینە ناو فەزای فەیلەسوفێکی تر کە دۆلۆزە بەتایبەت لەبارەی پرسیارکردنەوەی لە فەلسەفەدا, لەبەشی دووەمیش کە تایبەتە بە هەڵوەشاندنەوەو ئالاّ هەڵگریی ئەو تێزە کە دریدایە دێینە سەر بۆچوونەکانی دریدا لەبارەی هەڵوەشاندنەوە بۆ ڕوانینەکانی فۆکۆیاماو هەروەها ڕەخنەگرتنی لە سێنتەرو گەڕانەوەش بەرەو لای نیتچە لەبارەی هەڵوەشاندنەوەی عەقڵ کە دریدا جارێکی تر لە سەر خوێندنەوەی هایدگەر بۆ نیتچە کاری کردەوە, هەروەها هەڵوەشاندنەوەگەرایی یال باسێکی ترە لەو بەشەدا ئەو چوونە ژوورەوەیە بەوە واز ناهێنین تا خۆمان لە ژانرێکی تری پۆست مۆدێرنیتی نەدەین کە ئەویش پۆست مۆدێرنیتی فێمێنیستیە کە کریستیڤاو هێلین سیکسۆس‌ولۆرا کیپنزو چەندین ناوی تر نوێنەرایەتی دەکەن.

لەبەشی دواتریش دێینە سەر هیرمنیۆتیکاو لەسێ تەئویلکاری جیاواز دەدوێین ئەوانیش گادامێرو ڕیکۆرو بلۆمە, بەشی چوارەمیش کە دوا بەشی کتێبەکەیە تەرخانە بۆ سیمیۆلۆژیا هەر لە سۆسێرەوە تا دەگات بە چۆمسکی, کە ئەوانیش بەشێکی ترن لەناو پرۆژەی ڕەخنەگرتن لە مۆدێرنیتی.

ن.ج
/4/23
2005

هەولێر

بەشی یەکەم

مۆدێرنیتیو پۆست مۆدێرنیتی

ڕەخنەگرتن لە کۆمەڵگای مۆدێرنیتی

لەدوای ئەوەی مۆدێرنیتی لەسەر شێوازی سڕینەوە هەوڵی کۆمەڵگایەکی تریدا, کەلەخەسڵەتە مرۆییەکان دووری کردینەوەو کۆمەڵگا لەسەر بنەمای عەقلّ درووستکرا, ئەوەش بیرکردنەوەو پایەدانی بە عەقڵداو ڕەتکردنەوەی هەموو ئەوانەی لە ڕابردوودا هەبوون, کەدواجار نەیتوانی ئەو کۆمەڵگا عەقلانیە دابمەزرێنێت, چونکە بەشێکی زۆری بۆچوونەکان بوونە دیلی تیۆرولە هەڵچوون لەناو کلتوری ڕابردوو دەرەنەچوون, چونکە ئەو قۆناغە پێویستی بە گەشەکردنی بەردەوام هەبوو, دوای ئەوەی (مارکس.. فرۆید.. نیتچە) ئەو سێ گۆڕانە گەورەیەیان لەعەقڵی فەلسەفی خۆر ئاوا بەرپاکرد, ئومێدی گەورەتریان بەگۆڕان هەبوو, بەڵام نەبوونی فەیلەسوفی تر لەشێوەی ئەو سیانە وای لێکردن ئیدیی مۆدێرنیتی داکۆکی لەو دەسکەوتانە بکات, دەسکەوتێك لەتوانای نەبوو هیچی نوێتر بەرهەم بێنێت, کۆمەڵگا ئەوەبوو کەباسی لێوە دەکرا, گۆڕانێك نەما, ئەوەش وایکرد ڕاچەنینێك درووست بێت

بەوەی ئەو کۆمەڵگایەی هیوای بۆ دەخوازرا کۆمەڵگایەکی ڕادیکالی نەبوو کە ئیدیی بەهاکان بپارێزێت, بەڵکو ئەو پارێزگاری لەهیچ بەهایەك نەکرد.. بەدژی بەهاو نەریتەکان وەستایەوە, ژیانی کرد بە حیکایەتێك زەمەن تیایدا وەستابوو, ناوی پاڵەوانەکان دەدرەوشایەوە, سەردەمی حیکایەتە مێژوویەکان ئەو سەردەمە بوو کە کۆمەڵگای تووشی قەیران کرد, چونکە حیکایەت هۆیەکە بۆشاردنەوەی حەقیقەت, زۆرینەی ئەو حیکایەتانە خورافین وپەیوەندیان بە ڕاستیەوە نیە, بۆیە کاتێ پۆست مۆدێرنیتی زانست دەکات بە ئەلتەرناتیڤی لەهەمان کاتدا فەیلەسوفێکی وەك لیوتار بەدژی بینینی زانستە وەك حیکایەت, بەڵکو زانست بەردەوام پێویستی بەڕەخنەگرتنە لەخۆی, ئەو زانستەی لێرەدا مەبەستە زانستێکە بەردەوام لەگەڵ چەمکی حیکایەت لەکێشەدایە, چونکە دەیەوێ زانیاری ببەخشێت بۆ بەرهەم هێنانی حەقیقەت, بەپێچەوانەی حیکایەت کەدەمانباتە ناو ئەفسانەکان تاوەکو حەقیقەتمان لێ بشارێتەوە, حەقیقەت شتێ نیە لای مۆدێرنیتی جگە لەوەی کەعەقڵ دانی پیا دەنێت, ئەوەش لەدایکبوونی حەقیقەتی عەقڵ بوو, کە هیگل واناوی دەبرد ئەوەی عەقلانی بێت واقیعیەو ئەوەی واقیعیش بێت عەقلانیە, بەمانای ئەوەی لەناو سنوری عەقڵدا جیهان کورت کرا بۆوە, بۆیە زانست بەئامادەگی گوتاری فەلسەفی لە ڕێگەی میتا گوتارەوە تەئویلی ماناکان دەکات, ئەو گوتارەی لەناو حیکایەت بەدەوری پەیوەندیەکی داخراو دەسوڕێتەوەو ڕێگە بەتەئویل نادەن سنوری مانا ببەزێنێ, بەڵکو مانا بۆخۆشی ئەو توانایەی نیە, ئەو تێکەڵی بونیادە خورافیەکانی ناو حیکایەت بووە, بەوەش عەقڵ حەقیقەتو دادوەری لەناو تاکە ڕەهەندێکی عەقلانیەوە دەکاتە دوو پێکهاتە بۆ حیکایەت, حیکایەت بەهۆی ئەوانەوە خۆی گەورە دەکاتو بە گەورە بوونیشی ئەوان دەشارێتەوە, دەسەڵات وەرگرتنی سڕینەوەی پێکهاتە ناوەکیەکانە, هەربۆیە بوونی حیکایەت قەیرانێکی گەورەی درووست کردووە, ئەو قەیرانەی ڕووی

فەلسەفەی داپۆشیووە, بەوەی میتافیزیکیاش بۆخۆی تووشی قەیران دێت, چونکە توانای بەزاندنی ئەو سنورە خورافیەی نەبووە, حیکایەت وەزیفە لە (زمان, توخم, ئاماژە, بکەر) دەسەنێتەوە بەتەنیا پاڵەوانە دەردەکەوێت, پاڵەوان بەمەداری وەهمە دۆنکیشۆتانەکانی خۆیەوە خەریکە, ئەو وەهمەی گۆڕانی فەلسەفی ڕاگرت, بۆیە بەدوای شۆڕشی پیشەسازیی و ڕۆشنبیری کۆمەڵگا سەرلەنوێ ڕێکخرایەوە, ئەوەش بەدوای نزیکبوونەوەی نێوان کێشوەرەکان لەڕێگەی تەکنەلۆژیاوە, کە نەك هەرلەڕووی میدیاکانەوە بەڵکو سەفەرکردن بەڕێگای ئاسان دەستەبەر کرا, دیارە ئاگاداربوونی مرۆڤ بەجیهانەوە بەگۆڕانێکی مەزنی مەعریفە دادەنرێ, بەوەی مەعریفە نەك هەر بۆ ئەو کۆمەڵگایانە سوود دەگەیەنێ کە شۆڕشی پیشەسازیی تیا ئەنجامدراوە, چونکە وولآتانی جیهانی سێیەم سوودێکی زیاتر دەبینن, ئەو لەکۆمەڵێك قۆناغ بۆ گەیشتن بەو دەسکەوتانە نزیك دەبێتەوە, ئەوەش ڕێگایەکە بۆ ڕزگاربوون لەو دابڕانەو هەوڵدان بۆ پەیوەندیی کردنەوە بەجیهان, ئەگەر چی ناکرێ مەعریفە بەیەك ڕوو ببینین, چونکە ئەو هێزی بەرهەم هێنەرە, هەر بۆیە لەڕوویەکی تردا ڕۆڵی سەرەکی دەبێت لەدرووست کردنی سیخوڕی لە ڕێگەی کۆمپیوتەروئەنتەرنێتەوە, ئەوە سەرەڕای ئەوەی وێرانکردنی وولآتانی خۆر هەلآت لەلایان خۆر ئاواوە دەبێت بەکارێکی ئاسایی, چونکە تەکنەلۆژیا ئەمجارە لەبرِی سوود وەرگرتن لە مەعریفە, مەعریفە دەخاتە خزمەت وێرانسازی بۆ بەرهەم هێنانی گازی ژەهراوی وموشەکی نوێ, ئەوەش بازرگانی کردنی مەعریفەیە لەکۆمەڵگایەکدا کەناو دەنرێ بە(کۆمەڵگای زانیاری) بەلآم زانیاریەك پاکیوبەرائەت دەدۆڕێنێ, چونکە ئەو چەندە زانیاریمان پێدەبەخشێ, هێندەش لە ڕاستگۆیی دوورمان دەکاتەوە, چونکە لە کۆمەڵگایەکدایە مۆدێرنیتی پایەکانی لەسەر عەقلآنیەت درووست کردووە, ئەوا پۆست مۆدێرنیتی دەیەوێ لەناو ئەو کۆمەڵگایەدا مەعریفەی نوێو جیاواز

بخاته سەر زانیاریەکانی, ئیدیی پاکی توانای ئەوەی نییە ڕێگە بگرێت, بەڵکو ئەو بەهایەی خۆی لەناو مەعریفەی کۆمەڵگای زانیاری لەدەست دەدات, ئەوەش هەرگیز گەڕانەوە نیە بۆ مۆدێرنیتی, کە دەکرێ لەبینینی ڕووکەشانە بە شێوە نزیك بوونەوەیەك ببینرێت, بەڵام لەجەوهەردا خاڵێکی تەواو جیاوازیان هەیە, چونکە مەعریفە لە پۆست مۆدێرنیتی بۆ سەپاندنە نییە, بەڵکو پێویستیەکە دەبێ قەبوڵی بکات, گۆڕانێکە لەجیهانبینی, ڕزگارکردنی عەقڵە لەمەدارێکی دەست نیشان کراو, قسەکردنە لەوانەی چەپێنرابوون.

هەربۆیە لیوتار بڕوای وایە" گەشەسەندنی ئابوری‌و فراوانبوونی دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی‌و ڕامیاری بەشێوەیەکی سرووشتی یەکتری تەواو دەکەن"(1) ئەوەش خولقاندنی پەیوەندیی زمانە, وەك زانست لەگەڵ ئەخلاق کە ئەویش ڕووی تەواوکەریی سیاسەتە, هەریەك لەو دوانە بەر لەدرووست بوونی پەیوەندیەکەیان لەناو خۆیان گەیشتونەتە ئاستێکی پێشکەوتوو, ئاستێك خۆرئاوا ناویدەنێ(هەڵبژاردن) هەڵبژاردن لەوێنەی باڵا لەوەی مەعریفەیەکی بەرزو قووڵ هەیە, ئەمڕۆ وای لێ دەکات پەیوەندیی بەئەویتر درووست بکات.

ئەو کۆمەڵگایەی پۆست مۆدێرنیتی هەوڵ بۆ خولقاندنی دەدات, کۆمەڵگایەکە بەزۆر شێوە ناوزەد کراوە(جی. دی. پۆر) ناوی کۆمەڵگای ئیستعرازی لێناوەو(دانییل بیل) بە کۆمەڵگای دوای پیشە سازیی ناوی دەبات و(هنری لۆڤیڤەر) یش ناوی دەنێت کۆمەڵگای بیرۆکراتی بۆ لەکار کەوتنێکی ڕێکخەر, ئەوەش چونکە زانست و تەکنەلۆژیا لەو کۆمەڵگایەدا خاسیەتێکی سەرەکیە بۆ کارکردن, بەوەی بڕوای بەهەموو ئەو گۆڕانکاریانەی زانست هێناوەو هەرگیز بۆ وەڵام بە مۆدێرنیتی نایەت بگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵگای بەر لە مۆدێرنیتی, بەڵکو دەیەوێ ڕەفزی ئەو ژیارەی مۆدێرنیتی بکاتەوە, بەڵام هەرگیز ڕەفزی ئەو زەمەنە ناکات, کەسۆبجێکتی ئەو ئامادەگی تیا هەیە, بۆیە پرسیاری مەعریفە پرسیارێکە جارێکی تر دەخرێتەوە ژێر ڕۆشنایی, بۆئەوەی تەکنەلۆژیا فەرامۆش

نەکات کەدابیبڕین لە گۆڕانکاریەکان, هەربۆیە لیوتار زوو ئەو پرسیارەی کرد"کێ بڕیار دەدا لەوەی مەعریفە چیە, وکێشە ئـەوەی دەزانـێ پێویـستە چارەنووسـی چی بێت؟ لەسەردەمی کۆمپیوتەر پرسیاری مەعریفە دەبێ بە پرسیار لەشێوەی فرماندان لەهەر کاتێکی تر زیاتر"(2) ئەو پرسیارە دەرخستنی ڕووی جەوهـەری مەعریفەیە, بەوەی کۆمەڵگای نوێ پێویستی پێیـەتیو لەگـەڵ گۆڕانـەکان دەبـێ سـوودمەند بێـت, بۆیـە چارەنووسـی مەعریفـە لـە کۆمـەڵگای پـاش نوێگەریـدا چارەنووسـێکی نادیـارە, بـەوەی ڕۆژانـە زانیـاری دەخاتـە سـەر ئاگـایی مـرۆڤ, هەربوونی ئەو مەعریفەیەشـە دەبێتـە بەربەسـت لـەوەی قـەیران خۆرئـاوا وێـران بکـات, ئەگەرچـی لـەڕووی تـردا وێرانـە نـەبوون"هۆیەکـەی ئـەوەبوو کـە ئـەوان مەسـەلەی گەنـدەڵیو کێـشەی دەروونـیو دژایـەتیو ڕووبـەروو بوونـەوەکانیان بەباشی بینیو لەگەڵ باسکردنی کێشەکەشدا بەسـەریدا زاڵبـوون"(3)و توانیـان لەڕێگەی مەعریفەوە شوێن بە حیکایەت لەق بکەن, ئەوەش بـەدوای گومـانکردن لە حیکایەتەکانی مۆدێرنیتی کە بووە هۆی پرسیاری هەمەچەشن بۆ خوڵقانـدنی جیاوازی, کە لە قەیرانی مەعریفەی زانستی ڕێگـەی لـە جیـاوازی دەگـرت, بۆیـە مەعریفەی زانستی ئەو قەیرانەی چارەسەرکرد کـە بەدرێـژایی مێـژوو مەعریفـەی حیکایەت کاری تیـادا دەکـرد, چـونکە"قـەیران گـرنگترین ووشـەیە لەفەرهـەنگی زمـانی پۆسـت مۆدێرنیتیـدا"(4) ڕەنگـە گرنگیەکـەی لـەوە دابێـت کـەخاڵێکی جەوهەری ئەو هەڵ ومەرجەی پۆست مۆدێرنیتیە, چونکە بوونی قەیران وادەکات هەڵومەرجێك بێنێتە پێشەوە, کەبوونی بکاتە پێویستیەکی فەلسەفی.

لەوەی بەدرێژایی قۆناغە فەلسەفیەکان نەتوانراوە پەیوەندیی لەنێوان مەعریفەو تەکنەلۆژیا درووست بکرێت, چونکە مەعریفە هەرگیز لە پێش سامان دانەنراوە, بەڵکو"ئارەزوو لە سامان زیاتر بووە لە ئارەزوو لە مەعریفە"(5) ئەوەش وایکردووە تەکنەلۆژیا خەریکی گەشەکردنی بەرهەمەکانی خۆی بێت و ئەو بۆچوونە سەراوژێر بکات کە دەیووت" تەکنەلۆژیا نیە بەبێ سامان"(6)

بەواتای تەکنەلۆژیا بەبێ سامانیش سەرهەڵدەدات, بەڵکو ئەوە سامانە بەبێ تەکنەلۆژیا نایەتە دیی, ئەو خاڵەیە پۆست مۆدێرنیتی دێنێتە بوون, بەوەی ژیار لەسەر زەمەنی ئێستا دابمەزرێنن, ئەوەش لەڕێگەی سڕینەوەی ئەو مۆرکە ژیاریەی مۆدێرنیتیە, لەنێوان دابڕانی ژیاری مۆدێرنیتیودرێژبوونەوە لەناو هەمان ژیاردا ململانێو گفتوگۆ فەلسەفیەکانی ئەو دوو لایەنە دەست پێدەکات, بەتاییەت بەدوای ووتارەکەی هابرماس بەناوی(مۆدێرنیتی پرۆژەیەکی ناتەواوە) کە پێی وایە پۆست مۆدێرنیتە دەیەوێ خۆی بکاتە خاوەنی دەسکەوتەکانی دووسەدەی مۆدێرنیتە، ئەوە لەکاتێکدا مۆدێرنیتە خاوەن دەسکەوتێکی بێخەوش نەبووە تاوەکو وەربگیرێت، بەڵکو دنیایەك کەلێنو دیدیی ناتەواویی جێهێشتووە، پۆست مۆدێرنیتی دەیەوێت ئەوەی مۆدێرنیتی کردوویەتی ئەو نەیکات، وەك ئەو ڕەخنەیەی (هانزد کۆنگ) ئاراستەی (هابرماس)ی دەکات، کە مۆدێرنیتی بەدژی ئاین وەستاوەتەوە، کەچی تا ئەم ڕۆژگارەش ئەم بیرە نەچەسپیووە و بوونی لەناو خۆرئاوا هەر ماوە، بۆیە ئەو بۆچوونە لەدیوی شاراوەیدا سەرەتایەکە بۆ دەیالۆگ لەوەی مۆدێرنیتی پرۆژەیەکی تەواوە نەك ناتەواو، ئەگەر هابرماس ناتەواویی بەوە دەبینێت زیادە ڕۆیی لەهەندێك شوێن تیاکراوەو پێی باشە"پێشنیاری ئامرازێك بکەین کە لەڕووگیریی مۆدێرنی ڕۆشنبیرییو ناکۆکیەکانی لامان بدات"(7)

ئەوە دەتوانین ئەو دێرەی خۆی بکەینە پاڵپشت بۆ ڕەخنەکەی کۆنگ، چونکە پێشنیارکردن بۆ خۆلادان، بەواتای جێگۆڕکێ کردن بەو ئامرازانە تاوەکو لەگەمەیەك بەردەوام بین، کەئەوانی دێن هەڕەشەن بۆ مانەوەی، بۆیە مۆدێرنیتی ئەگەر هەر ناتەواویەکی هەبێت ئەوا بەدوای ووتارەکەی هابرماس دەبێتە پرۆژەیەکی تەواو، پرۆژەیەك لەوێوە دەرگا لەسەر خۆی دادەخاتوهەرگیز نەدەبێتە درێژکراوەی ئەوانی دوای خۆیو نەئەوانی تریش خۆیان بەدەسکەوتەکانی ئەو بادەدەن، تەواوبوونی ئەو پرۆژەیەش قسەکردنە لەباسێك

كە قسە لەودیو پرۆژەی ڕابردوو دەكات، چونكە پەیوەندیەكان لەسنوری تەسك دەرچوون‌ولەپانتاییەكی فراوانەوە دەركەوتنەوە، ئەوەش بەدوای ئەوەی توانرا ڕەخنە لەو ڕابردووە بگیرێت كە هەڵەكانی ڕابردوو هێناویەتی، نەك لەو ڕێگەیەوە درێژە بە ڕابردو بدەن، بەڵكو بەپێچەوانەی ئەوان كاریان كردووە، ئەگەر مۆدێرنیتی لەپێناو نائامادەبوونی هەردوو گوتاری (دادوەری/ حەقیقەت) درێژە بەخۆی دەدات ئەوا لیوتار ئەودوو گوتارە دەكاتە مەرجی كۆمەڵگای نوێ، قەیرانەكانی جیهانیش لەناو دیدیی تاكڕەهەندی مۆدێرنیتی دەردەكات بەوەی لەیەك جیهانبینیەوە سەیری ئاستەنگەكان بكەین‌و لەڕوانگەی دەركەوتەكان سەیری كێشەكان بكەین.

قەیران بۆ دیاردە سەردەمیەكان ناگەڕێنێتەوە، بەڵكو بۆ بوونی حیكایەتە مێژوویەكان دەگەڕێنێتەوە، چونكە ئەو بیرۆكەیەی دەیەوێ لەودیو حیكایەتە مێژوویەكانەوە مرۆڤایەتی بەرەو پێش ببات، بڕوایەكە دەمێكە جیهانبینی خۆی لەدەست داوە، بەوەی دەیەوێ خوێندنەوەی ڕەخنەیی ئەنجام بدات بۆ ئەو حیكایەتانەی لەبنەماوە فاسد بوونە، بۆیە لیوتار پۆست مۆدێرنیتی بەچاخی نەرگی حیكایەتەكان ناو دەبات، مەرگی حیكایەتەكانیش مەرگی ئەو شێوازە گەورانەی ڕەخنە بوو كە سەراپاگیریانە سەیریی واقعیان دەكردو هەوڵیان دەدا لەناو یەك چەمكی نەگۆڕیی عەقلانی ڕاڤەی دنیا بكەن، بۆیە كاتێ حیكایەت لەلای پۆست مۆدێرنیتی دەبێت بەو قەیرانە هۆیەكەی ئەوەیە كەنایەوێ ئیدیی مرۆڤ (ماڵ) و(شوێن) ی هەبێت، ئەو دوانەی دواجار یەك چەمك لەناو حیكایەت بەرهەم دێنن، ئەویش بوونی(من) ی وەرگرە لەناو(شوێن) ی حیكایەت‌و دواجار گێڕانەوەی (من) ە بۆ (ماڵ)، ئەوەیان بكەرێكی سەرەكی ناو حیكایەتەكانەو دەیەوێ دەرییبكات، بۆیە ئەو گۆڕانكاریە ئابوریەی خۆرئاواو پێشكەوتنی میدیاییەی كەپەیوەندیە جیهانیەكانی خێراتر كردووە مەودای خۆشكردووە بۆ كۆمەڵگایەكی نوێتر، كە لەسەر بنەمای ڕەخنە درووست بێت، تەنانەت ئەو

کۆمەڵگایەی مۆدێرنیتی بەژیارێکی گەیاندبێت، ئەو ژیارەش ڕەت دەکاتەوە، چونکە پۆست مۆدێرنیتی دەیەوێ بنەمایەکی نوێ بۆ ڤیکریی هیومانیزمی دابنێت، بەوەی ئیدی ئایندەی نەتەوە دەبێتە ڕکەبەرەکی لەپێناو زانستدا، نەتەوەکان دەکەونە شەڕێکی مەعریفی لەگەڵ یەکتریی، چونکە شەڕی ئاینده لەپێناو کۆنترۆڵ کردنی مەعریفە دەبێت، ئەوەش گواستنەوەی شەڕە لە (نیشتیمان) ەوە بۆ(مەعریفە).

ئەو شەڕەی لە ڕابردوو لەپێناو بستێك خاك دەكرا ئەمجارە شەڕ دەبێ لەسەر زانیاریەکان، ئەگەرچی پۆست مۆدێرنیتی خاوەنی یەك بۆچوونی ڕەها نیە، بەڵکو کۆمەڵێك جیاوازیی هەیە لە نیوانیان، بەڵام جیاوازیەکان نەبۆتە مایەی ناڕەحەتیان بەرامبەر بەیەکتریی، چونکە ئەوەی دواجار هەموویان کۆبکاتەوە ئەو خاڵەیە کە ڕەخنە گرتنیانە لە مۆدێرنیتیی‌و ڕەتکردنەوەی ئەو چەمکە ژیارییە بۆ بنەمایەکی تازەی مرۆیی، ئەگەرچی لەبارەی ڕەتکردنەوەی یەکجارەکی ژیاری مۆدێرنیتی جارێکی تر جیاوازیی دەکەوێتە نێوانیان، بەوەی ئەوەی لیوتار بەیەکجارەکی پشت دەکاتە ئەو ژیارە بەومانایەی کە سەردەمی تەواوبوو دەبێت بەرەو سەردەمێکی تر بچین بەلای هەندێکیانەوە دوا قسەکردن لەسەر ئەو باسە بابەتێکی تەواو نەبووە. ئەگەرچی ئەوان دان بەبوونی ڕۆشنگەریی دەنێن لەڕووی سەرهەڵدانی دیموکراسیی‌وگۆڕینی سیستمی سۆسیۆلۆژیی، بەڵام پێیان وایە ئەمڕۆ ژیانی دوای مۆدێرنیتیەو دەبێ ئەو دەسکەوتانە بخرێتە ژێر ڕەخنەوە،و بەچاوی گومانەوە سەیری دەسکەوتەکانی مۆدێرنیتی بکەن، نەك وەك ئەوەی هابرماس دەڵێ ئەوان دەسکەوتە پۆزەتیفیەکانی مۆدێرنیتی داگیر دەکەن، سەرەڕای ئەوەی ئەمڕۆ هەندێ لەلایانگرانی مۆدێرنیتی پێیان وایە پۆست مۆدێرنیتی بەتەنیا گەمەیەکی زمانەوانیە، ئەگەرچی بۆ وەڵام بە چەمکی گەمەکردن لەناو پۆست مۆدێرنیتی ئەوە ژمارەیەکی کەم نیە لەو بۆچوونانەی

پێیوایە گەمەیەکی بەهێزوکاریگەرە، بەمەبەستی وشیارکردنەوەمان لەدوور خستنەوەی حەقیقەتی مرۆیی کە زۆرینەمان فەرامۆشمان کردووە.(8)

لەوەشدا دەتوانین ئاماژە بەکاریگەریی (نیتچە) بدەین بەسەر فیکریی (لیوتار) ەوە، نزیکترین نمونەش هێنانەوەی چەمکی حەقیقەتە کە نیتچە لەبارەیەوە دەڵێ "حەقیقەت ئەو هەڵەیە یە کە هێشتا نەمانزانیووە کە هەڵەیە"(9)

دوورخستنەوەی حەقیقەت لەناو مۆدێرنیتەدا بەمەبەستی هەڵەی ئەو چەمکە نیە، بەڵکو مۆدێرنیتی دەیەوێ ئەو چەمکە بکاتە دەرەوە، بۆئەوەی هەموو ئاسەوارەکانی پێش خۆی بسڕێتەوە، بۆیە کاتێ پۆست مۆدێرنیتی چەمکی حەقیقەت دەگەڕێنێتەوە ئەو گەڕانەوەیە بۆ ئەو مەبەستەیە کەهەموو ئەوانەی مۆدێرنیتی زەوتی کردبوو وەدەستی بێنێتەوە، چونکە مۆدێرنیتی حەقیقەتی شاردبۆوەو کۆمەڵە پاڵنەرێکی تر بەو ناوە قسەیان دەکرد، وەك چۆن مەعریفە بۆ بەرژەوەندیی مەعریفی دەگۆڕێ، بۆیە بەلای(لیوتار) ەوە هیچ ململانێیەك نیە لەنێوان(حەقیقەت/ مەعریفە) چونکە حەقیقەت چەمکێکی ڕێژەگەری هەیە، ودەلالەتی ڕەها وەرناگرێت، بۆیە بە قسەکردنەوەی لە حەقیقەت مەبەستی گەڕانەوەی دادوەرییە، دادوەریش بەدوای ئەوە دێت کە ڕاستگۆیی دێت بۆیە یەکێك لەبنەما مرۆیەکانی ئەوەیە کە ڕاستگۆیی بگەڕێنێتەوە، ڕاستگۆیش پێویستیەکی ئەخلاقیە کە لەناو مۆدێرنیتی وون بووەو لیوتار دەیەوێ تیۆرریزەی بکات، وەك چۆن لە کتێبی(ئابوری شەهوانی) هەوڵ دەدات ئارەزوو لەگەڵ ئابوری سیاسی ڕێکبخات، وپەیوەندیی لە نێوان چێژ لەگەڵ تیۆر درووست بکات، ئەگەر فرۆیدیانە قسە بکەین، دەبێ بڵێین تێکەڵ کردنی (ئارەزوو/ چێژ) لەناو ئابوری سیاسی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ئارەزووەی بۆ سێکس هەیبووەو بووە بەربەست لەوەی لەبواری وێنەکێشانولەبواری مێژوویی بەردەوام بێت، دوای

ژنهێنانیش سەیری کردووە ئەو بەهرە گەورەیەی لەخۆی نەبینیووە کە وێنەبکێشیێو ئەو توانایەشی بەدی نەکردووە ببێ بە مێژوو نووس، بۆیە ڕووی کردۆتە فەلسەفە، لەفەلسەفەشدا ئەو ئارەزوەی بۆسێکس هەیبوو بۆناو ئابوری سیاسی تیۆریزەی دەکات.

ئەگەر مۆدێرنیتی یەکێك لەدەسکەوتەکانی دەرخستنی فەلسەفەی مێژوو بێت، ئەوا پۆست مۆدێرنیتی لەودیو مێژووەوە قسە دەکات، بەواتای ئەو بەو پرسیارەوە خەریکە کە لەپاش مێژوو چی هەیە ! ؟ نەك وەك مۆدێرنیتی بەدەرخستنی فەلسەفە بۆ مێژوو ئیدیی دەوەستێتو پیرۆزی دەداتە ئەو چەمکە فەلسەفیە، پۆست مۆدێرنیتی بڕوای بەو پیرۆزیە نیە، ئەگەرچی بەلایانەوە قسەکردنەوە لە مێژوو بێمانایە، بەڵام بەبێ دوان لە مێژوو ناتوانین لە فەلسەفە بدوێین.

بەوەی دەبێت لە مێژوو تێگەیشتبین ئەوسا دەتوانین لەفەلسەفە بدوێین، ئەوەش دواجار تێگەیشتنێکی ترە لەدنیای فەلسەفی لیوتار، وەك خۆشی هەر لەو بیرۆکەیەوە بیرکردنەوە بە فەلسەفەی دەگەیەنێت، چونکە مێژووە لای لیوتار تەوەرێکی سەرەکی عەقڵی فەلسەفیە، مێژوویەك بێئەوەی لایەنگیریی بۆ گریمانە مێژوویەکان بکات، بەڵکو ئەو دەیەوێ پرسیار لەو مێژووە بکات، کەهەر سۆبجێکتێك خاوەنیەتی، ئەوەش دواجار سەیرکردنەوەی مێژووە بە پێی چەمکە یۆنانیەکە.

سەیرکردنەوەی مێژوو بەواتای گەڕانەوە لەناو ئەو فرمانانەی واقیع، نەوەکو بچێتە ناو ڕەگی واقیعەوە، ئەو پێی وایە ئەوە کاری فەیلەسوف نیە کە بچێتە ناو ڕەگی واقیعەوە، کە مێژووی لەدایکبوونی بۆکەی دەگەڕێتەوە، هەربۆیە ئەو چەمکە فەلسەفیەی بۆ مێژوو دەکات بە حەقیقەتێك کە پێویستیەکە بۆ هەموو فەیلەسوفێك، ئەو تێگەیشتنە لە مێژوو تێڕوانینێکی ڕەخنەگرانەی لا درووست

دەكات بۆ پۆست مۆدێرنیتی، بۆیەپێی وایە ئەوەی ئەمریكیەكان پاشگری(یزم) ی دەخەنە سەر بەوكارە دەیكەنە جۆرێك لە فەلسەفەی مێژوو، كە دەكرێ(پۆست مۆدێرنیزم) وەك ئەمریكیەكان ئاوا ناوی دەبەن شوێنی فەلسەفەی مێژووش بگرێتەوە، ئەگەرچی لیوتار بۆخۆی هەرگیز بەپاشگری (یزم) ناوی نابات، ئەوەش بەمانای ئەوەیە نایخاتە ناو فەلسەفەی مێژوو.

لەبەرئەوەی ئەوكات لەڕووی مەنتقیەوە تووشی هەڵەی زاراوە دێت، لەڕووی مۆدێرنیتیو مۆدێرنیزم، چونكە ئەو لەبنەماوە نایەوێ بیخاتە ناو مێژوو، بەوپاشگرەش مەبەست لەجێگرتنەوەی فەلسەفەی مێژووە، ئەوەش بەتەواویی لەمەبەستی پۆست مۆدێرنیتە دوور دەكەوێتەوە، ئەوە لەكاتێكدا بیركردنەوە لە تراژیدیاكان یەكێكە لە خەسڵەتەكان، كە دەیەوێ چەمكی زەمەن تیایدا بەڕەهاو نەگۆڕ نەمێنێتەوە، بەڵكو زەمەن لەلایان دەلالەتە بۆ كۆتاییو مەرگ، چونكە پۆست مۆدێرنیتە مەبەستیەتی ڕەگی میتنافیزیكیا دەربخات، وەك چۆن سەراپاگیرییو عەقلانیەت لەناو وەهم دەردەكاتو هەوڵ دەدات وەك خۆی نیشانمان بدات، ئەو وەهمەی مۆدێرنیتی خولقاندی وەهمێك بوو پەیوەندیی نێوان مرۆڤوسرووشت لەسەر بنەمای سڕینەوە بنیات نابوون لەوەی بەدژی ڕابردو دەوەستێتەوە، ئەوا پۆست مۆدێرنیتی بە پێچەوانەوە" نرخ ئەدات بەڕابردوو هەر لێرەیشەوە نرخی ئاینیش فەرامۆش ناكرێت"(10)

بەواتای ئەوەی لەدەرەوەی عەقڵ بێت ناچێتە نێو سڕینەوە، ئیدیی پایە مرۆیەكان بەتەنیا لەسەر بنەمای عەقلانیەت ناخولقێنرێت، وەك ئەوەی مۆدێرنیتی عەقڵی لەشێتی جیاكردەوە(11) چونكە مۆدێرنیتی سڕینەوەی ڕابردوو بوو بەمەبەستی وەدەست كەوتنی دەسەڵاتێك كە تەنها دان بەبوونی خۆی دەنێت، بۆئەوەی پایەكانی خۆی پتەو بكات، ئەوەش لەسەر قوربانیدان بەهەموو ئەوانەی لەپێشوودا هەبوون، بۆئەوەی گۆڕانێكی بنەڕەتی وەدەست

بێنێت كە لەمێژوو دایدەبڕێت، ئەودابڕانە خولْقاندنی دەسەلاَتی عەقلاَنیە، عەقلاَنیەتی مۆدێرنیتی هەموو تواناكان بۆ ئیرادەی مرۆڤ دەگەڕێنێتەوە(12) توانایەك نیتچە پێی وابوو مرۆڤ كاتیَ هەلْدەستیَ بەكوشتنی یەزدان بەو كوشتنە تواناكانی خۆشی لەدەست دەدات، ئەو جیاكردنەوەیە داننانە بە جیاوازی، هۆكارێكی سەرەكی هاتنە ئارای پۆست مۆدێرنیتیە، چونكە لیوتار بڕوایەكی تەواوی بەو ووتەیەی نیتچە هەبوو كە حەقیقەت هەلَّەیەكەو ئێمە لێی بێئاگاین، هەر ئەو بێئاگاییەشە وامان لێدەكات لەڕێژەییەوە بیگۆڕینە سەر ڕەهایی، ڕەهایی بوونی بارتوئالْتۆسێروفۆكۆ بەبونیادگەری، بەوەی سۆسێر بۆ ئەوان حەقیقەتێكە، هەرئەوەشە دواجار دەبێتە هۆی خولْقاندنی فەلەسەفەی جیاوازیی لای هەریەك لە دریداودۆلۆز، چونكە "بونیادگەری سنور بۆ ئازادیی بیركردنەوە دادەنێتو داكۆكی لەبونیاد دەكات"(13) ئەوداكۆكی كردنەیە لەحەقیقەت كە بەلای مۆدێرنیتی دەبێتە یەقینونەبوونی فرە وێنەییە پۆست مۆدێرنیتی دەكاتە پێویستیەكی حەتمی لەوەی ڕەخنەی لە مۆدێرنیتی گومانە بەرامبەر ڕاڤەكردنەكان.

بەلای (هابرماس) ەوە مۆدێرنیتی ئەگەر تووشی نوشستیش بێت، لەوەدایە كەبلاَو بۆتەوە ناو لقەكانی ژیانو دەیەویَ لەڕێگەی هونەرەوە كەلێنی نێوان(مەعریفە.. ئەخلاق.. سیاسەت) پڕبكاتەوە، ئەوكارەش بەلای(لیوتار) ەوە دەبێت مایەی ئەو پرسیارەی كە ئاخۆ مۆدێرنیتی توانای ئەوەی هەیە ستراتیژیی سەرەكی بەبیَ دامەزراندنی یەكێتیەكی كۆمەلاَیەتی ڕۆشنبیریی بەوەی فكر وتوخمەكانی ژیانی ڕۆژانە لەناویدا دەربكەوێت؟ ئەوەش بەپڕۆژەیەكی تازەگەریی نابینێت، چونكە ئەوگریمانەیە بەلایەوە لەفەلسەفەی هیگلْ وەرگیراوە، وەئەگەر هابرماس مەبەستی لەگەمەی زمانی جیاواز، گەمەی(مەعریفە.. ئەخلاق.. سیاسەت) بێت، بەوەی ئینتیما دەكات بۆ سیستمێكی جیاواز كە توانای كاریگەری هەبێت بەسەر پێكهاتەیەكی حەقیقی،

ئەوا بەلای (لیوتار) ەوە ئەو گریمانەیە لەناواخنی کتێبی(ڕەخنە لە ئیجتیهاد) ی کانتەوە نزیکە، هەرلەبەر ئەوەشە هابرماس"بالآیی–کانتی تێکەڵ دەکات لەگەڵ موئەدەبی فرۆیدیی، لەبەرئەوەی جوانناسی لەلای ئەو بەجوانی ماوەتەوە"(14)

ئەو دوو گریمانەیەش بۆ قسەکردنە لەکۆتایی هاتنی مۆدێرنیتی، چونکە شتێکی تازە بۆ وەلآم بە پۆست مۆدێرنیتی نالێت، بەڵکو ئەوەی دەیلێت بەتەنیا دووبارەکردنەوەی دەسکەوتە کۆنەکانی مۆدێرنیتیە، ئەوەش دوای ئەوە دێت کە قۆناغی خۆی لەناو فەلسەفە تەواو دەکات، بەتەواوبوونیش تووشی خاوبوونەوە دێتو فەلسەفەش پێویستی بەقۆناغی ترە، چونکە هەست دەکات ئیدیی پرۆسەی کەشفکردن پرۆسەیەکە لەناو مۆدێرنیتە توانای ئەوەی نەماوە بەهەمان چالاکی پێشوو لەکاردا بێت، چونکە ئیدیی ووتەیەکی نوێی نەدەووت، نەبوونی وتەیەکی نوێی فەلسەفی، بەواتای گۆڕان پێویستیەکە لەو ڕێرەوە فەلسەفیە، چونکە چۆن نیتچە پێویستیەك بوو بۆ فەلسەفە- تاوەکو گۆڕان لەناو فەلسەفە بخولقێنێت، ئاواش گۆڕان لەناو ڕێرەوەی مۆدێرنیتە پێویستیەکە پۆست مۆدێرنیتی ئاراستەکەی دەگۆڕێت.

بۆیە لیوتار هیچ گومانی لە کۆتایی هاتنی مۆدێرنیتی نیە، بەڵکو ئەو دوو گریمانەیە بەڵگەیەکی زیندووی ئەون، بەتایبەت دوای بەکار هێنانی زاراوەی(هەڵومەرجی پۆست مۆدێرنیتی) چونکە بەکارهێنای ئەو زاراوەیە بەواتای دڵنیابوون لە کۆتایی هاتنی مۆدێرنیتی، کۆتاییەك هۆکارەکەی بۆ بێتوانایی مۆدێرنیتی دەگەڕێتەوە، بۆیە پۆست مۆدێرنیتە دەیەوێ بەرهەمەکانی مۆدێرنیتە کەهەرگیز لەناو یەك شوێن کۆنابنەوە ئەوا ئەو هەوڵی کۆکردنەوەیان دەدات، بەوکارەش یەقین دەخولقێنێ بۆ کۆتایی مۆدێرنیتی, بەلآم هەرگیز پۆست مۆدێرنیتی کارێك ناکات لەناو گریمانەکانی مۆدێرنیتە قسەی لەبارەو کردوە، ئەو ئومێدەی کە لە یەکێتیەکی ڕاستەقینە لای هیگل کۆ دەکرێتەوەو

گەمەکانی زمانیش لای کانت کە ترازان دەخولقێنێت، دوو گریمانی مۆدێرنیتێن کە هەرگیز پۆست مۆدێرنیتی متمانەی ناکاتە سەر، بەڵکو دەیەوێ لەبڕی ئەو گریمانانە شۆڕشێك بۆ بەرپاکردنی جیاوازی بخولقێنێت، ئەوەی مۆدێرنیتی بەهیچ جۆرێك توانای قبووڵ کردنی نەبوو، بەڵکو دانی بە ئەویتر نەدەنا، لەوەشدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە پۆست مۆدێرنیتی درێژکراوەوی مۆدێرنیتی نیەوئەوەی بەدرێژکراوەی یەکتریش ناوی دەبات متمانەیان کردۆتە سەر ووتارەکەی هابرماس کە لەلای لیوتار هابرماس لەو ووتارەدا لەناو گریمانەکانی کانتو هیگڵ دەسوڕێتەوە، کە دیارە کانت بەلای لیوتارەوە دەکەوێتە نێو کۆمەڵێك ڕەخنەی سەردەمیانە، ئەوەش ڕەخنەی بنەڕەتیە لە پرۆژەی مۆدێرنیتی، هەر بۆیە ڕەخنەگرتن لەناو دەقی (کانت) ەوە پرۆسەیەکە سەرلەنوێ بەرەو ڕەخنە دەڕواتەوە، نەوەك بۆ بڕوابوون بەحەقیقەت، بەلاّم کاتێ میراتگرانی مۆدێرنیتی ئەو ڕەخنە کانتیە دەبەنەوە بۆ حەقیقەت، لێرەوە ڕەخنەی لیوتار لە مۆدێرنیتیدەست پێدەکات کەڕەخنەیەکە دەقی کانتی بەرەو زەمینەیەکی کۆنکرێتی بردووە، بۆیە لە ئاستی مێژووگەریی‌و سیاسیدا ئەو دەقەی گەڕاندەوە بۆناو قسەکردن کەئەو ڕەخنەیە چۆن قسە لە مێژوو دەکات، ئایا وەك مۆدێرنیتی بەشێوەیەکی سەراپاگیریی سەیری دەقی کانت بکەین یاخود دەبێت دەقە سیاسیەکانی لەوانیتر جیا بکەینەوە؟

کەدیارە لای لیوتار پێویستە هەر دەقێکی کانت لەوەی تری جیابکرێتەوە، بەتایبەت کە ئێمە لەلای کانت بەتەنیا دوو جۆرە دەقی سیاسی‌و مێژووییمان نیە، بەڵکو لەناو دەقە مێژوویەکانیش دەقی فەلسەفیمان هەیە، ئەگەرچی پێی وایە لەدەقەکانی کانتدا لێکچوونێك هەیە لەنێوان دەستەواژە فەلسەفی‌و سیاسیەکان، کەدەکرێ لەبنەڕەتدا ئەو لێکچوونە تەنیا لەسەر ئاستی ڕەخنەدا بێت، بەلاّم ئەو لێکچوونە وای کردووە میراتگرانی مۆدێرنیتی وەك پرۆژەیەکی تەواونەکراو ئیشی لەسەردا بکەنەوەو بیکەن بەزەمینەی پرۆژەی مۆدێرنیتی.

لەکاتێکدا لیوتار ڕەخنەیەکی زۆری لە چەمکی هەستەوەریی کانتی هەیە، بەتایبەت ئەو کاتەی کانت پێی وایە هەستەوەریی مرۆڤ ناکەوێتە ژێر هەڕەشەی وێنەی جیهانی شتەکان، کەئەوەش لەپێناو بەلاشکاندنەوەی کانتە بۆ عەقڵ، ئەو بەرز ڕاگرتنەی عەقڵ، وا لە لیوتار دەکات پرسیاری ئەوەی ئاراستە بکات"ئەگەر ئێمە داوای ئەوە ناکەین تەسلیمی ئەو هەڕەشەیە بین، ئەوە ئێمە لە کانت دەپرسین: کەوابێ چۆن فەیلەسوفی ڕەخنەگر حوکمی ئەوە دەدات ئەوە کێشەکەیە مادامەکی هەستەوەریەك نیە لەپێناو کێشەیەك"(15)

دیارە دەستەواژەی(ئەوە کێشەکەیە) دەستەواژەیەکی لیوتاریەو زۆرجار بۆ ڕەخنەگرتنی لەکانت بەکاری دێنێتەوە، چونکە ئەو دەستەواژەیە بڕوا پێهێنەرە، بەڵام لەپشت ئەو بڕوایەوە لیوتار مەبەستیەتی پێمان بڵێ بڕوایەکی کۆنکرێتی نیە تاوەکو مۆدێرنیتی بیکات بەو بیانوەی لەسەری بژیێت.

هەربۆیە ئەگەر هەستەوەریی لای کانت ببێت بەگۆڕینی وێنەی جوانکاریی‌و ئەوەش ڕەمزێکی چاکەخوازیی ئەخلاقی بێت، ئەوە هەستەوەریی وەك لیوتار ناوی دەبات تەنیا ڕەمز بوون دەبەخشێتن بەواتای هەستەوەریی توانای ئەوەی نیە سنوری ڕەمزبوون ببەزێنێت.

پەراوێزو سەرچاوەکان:

1- الوضع ما بعد الحداثي/جان فرانسوا ليوتار, ترجمة: احمد حسان/دار شرقيات(قاهرة)1994/ص30

2– هەمان سەرچاوە/ل32

3– سوننەت.. مۆدێرنە.. پۆست مۆدێرنە(گفتو گۆ لەگەڵ د. جەوادی تەبا تەبایی) وەرگێرانی: راسان موختار, نما ژمارە4, ل171

4– پاش مۆدێرنیتی/بابەك ئەحمەدی/وەرگێرانی: ڕێبین هەردی, سەردەم, ژمارە 3, ل171

5- الوضع ما بعد الحداثي/جان فرانسوا ليوتار, ترجمة: احمد حسان/دار شرقيات(قاهرة)1994/ص62

6– هەمان سەرچاوە

7– نوێگەری پڕۆژەیەکی ناتەواوە/ یۆرگن هابرماس وەرگێڕانی(جەمال ڕەشید) ئێستا ژمارە(17) لا112

8- البحث عن مابعد الحداثة/ د.احمد ابوزيد ، العربي عدد(506) يناير 2001، ص19

9– ڕەهەند، ژمارە(6) لا 115

10– پاش نوێگەری‌وگێڕانەوەی پاش نوێگەری/ عەبدوللاّ تاهیر بەرزنجی، گەلاوێژی نوێ ژمارە(14) لا175

11– لەبەشی داهاتووی ئەو کتێبە لەسەر چەمکی عەقڵ‌و کردنەوەی شێتخانە دەوەستین، بۆیە لێرەدا ئەو چەمکەمان دوا خستوە بۆبەشی داهاتووکەئەو بەشیان تایبەتە بەتێڕوانینی فۆکۆ بۆ شێتی.

12– پێویستە ئەوەمان بەبەردەوام لەبیر نەچێت مرۆڤی مۆدێرنیتی مرۆڤێکی عاقڵەوشێت نیە، مرۆڤێکە پایەکانی خۆی لەسەر عەقڵ بنیاتناوە

13– پاش نوێگەری‌وگێڕانەوەی پاش نوێگەری/ هەمان سەرچاوەی پێشوو، لا176

14- مابعد الحداثة/ جان فراسوا ليوتار، ترجمة(غازي مسعود) الموقف الثقافي، عدد(3) ص23

15- الحماسة..النقد الكانطي للتأريخ/ جان_ فرنسوا ليوتار، ترجمة(نبيل سعد) المجلس الاعلى للثقافة/2001، ص26

مۆدێرنیتی ودەسەڵاتی شێتخانە

مۆدێرنیتی سڕینەوەی ڕابردووە.. سەپاندنی دەسەڵاتێکی تازەیە,دەسەڵاتێك تەنیا دان بەبوونی خۆی دەنێت, بۆئەوەی پایەکانی خۆی پتەوبکات, ئەوەش لەسەر قوربانیدان بەهەموو ئەوانەی لەپێشوودا هەبوون, بۆئەوەی گۆڕانێکی بنەڕەتی وەدەست بێنێت, ئەوەش ئەوەمان بۆ سانا دەکات کەمۆدێرنیتی چەندە مژدەیە بۆ ئاسۆیەکی ڕون هێندەش گوناهبارە,چونکە دەبێتە هۆی کوشتنی خەونی پەریزادەکان, بەوەی تاکێتی بونیادەکانیخۆی لەسەر ئەو بنەمایە پتەو دەکات, کەکەسی بەرامبەری قبوڵ نییە, بۆیە قەبوڵ کردنی لەسەر بنەمای عەقڵە, عەقڵ لەمۆدێرنیتیدا یەکێکە لەگەورەترین حیکایەتەکان, ئەوەش بووە هۆی ئەوەی کە شێتەکان لەکۆمەڵگا جیا بکاتەوە, بەوبیانووەی کە ئەوەی گۆڕان لەکۆمەڵگا درووست دەکات ئەوە عاقڵەکانن, ئەوەش عەقلانیەتی مۆدێرنیتی بوو, کەهەموو تواناکان بۆ ئیرادەی مرۆڤ دەگەڕێنێتەوە, توانایەك نیتچە پێی وابوو"مرۆڤ دوای ئەوەی توانی خودا بکوژێت تواناکانی خۆشی لەدەست داوە"(1)

ئەگەر مۆدێرنیتی خودوعەقڵی بەرەو پێش هێنا, بەڵام لەشێوەیەکی دی بەهای لەمرۆڤ وەرگرتەوە, بەوەی ئیدیی مرۆڤ ئەو بوونەوەرە بەنرخە نییە, بەڵکو لەسەر بنەمای عەقلیەتی مۆدێرنیتیەوە مرۆڤ نرخی خۆی دادەنێ, بەوەش عەقڵوعاقڵ دەبوونە ئایدیۆلۆژیای مۆدێرنیتی, بۆیە فۆکۆ بەکتێبی (مێژووی شێتی لەسەردەمی کلاسیکدا) کەوتە دژایەتی مۆدێرنیتی بەوەی عەقڵ دەمامکێکی ڕووی دەسەڵاتی مۆدێرنیتیە کەتوانای نییە لەخودییەتوهزری باڵا

ڕزگاری بێت, دەیویست شێوەی بەکارهێنانی عەقڵ وئەو ڕەهەندانە بدۆزێتەوە کە لەشوێنێك عەقڵ لەکار دەخات, ئەوەش پەیوەندیەکی درووست کراوی دەسەلآتە بەعەقڵ, بەوەی شێت لەژیانی کۆمەڵایەتی دووردەخاتەوە, کۆکردنەوەی شێت لەناو دامەزراوێك ڕێگەگرتنە لەئازادی بەواتای لەدەرەوەی جیهانی عەقڵ شورەیەك هەیە جیایان دەکاتەوە, ئەویش دیلکردنیانە.. بەتاوانی لەدەستدانی عەقڵ.. تاوانێك ئەو لێی بەرپرسیار نییە, کەچی مۆدێرنیتی ئەوە بە تۆڵەیەك دەزانێت, چونکە شێت بەکائینێکی دڕندەو زیانبەخش ناو دەبات.[2]

بۆیە مۆدێرنیتی ئەوەی عاقڵ نەبێتوشێت بێت بەگوناهباری دەزانێت, گوناهباریش بەلای مۆدێرنیتی دەبێ بخرێتە زیندانەوە, ئەگەرچی شێتی نەخۆشیەکی جەستەیی نییە تالێیەوە کۆمەڵگا تووشی بێت, وەك "لەسەدەکانی ناوەڕەستدا ئەوە (گوڵ)ەکان بوون کە لەکۆمەڵگا وشارەکان دەردەکران, هۆی دەرکردنی گولەکانیش بریتی بوو لە (ترس لەنەخۆشیومردن)بەلأم شێتەکان لەپاڵ ئەوانی دیکەدا دەژیان"[3]

بۆیە قبوڵ نەکردنی شێتەکان بەردەوام وای لە فۆکۆ دەکرد ئەو وتەیەی باسکال بێنێتەوە یاد "شێتەکان بەڕادەیەك شێتن, کە ئەگەر بێتومرۆڤ وابزانێت کەشێت نییە, ئەوا بەجۆرێکی دی شێتە"[4]

بەواتای ئەو نەخۆشخانەیەی کە بۆ شێتەکان دەکرێتەوە, تاتیایدا زیندانیان بکەن, بۆخۆی شێتیەکی دیکەیە, چونکە مۆدێرنیتی دەسەلآتی ئەوان دەکات بەهۆزێك کەهۆزی شێتەکانن, هۆزێك هەر شێوەی هیندیە سوورەکانمان بیر دێنێتەوە,. جیاکردنەوەیان لەعاقڵ بۆ دڵنیابوونە.. ئارامیەکە بۆ عەقڵ لەدڕندەیی شێت, ئەوە بەپێی بۆچوونی مۆدێرنیتی, کە لەبەرامبەر ئەوەشدا فۆکۆ پێی وایە شێت لەوکاتەدا کە جیا دەکرێتەوە, مۆدێرنیتی گۆشەگیریی بنیات دەنێت, کە شێت لەناو ئەو گۆشەگیریەدا بۆی هەیە مومارەسەی ژیانی

خۆی بكات, بەوەی بێمانایی ببەخشێت بە لۆژیكی شێت ولـۆژیكێكی عـەقلانیش بداتــەوە بــە عــەقڵ, ئــەوەش هــاتن‌و ڕێكخـستنی دەســەڵات بــوو, كــە(بابــەك ئەحمـەدی) دروسـت بـوونی نەخۆشـخانە بەشـێوازێكی دی مەعریفەودەسـەڵات دەزانێ كەدەبێتە هـۆی لـەدایكبوونی(پزیـشكی یاسـایی), ئـەوەش بـە دووبـارە كردنـەوەی بونیادەكـانی دەسـەڵات سـەیردەكات, ئـەو كـارەش بـە پتـەوكردنی دەزگاكـان نـاو دەبـات"دەزگایـەك درووسـت دەكرێـت بۆئـەوەی دەزگایـەكی دی بەهێز بێت, بەهۆی سۆزانیخانەوە بنـەمای خێـزان‌و بـەهۆی شـێتخانەوە بنـەمای عــەقڵخوازی پتــەو دەكــەن وعــەقڵخوازی دەبێــت بەبنــەمای كــاركردنی ئــەو دەزگایانـەی كـە سـەرەتا وا دەردەكـەون كـە چ پەیوەندیـەكیان بەشـێتخانەوە نییە"[(5)]

بۆیە دامەزراندنی بۆ پتەوكردنی پەیوەندیەكانی هێزە, مۆدێرنیتی بـەو كـارە ئەوەی سەلماند كە نایەوێ شێتی لـەناو پرۆژەكـەی ئـەودا بێـت, بـەواتای جگـە لەعەقڵ هیچی دی قبوول نییـە, مـرۆڤ ئـەو بوونـەوەرە بەنرخـە نییـە بـەڵكومرۆڤ لەبونیادێكی فیزیكی‌وسەراپاگیریی دەگوازێتەوە بۆ شـێت‌وعاقڵ, ئـەو بەهایـەش دەدات بەعەقڵ, ئەوە لەكاتێكدا شێتی لای شكسپیر پلەیەكە لەئاگاییەوە(لیـدیی ماكبێس‌و شالیر) لەكاتی شێتی حەقیقەت دەڵێن, ئەوەش بەلای (جاك لاكان)ەوە خەسڵەتێكی مرۆییانەیە, چونكە بەبێ شێتی توانای ناسینمان نابێت, بۆیە شێتی بەلای لاكـان شوناسـێكە بـۆ ناسـینی مـرۆڤ, بـەڵام مـۆدێرنیتی چـونكە مـرۆڤ بـە كائینێكی عاقڵ دەزانێت, ئەوا لەشێتی دەری دەكات.

دەركردنێك كەترسی لێی هەیە, ئەوترسەش فۆكۆ بەوە ناوی دەبات كەشـێت لەتوانای هەیە درك بەهەموو ئەو شتانە بكات كەكەسی عاقڵ لێی شاراوەیە, بۆیە شێت پلەیەكە لەسەر ئاگایی, كەواتە چەمكی جینالۆژیای شێتی لەناو پۆتۆپیادا حەشـاردراوە, ئـەوەش بەبـەركردنی سـرووتێكی فانتازیـە بـەڕووداوەكان, كـە

لەودیوو سرووتێکی فانتازیانە پرسیار ئامادەگی هەیە, پرسیارێك کەعاقڵەکان درکی پێ ناکەن, بۆیە بوونی فۆکۆ ترسێك ڕووبەرووی گوتاری عەقلانیەتی مرۆڤی خۆرئاوایی دەکاتەوە, پرسیاری ئەوەی کێ لە میشیل فۆکۆ دەترسێ؟(6)

ئەوەش ترسی ئەوانەیە کەهەست دەکەن بوونی فۆکۆ گۆڕینی بونیادە چەسپیوەکانە گۆڕینی مەعریفەی باوە, ترسێکە بۆ هەڵگرانی ئەو مەعریفە کۆنە,ئەوەش داماڵینی دەمامکە لەڕووی مەعریفەی مۆدێرنیتی, ئەو کارەش وای لەیەکێك لەمیراتگرەکانی مۆدێرنیتی کرد هێرشێکی توند بکاتە سەر فۆکۆ ئەویش(هابرماس) بوو, کە شێتی بەکارێك ناوبرد عەقڵی خۆرئاوا ئیدراکی پێکردووە, کاری فۆکۆشی بە ئینتیما وگەڕانەوەیەك بۆ ڕابردوو ناو بردەوە, بەتایبەت بۆ(باتای, فرۆید, نیتچە, شۆپنهاوەر)(7)

ئەوە سەرەڕای ئەوەی ڕەخنەیەکی زۆر ئاراستەی چەمکی دەسەڵات لای فۆکۆ دەکات ونووسینەکانی دواتریشی بە پاشگەزبوونەوەی ووتارەکانی پێشووی دەبینێت, تەنانەت کتێبی(چاودێریی‌وسزا) بە پاکانە بۆ نووسینەکانی پێشووی سەیر دەکات.

ئەگەرچی ئەوکارەی هابرماس دەیەوێ وێنەی بێگوناهی مۆدێرنیتیدەربخات, کە کارێکە دامەزراوەکانی مۆدێرنیتی داکۆکی لێ دەکەن, ئەوەش بۆتە هۆی ئەوەی کە بپرسین: ئایا لەنێوان دیدی فەلسەفی هابرماس وپڕۆژەکانی مۆدێرنیتی ئەو دوو فاقیەتە لەکوێوە سەری هەڵداوە؟ هابرماس بۆچی دەیەوێ لەبابەتە سەرەکیەکە دوورمان بکاتەوەو جارێکیتر بە خودی نووسینەکانی فۆکۆوە خەریکمان بکات؟ بەوەی فۆکۆ نەیتوانیوە لەسەر چەمکی ئەرکیۆلۆژیای دەقەکانی نیچە وفرۆید دەقی نوێ بەرهەم بێنێت, بەڵکو بۆچوونەکانی ئەوانیدووبارە کردۆتەوە, بۆیە ئەو ڕەخنانەی هابرماس لەبۆچوونەکانی فۆکۆ کارێکی تازە نییە, فۆکۆ ووتەنی" دەروون پزیشکەکان بەسەرۆکایەتی مارکسیستەکان لەکۆنفراسێکدا لەشاری تۆلۆز لەدەوری یەك کۆبوونەوەو بە

دەهـۆڵ كوتـان, منیـان بەئایـدیۆلۆگی بـۆرژواو لـەم بابەتانـە تاوانبـار كـردو دادگایەكیان لەدەروون پزیشكەكان پێكهێنا بۆ مەحكوم كردنی ئەم كتێبە"[(8)]

بۆیە مۆدێرنیتی هـەرگیز توانـای ئـەوەی نییـە گوناهبـاری خـۆی لەبەرامبـەر شـێتی بـسڕێتەوە, ئـەوەش پەیوەنـدیی دەسـەڵاتە بـە بونیادەكانـەوە, ئـەو بونیادانەی دەسەڵات كـۆنترۆڵی دەكـات, بـۆ ئـەوەی چاوەكانیخۆی لەئاسـتیدا دابخات, دەسەڵات لەئاسـتی تاكایەتیـەوە مەبەسـتی بـوو دیاردەكـانی لـەجۆری شێتی ڕابگرێت, وەك زاڵبوونی فەلسەفەی ماركسیزم بەسەر كۆمەڵگاوە.

لەكاتی دەركردنی ئەو كتێبە فۆكـۆ بـەوە تاوانبـاركرا كـە ئایدیۆلۆژیـستێكی بۆرژوازیە, دیارە ئەو كارەش پەیوەندیی بونیادەكـانی دەسـەڵات دەكاتـەوە بـە پتەوكردنی كۆنترۆڵی ئەو پەیوەندیە, ئەوەتە لەو دیدارەی (بۆنسن) لەگەڵ فۆكۆ سازی كردووە و دوای مەرگی بڵاوكراوەتەوە, فەیلەسوفی مێژووی شێتی دەڵێت: " كۆمۆنیـسترین دەروون پزیـشكی فەرەنـسایی لەدەهـەی 1950دا چـووبوە مۆسكۆ دیبووی كە لەوێ چۆن لەگەڵ نەخۆشیە دەروونیەكانـدا ڕەفتـار دەكـەن, بـەڵام كـە گەڕایـەوە دوو لێـوەی نـەكردبۆوە, تەنانـەت یـەك ووشـەیش, نـەك لەبەرئەوەی كە ترسنۆك بێت, بەڵكو بەڕای من لەبەرئـەوەی كـە كەرامـەتی ڕێـی پێنەدەدا, چونكە زەبرێكی وای لێ كەوتبوو كە نەیدەویست هیچ بڵێو هەتا چەند ساڵ دواتریش كەمرد, هیچ شتێكی سەبارەت بەوەی كە دیبووی نەگووت"[(9)]

بـەڵام ئـەوەی كەسـانێك ناچـار ناكـات ڕاسـتیەكان بڵـێن ترسـە لەدەسـەڵات, چونكە ئەو كەرامەت چوونەی فۆكۆ لەترس جیای دەكاتەوە, بۆخۆی لە بونیادی ووشەكە ترسێكی دیكەی هەڵگرتووە بۆ شاردنەوەی حەقیقەت, حەقیقـەتێك كـە فۆكۆ بەجۆرێكی دەسەڵات تەماشای دەكات, بۆیە حەقیقەتی شێتی دەسەڵاتێكە دەسەڵاتی بەرامبەر (مـۆدێرنیتی) سـەركوتی كردۆتـەوە, دوان لەشـێتیش دوانـە لەحەقیقـەتی ئـەو دەسـەڵاتە, ئـەو دەسـەڵاتەی مـۆدێرنیتی لـەباڵا دەسـتی

عەقلانیەتی خۆی دەیەوێ دانی پیا نەنێتوبیسرێتەوەو بە تاوانباری بزانێت, هەر بەو تاوانەش دەسگیری دەکات, تا سیستمەکەی ئەو لەشێتی بەدوور بێت,بۆیە دەبێ بپرسین: ئایا مۆدێرنیتی بەدەرکردنی شێت هەموو خەسڵەتە مرۆییەکان لەکۆمەڵگا ناسەنێتەوە؟ کۆمەڵگایەك بەئاگا بێتو قسە لەمەدەنی بوون بکات یانی چی نەتوانێ شێتەکان قبووڵ بکات؟ ئەوەش ئەو پرسیارانەن کە فۆکۆیان دەخستە بیرکردنەوە, بیرکردنەوەیەك عەقڵی خۆرئاوای خستە ژێر ڕەخنەوە, ڕەخنەیەك هەموو دامەزراوەکان کە شوێنێك لەدەسەلات بەڕێوە دەبەن, بکەونە بەردەم مەترسی گەورەتر, مەترسیەك دیسان گومان لەئایندەی خۆشنوودیی مرۆڤی خۆرئاوایی بکەن.

پەراوێزوسەرچاوەکان:

1– زانین‌ودەسەلات, بابەك ئەحمەدی, وەرگێرانی: ڕێبین هەردی, سەردەم ژمارە(2) نیسانی 1999.

2- ميشيل فوكو.. مسيرة فلسفية, اوبير دريفوس- بول رابينوف, ترجمة: جورج ابي صالح, مركز الانماء القومي(بيروت).

3– زانین‌ودەسەلات, بابەك ئەحمەدی (هەمان سەرچاوەی ڕپێشوو).

4– کێ لەمیشیل فۆکۆ دەترسێت؟, محمد الراویی, وەرگێڕانی: ئازاد بەرزنجی, ئێستا ژمارە (4).

5– زانین‌ودەسەلات, هەمان سەرچاوە.

6- نووسـەری عـەرەب (محمـد الـراوی) ئەوپرسـیارەی کـردووە بەناونیـشانی ووتارەکـەی بەمەبەستی تێگەیشتن لەوترسەی ئەوانەی لەفۆکۆ دەترسێن کە ئایا ئەوە داهێنەروشـێتەکانن, یاخود فەیلەسووفودەرووناسـەکان بـوون؟ کـەبۆ وەلام بـە پرسـیارەکەش پێـی وابـوو ئـەوانی دواتر هەلگری ئەوترسە بون.

7- القول الفلسفي للحداثـة, هابرمـاس, ترجمـة: د.فاطمـة الجيوشـي, دراسـات فلسفية, وزارة الثقافة(دمشق)1995.

8- چاوپێکەوتنێك لەگەڵ فۆکۆدا, گەلاوێژی نوێ ژمارە(14)ی 1999.

9- هەمان سەرچاوە.

پرسیارکردن لە فەلسەفە

"1"

خەوشـێکی گەورەیـە چـاوەڕوانی ئـەوە بـین لـەم دەروازەیـەوە ڕێگایـەکی درێژلـــەکۆل خۆمـــان بکەینەوەوبگەینـــە سەرئەوتێگەیـــشتنەیکە ئێمـــە زەمینەیـەکمان هەیـە بـۆ تێگەیـشتن لـە جیـاوازیی فەلـسەفی, ئەوەجگـە لەنائومێدیەکی گەورە چیتر نییە, چونکە ئەو کارەی ئێمە تەنیابۆگفتوگۆکردنـە لەسەرپرسـیار, ئـەو پرسـیارەی لـەناو کلتـوری دەقـەکان توانـای خولقانـدنی جیاوازیی هەیە, ئەو جیاوازییـەش لای فەیلەسـوفی فەرەنـسی(جیـل دۆلـۆز)بـە پرسیار کردن لە خودیی فەلسەفە خۆی دەست پێدەکات, ئـەو پرسـیارەش بـە

مەبەستی بەرهەم هێنانەوەی چەمکی نێو دەقەفەلسەفییەکانە, خوێندنەوەیەکی ڕەخنەییە بۆ ئەو کلتورە فەلسەفییەی لەڕێگەی پرسیارەوە دەیخاتە ڕوو,کە مەبەستیشی تەنیا لەوەدا نییە وەڵامی پرسیاری(فەلسەفە چییە؟) بەوە کۆتایی پێبێنێت کە خولقاندنەوەی چەمکە, بەڵکو دەیەوێ ئەو خولقاندنەوەیە لەناو دەقەکانی(فرۆید, نیتچە, فۆکۆ, برگسۆن) بدۆزێتەوە, کە هەر یەك لەو ئیشکردنانە دەکەینە ڕووبەرێك بۆ تێگەیشتنمان لە ئەزموونی دۆلۆز و دواتریش دەگەڕێینەوە سەر ناونیشانی سەرەکی باسەکەمان کە جیاوازیی فەلسەفیە.

"2"

کاتێ دەمانەوێ لەفەیلەسوفێکی وەك (جیل دۆلۆز) بدوێین، دەبێ خۆمان لەو راستییە بێئاگانەکەین، کە ئێمە لەکەسێك دەدوێین بەدرێژایی مێژووی رۆشنبیریمان فەرامۆشمان کردووە، جگە لەوەرگێڕانی دوو چاوپێکەوتنی بۆ سەر زمانەکەمان، نەمانویستووە قسە لەخوێندنەوەکانی بکەین، لەکاتێکدا کۆمەڵێك فەیلەسووفیتر دەهێنینە نێو نووسینەکانمان، کەڕۆژانە ئەو فەیلەسووفانەش دەگۆڕینو دەستمان لەگەڵ هەندێکیتر تێکەڵدەکەین, تاسەر ناتوانین فەیلەسوفێکیش قبوڵ بکەین، قبوڵکردن بەمانای ئینتیمای دۆگمایانە نا, کەتوانای خوێندنەوەی رەخنەییمان بکوژێت، بەڵکو قبوڵکردنێك لەجۆری خوێندنەوەی دۆلۆز بێت بۆ دەقە فەلسەفییەکان، بۆیە دەپرسین: چی وادەکات رووناکبیری کورد لەگەڵ رۆژگارەکان سەیری فەیلەسووفەکان بکەن!؟ ئایا فەیلەسووفەکان توانای ئەوەیان تیانییە وەڵامی روناکبیری ئێمە بدەنەوە؟ یاخود روناکبیری کورد لەدەرەوەی دەقەکانەوە ستایشی فەیلەسووفەکان دەکەن!؟

بۆ وەڵامی ئەو پرسیارەش ئەگەر ئاوڕێك لەتوێژینەوەكانمان بدەینەوە، ئەوسا ئەوەمان لەلا ڕۆشن دەبێ كەئێمە هەوڵمان نەداوە توێژینەوە لەدەقە فەلسەفییەكان بكەین، تا پرسیارە فەلسەفییەكان توانای ڕازیكردنی ئێمەیان نەبێت، بەڵكو ئەوەی دەبێتە ڕاڕایی بوونمان لەبەرامبەر فەیلەسووفەكان، نەبوونی سەلیقەیە بۆ خوێندنەوەی دەقەكان، لەڕێگەی ڕاڤەكردن بۆ دەقەكان، دەمانەوێ بەفەلسەفە ئاشنابین، ئەوەش خەوشی خوێندنەوەیە نەك دەق، بۆیە پرسیارێك كەبتوانی لەقسەكردن لەو گرفتە دیالۆگی لەتەكدا بكەین، خوێندنەوە ڕەخنەییەكانی (دۆلۆز)ە بۆ فەلسەفە، ئەو فەیلەسووفەی لەنووسینەكانیدا هەستی ئەوەمان لادروست دەكات، كەچۆن بەدوای خەوشەكانماندا بگەڕێین، وریامان دەكاتەوە لەوەی بەو جۆرە سەیركردنەمان بۆ فەلسەفە، تائێستا نەمانتوانیووە لەفەلسەفە نزیك بكەوینەوە، بەڵكو دیوارێكمان لەنێوان خۆمانو ئەودا دروستكردووە، دۆلۆز چەندە لەو گرفتانە بدوێت كەپێوەندی بەخوێندنەوەی ئێمە هەیە بۆ فەلسەفە، بەڵام چونكە نەبووە بەمۆدێك، ئیدی لای ئێمە زۆر بەسانایی فەرامۆش دەكرێت، كەواتە لەكوێوە هەوڵدەین لەو فەیلەسووفە بدوێین!؟ چۆن لەڕێگەی خوێندنەوەمان بۆ ئەو فەیلەسووفە، ئیشكالی خوێندنەوەی خۆمان بخەینەژێر ڕەخنەوە!؟ ئایا لەڕێگەی تێگەیشتنمان لەو ڕوانینە ڕەخنەییە نوێیەی كە لەبواری (ڕەخنەی ئەدەبی)و (ڕەخنەی فەلسەفی)و (فەلسەفەی ڕەخنەیی)خوڵقاندی، دەبێتە چوونە ژوورەوەمان كە بتوانێ جیهانبینیمان بۆ ڕەخنە بگۆڕێت!؟ ئەو پرسیارەش بەكراوەی بۆ خوێنەر جێدێڵین، كەدوای ئەم لێكۆڵینەوەیە دەتوانێ (دۆلۆز)یش هەروەك فەیلەسوفێكی تر فەرامۆش بكات، یاخود قسەی تری لەبارەوە هەبێت.

سەرەتا پرسیار بەرەو گومانێكمان دەبات، كەچی وای لە (میشێل فۆكۆ)كرد پێشبینی فەیلەسووفی سەدەی لێ بكات، ئاخۆ تەنیا لەڕێگەی

توانای خوێندنەوەی بوو بۆ دەقەکان! ؟ قسەکردن لەو پرسیارە توانای ئـەوەی نییـە بمانگەیـەنێ بەمەبەسـتێك، ئەگـەر نـەتوانین چـەمکی فەلـسەفە لای ئـەو فەیلەسـووفە نەناسـین، ئـەو چـەمکەی بەپرسـیارکردن دەیـەوێ لەچـییەتی فەلسەفە بدوێت، وەنەبێت پرسیاری (فەلسەفە چییە! ؟)پرسـیارێك بێـت تـەنیا لای دۆلـۆز کرابێـت، بـەڵکو پرسـیارێکە بەدرێـژایی مێـژووی فەلـسەفە دووبـارە دەبێتــەوە، بــەڵام بەتاکــە وەڵامێــك ناگــات، هێنــدەی لەوەڵامــەکان دیــدی فەیلەسووفەکانمان بۆ دەردەکەوێت لەبارەی فەلسەفەوە، بەڵام کاتێك (دۆلـۆز) ئەو پرسـیارە ئاراسـتەی فەلـسەفە دەکـات دەبێـت لـەو راسـتییە بێئاگانـەبین، کەبێ بـوونی ئـەو پرسـیارە ئەسـتەمە توانـای خوێندنـەوەی ئـەو بـۆ فەلـسەفە بزانین، ئەو پرسیارە دەروازەیەکە بۆ تێگەیـشتنمان، کەویـستی دەسـتبەرداری وەڵامەباوەکان بێتەوە، هەر لەو مەبەستەی یۆنانییەکان فەلـسەفەیان نـاودەبرد بە(بنەما سەرەتاییەکانی مەعریفە) تـا پرسـیاری (کانـت)و (هیگـل)کـە بنـەمای گوتاری فەلسەفی مۆدێرنەیە، بەتایبەت پرسیاری کانت، چونکە بووە بنەمایەك بـۆ پرسـیاری فەلـسەفی مۆدێرنـە، یـەکێك لـەو پرسـیارانەی دۆلـۆز رەخنـەبوو لەبارەی تێگەیشتنی لەفەلسەفە، بەوەی فەلسەفە پێویستە لەسەر وتراوەکـانی پێشوو هەڵوەستە نەکات هێندەی دەبێ بەدوای دۆزینەوەی بۆچوونی نـەووتراو بن، ئەگەرچی لەو خاڵەشدا زۆر کەلێن بەجێـدەهێڵن‌و تـەنیا وەڵام بـەو بەشـانە دەدەنەوە کەپێوەندی بە تێروانینەکانیانەوە هەیـە، بۆیـە پرسـیاری فەلـسەفی پرسیارێکە ئەوەندەی دەیەوێ بەشێکی نادیار ئاشکرا بکات، هێنـدە مەبەسـتی گەڕان نییە بەدوای فەلسەفە لـەناو پرسـیارەکە، ئـەو حەقیقەتـە رەخنەییـە بـۆ فەلسەفە دیدێکی نامۆبوو بـۆ خوێندنـەوەی فەلـسەفی، بەتایبـەت کاتـێ فێـری ئەوەمان دەکات مەرج نییە لەگرفتەکان بێدەنگ نەبین‌و بەشداربین بۆ پرۆسەی بیرکردنەوە، ئەو جۆرە بێدەنگییە بەلایەوە پێوەندی بەجوانی مرۆڤـەوە هەیـە، کە لەکێشەو گرفتێکدا بۆچـوونی نابێـت‌و بەشـداری ناکـات بـۆ بیرکردنـەوە لـەو

گرفتـه، وەك چـۆن خۆشـی کاتـێ کتێبـی یەکـەمی بڵاوکـردەوە، هەشـت سـاڵ بێدەنگبوو و هیچی نەنووسی، ئەوەش ئەو جوانیە بوو بەلایـەوە، کەلەبەرامبـەر هەر دیاردەو گرفتێك مـەرج نییـە بنووسـیو بۆچـوونی خـۆت دەربـبڕی، بەقـەد ئەوەی ئەو پرسیارە لەخۆمان بکـەین لـەبارەی ئـەو رووداوەی کـەڕوودەدات یـا ئـەوەی روویـدا، بـۆ ئـەوەی لـە فەلـسەفەی مێـژوو دەربیبکـات، ئـەوەش رەخنەگرتنی بوو لەدیدی فەلسەفی هیگـل، بۆیـە ئـەوەی وای لـە (فۆکۆ)کـرد پێشبینی ئەوە بکات کەدوورنییە ئەم سەدەیە بەسەدەی دۆلـۆزیی نـاو بـەرین، لەو روانینو خوێندنـەوە تازەگەرانـەی دۆلـۆز هـاتبوو، کـە دواتـر بیـست سـاڵی نەبرد پێشبینییەکەی (فۆکۆ) هاتەدیو ئەمجارە ئـەو سـەردەمەی بـەوە نـاوبرد کە جێپەنجەکانی دۆلۆزی بەسـەرەوەیەو تەنانـەت گەیاندمانییـە ئـەو راسـتیەی بەبێ (دۆلـۆز) زەحمـەت بـوو دیدگای فەلـسەفی زۆر دەقمـان لاڕۆشـن بووایـە، چـونکە سـەر لـەنوێ پرسـیاری ئاراسـتەی مانـا فەلـسەفییەکان کـرد. ئـەوەی واشیکرد رەخنـە بەلایـەوە رەخنەیـەك بێـت هـاودژ بۆمانـای بـاو، لەحەقیقـەتی فرمانـدان هـاتووە، کەنووسـین بەمەبەسـتی دەسـتکەوتنی نووسـەر نـەبێ بـۆ فرماندان، بەڵکو پێکگەیشتنێك بێت لەنێوان ئەو دووانە نـەك فرمـان دەرکـردنو ناسین بێت بۆ دەق، ئەوانەی بـەو مەبەسـتە دەنووسـن بەلایـەوە کـارێکی بـاش ناکەن، چونکە دەیانـەوێ فرمـان بەسـەر دەقـدا بـدەن، فرمـانی مـردن، یـاخود بۆیە ئـەو دەقـە بـەمردوو سـەیردەکەن کەنـەیتوانیووە خـۆی بناسـێتو دابـڕان بخولقێنێ، لەبری ئەوە پێویستە (پێگەیشتن)ی خۆی لەگـەڵ دەق دروسـتبکات لەسەر ئەو بنەمایەی کەدیالۆگ بخـولقێنن، لـەبارەی ئـەو سیـستمە رێکخـەرەی لــەناو دەق تاچــەند توانــای ئــەوەی دەبێــت هــەر لەســەرەتاوە بەســیمای سەمازانێکەوە بەو سێرکە شاگەشکەمان بکـاتو پرسـیار لـەو رێکخـەرە بکـەین کەدەق دەگەیەنێتە ئاستێکی وشیاری بۆ وەرگر.

تاوەكو خۆشی نەبێت بەقوربانی فرمانەكانی، وەك چۆن بەو فرمانانـە ئـەوە دەیەوێ دەق بكوژێت، نەك ئەو وریامان بكاتەوە لـەمردنی دەق, چـونكە زمـان چۆن بێلایەن نییە, ئاواش رۆڵی گەیاندنی هەواڵ نییە، كاری زمان نییە هـەواڵی مردنـی ئـەو دەقـەمان پـێ رابگەیـەنێت، بـەڵكو كـاری زمـان دواندنـەوەی ئـەو سیستمە رێكخەرەی دەقە، كەدەقو خوێنـەر بەیـەك دەگەیـەنێت تـا لـەناو دوو زەمەنو دوو جیهانو جیهـانی خودێكو جیهـانی دەق, دیـالۆگ بگۆڕنـەوە“ زۆر جار دەبێ بـەدیالۆگ بـۆ گۆڕینـەوەی كلتورەكـان, لـەو دیالۆگە بایـەخی زمـان دەردەكــەوێت، كەدەیــەوێ لەئــەنجامی دیــالۆگ چــەمكی فەلــسەفیمان بــۆ بخوڵقێنێت، بەوەش رەخنە دەگاتە نـەزانراوێكیتر، كـە لـەكاتی فرمانـدان نـەك هەر ناگات بەهیچ نەزانراوێك، بەڵكو لەبازنەیەكی بێسوود خولدەخواتەوە، بۆیـە دۆلۆز لەرەخنەكانیدا دەیەوێ لەڕێگـەی پرسـیاركردنەوە بگـات بەخوێندنـەوەی دەق، فەیلەسووفی لەناوی موقەدەسێكەوە گەڕاندەوە بۆ ناو دەق.

چــۆنیەتی خولقاندنــەوەی پرســیار پێوەنــدی بەچــۆنیەتی تێگەیــشتنە لەدەقەكان، ئاستی كزی خوێندنـەوە دەسـبەرداری پرسـیار دەبـێو بازدەداتـە سـەر بابــەتیتر، دەیــەوێ لــەناو پرســیاری دەق بــچێتە دەرەوە، بــەبیانووی تێگەیـشتن لـەدەق، پرسـیاری فەلـسەفی لایـان دەبـێ بەپرسـیاری مردنـی فەلسەفەو تێپەڕاندنی فەلسەفە ئـەوەش پرسـیارگەلێكن، پرسـیارە سـەرەكیو جەوهەرییەكان دەكوژن، ئـەو پرسـیارانەی بـەبیانووی تێگەیـشتن خۆیـانی لــێ دەربازدەكەنو دواجار دەیانـەوێ شـوێنگەیەك بدۆزنـەوە بـۆ ئـەوەی پرسـیاری ئەوە بكەن كەدەقەكە تا چەند تواناى تێپەڕانـدنی هەیـە، ئـەو حوكمـە رەهایـە دیـدێكی ئایدیۆلۆژیـە دەیـەوێ سـیما رووكەشـەكان دەربخـاتو پرسـیارەكان فــەرامۆش بكــاتو قــسەكردن لــەمردنی فەلــسەفە لــەداهاتوودا پرســیارێكی بێهودەیەكە بەهیچ دەرەنجامێك ناگـات، بۆیـە (دۆلـۆز) هەولێـدا بـەجیاواز لـەو روانینانـە دەسـبەرداری ئـەو دوو پرسـیارە بێمەبەسـتە بێتـەوەو بەتێگەیـشتن

لەپرسیارەکان، توانی ئەو پرسیارانە بخاتەوە ژێر رەخنەوە، چونکە دەیویست گفتوگۆیەکیتر لەناو دەقەکان بخولقێنێتەوە، ئەوەش بووە هۆی دۆزینەوەی ئاسۆیەکی جیاواز بۆ خوێندنەوە، بەمەبەستی خولقاندنی چەمکی فەلسەفی، کەبەتاکە وەزیفەی فەلسەفە سەیردەکات، ئەم کارەش کرانەوەیە بەسەر دیالۆگ، لەڕێگەی دیالۆگەوە دەیەوێ دەق بکاتەوە، تابتوانێ کرانەوە لەناو دەق دیالۆگێك بخولقێنێ، ئەو خولقاندنەش دامەزراندنی چەمکی فەلسەفەیە، ئەوەش تێگەیشتنێکی جیاوازبوو بۆ فەلسەفە، کەوای کرد بەبایەخەوە سەیربکرێت.

دۆلۆز لەڕێگەی راکردن لەشوێن هەوڵدەدات بەو چەمکە ئاشنامان بکات کە توانای بەرهەمهێنانەوەی چەمکی فەلسەفی تری هەیە، گەورەترین راکردنیش نووسینە, ئەو دەقانەی زۆرینە بەخەیاڵاوی ناوی دەبەن، راکردنی نووسەرە بۆ ناو جیهانێکی تر، لەجیهانێك نووسەر دەست بەخیانەت کردن دەکات لەگەڵ خۆی, بەوەی رادەکاتە ناو جیهانێکی تر، جیهانێك هەموو بونیادەکان بەجێدێڵیو سەرلەنوێ دەیەوێ لەناو شوێنە نوێیەکەی کە رووبەری نووسراوە دەست پێبکات لەسەر بنەمای خیانەتکردن لەژیان، چونکە گەر وانەکات، ئەو ساتە دەبێ خیانەت لەشوێنە نوێیەکەی بکات، ئەگەر ئەوەشی کرد، راکردنی بۆ ناو نووسین گەڕەنەوەیە بۆ ئەو شوێنەی کەلێی رایکردووە، چونکە راکردن بەرهەمی واقیعە نەك راکردن بێ لەواقیع، چڕکردنەوەی ژیانە لەناو کارێکی ئەفرێنەر، بۆیە بەر لەوەی رووبەڕووی پرسیاری (بۆچی دەنوسین[1] ! ؟)ببینەوە، دەبێ ئەوە بزانین کەنووسین نایەوێ حەقیقەت بۆ خۆی بگەڕێنێتەوە، چونکە خود خاوەنی حەقیقەتی ژیان نییە، بۆیە (ئامانجی نووسین هەلگرتنی ژیانە بۆ حالەتی هێزی ناکەسی، لێرەوە نووسین جیادەبێتەوە لەهەموو نیشتمانێكو لەهەموو مەبەستێك کە لەئاستی خودی خۆی تەواو دەبێت[2]).

ئەو کاتەی نووسین توانای ئەوەی هەبوو ژیان بۆ هێزێکی ناکەسی ببات وتیایدا خاڵی بکاتەوە لەنیشتمانێکی دیاریکراو، ئەوە دەتوانێ نووسین بکات بەو دیوارە شووشەییەی کەخۆی لەجیهان جیا بکاتەوە، بەواتای ئەو جیابوونەوەیە لە واقیع دیوارێکی شووشەییە دەکەوێتە نێوانی لەگەڵ نووسین، لەناو نووسین شووشەیەك هەیە جیامان دەکاتەوە، لەکاتی خوێندنەوەی دەق ئێمە رامانکردۆتە دەرەوە، دەرەوەیەك دیوارێکی شوشەیی لەنێوانمانە، ئەگەر تۆزێك زیاتر پێدەبگرین، دەستەواژەیەك بەنمونە بێنینەوە زیاتر مەبەستەکە روونتر دێتە بەرچاو، کاتی دەڵێین (منی کوردیو منی دیکارت).

دیوار لەنێوان ئەو دو (مـن)ە پیتی (و) کەمن دووانەیەکن، یەکێکیان (کوردی)و ئەویدی (دیکارتی)، لەیەکەمیاندا کەسێکی واقیعی ناو ژیانە خاوەن ژیانو کەسێتیو دیدو رەفتاری کەسێکە لەناو کۆمەڵگایەکی دەستنیشانکراو، ئەویتریش ئاماژەیە بۆ کەسێك بیرکردنەوەی فەلسەفی بەرهەمی دێنێ، دەلالەت لەسنوری جوگرافی هیچ خودێك ناکات، نیشتمانێکی دەستنیشانکراوی نییە، ئەگەر بیرکردنەوە بوونی نەبێت ئەو (مـن)ە لەهیچ شوێنێك سەرهەڵنادات، لەئامادەبوونی فەلسەفەی (دیکارت)ئەو (مـن)ەش ئامادەگی دەبێت.

کەبوونی پەیوەستە بەخودێکی بیرکەرەوە، لێرەدا وەزیفەی (و) چەندە کۆکردنەوەی ئەو دوو منەیە لەرستەدا، هێندەش دوو خودی جیاواز دروستدەکات، تەنیا لەرێگەی ئەو پیتەوە دەیانکات بەدووروانینی جیاواز، بەڵام خوێنەر هەردووکیان دەبینێت، لەرێگەی ئەو پیتەی کە رۆڵی دیوارێکی شووشەیی دەگێریتو لەرووی زمانەوانییەوە دەبێتە خوڵقێنەری پێوەندی نێوان ئەو دوو منە، ئەو پێوەندییە لەپێوەندی نێوان (ئادەمو سێو) دەچێت کەحەرامە، بەواتای ئەدەم پێوەندییەکی حەرام دەخوڵقێنێ، کەپیسبوونی ناوەوەی جەستەیەتی، ژاراوییبوونی جەستەییە لەرێگەی ئەو سێوەی

کەحەرامکراوە، قەبوڵکردنی ئادەم بۆ ژاراویبوونی جەستە لەڕێگەی پێوەندی دروستکردن لەگەڵ سێو، کارێکە بەلای (دۆلۆز) هێزی پرسیاری (سپێنۆزا) دەردەخات کاتێ دەپرسێ (جەستە لەتوانای دایە چی بکات! ؟ ئەو سۆزانە چین کەتوانایان بەسەریدا دەشکی! ؟)[3] ئەوەش پرسیارە لەتوانای جەستە، پرسیارێك کەجەستە ئامادەنییە واز لەو سۆزە بێنێت، بۆ نووسینەوەی خود، کەئەگەر ئەوە بەزیانێکی گەورەش کۆتایی بێت، کەدەرکردنی بێت لەبەهەشت، بەڵام دواجار پێوەندی نێوان زەویو ئاسمان دیوارێکی ترە لەنێوان دوو جیهان، جیهانێك کەیەزدان جەستەژاراویەکان قبوڵ ناکات، جیهانیکیتر کە (ئادەم)ێکی عاشق، نەیەزدان دەتوانی قبوڵی بکات، نەخۆشی دەتوانێ بەقسەی دۆستەکەی نەکاتو حەرامەکە نەخوات[4]، کەحەرام نووسینی دەقێکی ئەفرێنەرە لەسەر زەوی، دەقێك بەتاوانی کوشتن لەنێوان کوڕەکانی ئادەم دەستپێدەکات, بەوێرانبوونی ئەو جیهانە کۆتایی دیت، بەواتای ئادەم لەڕێگەی ئەو پێوەندییە خولقێنەری دەقێکە، کەپرۆسەیەکە بۆ نووسینەوەی جەستە، ئەویش عەشقە حەرامەکەیەتی، عەشقێك بەهۆی مەعشوقەکەی لەبەهەشت دەردەکرێت، کەواتە عەشق چییە! ؟ پێوەندی جەستە بەنووسین چی بەعەشق دەبەخشێت! ؟ ئایا عەشق توانای نووسینەوەی خودی هەیە! ؟ کاتێ جەستە دەیەوێ لەڕێگەی جولەی تایبەتەوە دەلالەت بەپێوەندی جەستەیی ببەخشێت، ئەو کاتە زمانێك بەرهەمدێنێت کەزمانی جەستەیە، ئەو زمانەیە دەبێتە خولقێنەری پێوەندییەکی ئیرۆسی، چونکە وتراوی نێو زمان (ئاخاوتن) خودی زمانەکە پێکناهێنێت، هێندەی بەشێکی نێو زمانەو جەستەیە (تەوابوون) بەو زمانە دەبەخشێت، بەدوای رووبەرە شاراوەکانی ناوەوەی مرۆڤ دەگەڕێت، ئەوەش پرۆسەیەکە بۆ کەشفبوون، بەڵام کاتێ جەستە وەزیفەی بۆ پرۆسەیەکی لەکارکەوتوو دەگۆڕێت، ئەوسا رووبەری جەستە دەبێتە شوێنگەی پرسیار، پرسیاری کوشتنی جەستەو ناونانەوەی

لەناو پرۆسەیەکی تردا کە لەشفرۆشییە، ئاخۆ لەو کاتەدا جەستە گوناهبارە یا وەزیفەیەکی تر بەخۆی دەبەخشێت!؟ گوناهبارە بەچی..؟ بەخۆی یا بەعەشق!؟ عەشق چیی!؟ ئایا عەشقو غەریزە تەواوکەری یەکترین!؟ ئایا نیگاکان پرسیار لەشکستی گۆڕینی وەزیفەی جەستەدەکەن!؟ یاخود نیگامان بۆ غەریزە هەمان نیگایە بۆ عەشق!؟ ئاخۆ ئێمە واسەیری جەستەدەکەین بەوەی بەشداربین لەپرۆسەی نووسینەوەی زمان، یاخود بۆ بەتاڵبوونی غەریزەو دواتر بەیەك روانین سەیری جەستەکانیتر دەکەین!؟ رەنگە مەسەلەی گوناهباری جەستە نەبێ لەوەی رووتدەبێتەوە بۆ بەرامبەر، بەڵکو گوناهباری ئەو لەگۆڕینی پێوەندی سرووشتییانەیە بۆ بەکاڵاکردنو فرۆشتنی ئەو جەستەیە، فرۆشتنی جەستەیە شوناسی گوناهباری پێدەبەخشێ، ئەو کاتەش جەستە تەنیا بەرامبەر بەعەشق گوناهبارە، گوناهەکەش لەوێدایە کاتێ هەموو پێوەندییەکان وەك یەك سەیردەکاتو هەستێك نابێ لەگەڵ جەستەیەك کۆی بکاتەوە، چونکە ئەگەر ئەو عەشقە بەپێوەندییەکی جەستەیی دەگەیەنێت، بەڵام لەو کاتەدا ئەوە پارەیە توانای رووتکردنەوەی هەیەو ئەندامەکانی جەستەی دەفرۆشێتە هەر کەسێك، بەرامبەر هیچ پێوەندییەکی ئیرۆسی بەجەستەی ئەو نییە، هێندەی ئەو دەیەوێ مومارەسەی غەریزە بکات، هەر ئەوەشە وامان لێدەکات لەهەموو بارەکاندا نەتوانین عەشقو غەریزە بەدوانەی تەواوکەری یەکتری ناوبەرین، چونکە غەریزە بێ ئامادەگی عەشق تەنیا بەتاڵبوونەوەی ئارەزووی چەپێنراوە، بەڵام کاتێ عەشق دەبێتە پاڵنەری غەریزە، ئەوسا ئیرۆسییەت هەڵگری دوو چەمکی تەواوکەری یەکترین، ئەڤینی (منو تۆ) چەمکێکی رۆحییەو پەیوەستە بەهەستی دوانەیی، کەدواتر ئەو پێوەندییە دەبێ بە (ئەڤینی جەستە) بەواتای ووردو خاشکردنی دیوارە شووشەییەکەی نێوانمان، کە (و)ی پێوەندی دەگۆڕێ بۆ (جەستەی ئێمە)، چونکە لەو کاتەدا جەستە (سێکس) وەك پرۆسەیەك بۆ بەتاڵبوونەوەی غەریزە

مومارەسەناکات، بەڵکو گەیشتنە ترۆپکی عەشقە، عەشقە زمانی خۆی لە (وتراو) دەگەیەنێ بە (جولە)، ئەوەش لەجۆری ئاخاوتن‌و زمانی نێو تیۆری زمانناسییە، دواجار پرۆسەیەکە عەشق دەگەیەنێ بەساتی باڵای چێژو کردەی ناونان بەجێدەگەیەنێت، (نیگا) لەو پرۆسەیەدا بونیادێکی نێو زمانە, کە لەساتی چێژ بەشداری دەکات، روانینیەتی لەنیگای دۆست، چرکەساتی پێکگەیشتنی نیگا، بڕوابوونە بەئاوێتەبوون، ئەوە لەکاتێکدا نیگا لەپرۆسەی لەشفرۆشی گومانێکە پرسارمان لا دروست دەکات، پرسیاری بێ بەهابوونی جەستەو بێزاربوون لە فرۆشتنێك، کە لەپێوەندی بە (دۆست) دەبێ بەپێوەندی جەستە بە (بازاڕە)وە، بۆیە نیگا لەفرۆشتنی جەستە هەموو هەستەکانی بۆ پاکیزەیی‌و جوانی دەفرۆشێت بە کەسێك، کەپێوەندی بەهیچ ئەندامێکی نییە، هێندەی گەمەکردنە بەماتریالەکانی بازاڕ، بەواتای ئەو وەك هەر جەستەیەکی تر سەیریدەکات، لەکاتێکدا (ئەڤینی من) بۆ (جەستەی تۆ) عەشقێکە جیاوازە لەهەموو جەستەکانی تر، هەر بۆیە لەشفرۆشی دەسکەوتنی چێژی بازاڕەو پێوەندی بەزمانەوە نییە، جەستە لەوکاتەدا زمان نانووسێتەوە، نووسینەوەی زمان تەنیا لەنێو پێوەندیەکی ئیرۆسی لەدایك دەبێت، پێوەندییەك پایەکانی لەسەر عەشق دامەزراوە، هێزێك نییە ملکەچی ئیرادەیان پێبکات، ئەوەی وادەکات جەستە زمانی خۆی بنووسێتەوە، ئیرادەیەکی زانیانەیە بۆ عەشق‌و بەرەنجامی پێوەندییەکی رۆحییە، دواتر ئەو پێوەندییە هەوڵی نووسینەوەی دەدات، لەڕێگەی پرۆسەی سێکسییەوە، ئەو کاتەش خود زمانێك بەرهەمدێنێت کەزمانی جەستەیە، بەڵام بارگاویە بەعەشق، هەر بونیادێکی نێو جەستە بەشدارە لەو زمانە، بەواتای هەموو لەهەوڵی بەردەوامدان بۆ نووسینەوە کەنووسینی زمانە، زمانێك توانای بەرهەمهێنانیمان دەبێ، ئەگەر بەشداربین لەپرۆسەی نووسینەوە، ئەویش پرۆسەیەکە بەتێکەڵبوونی جەستە دەست پێناکات، بەڵکو جەستە لەدوا قۆناغی تەوابوون کەزمانە تێکەڵ بەجەستەی

بەرامبەر دەبێت، کە لەکۆمەڵگا دواکەوتووەکان لەنێو پێوەندی ژنو مێردەکان نەگەیشتۆتە تەوابوون، بەڵکو گۆڕدراوە بەبەجێگەیاندنی وەزیفەیەکی کۆمەڵایەتیو بەتاڵبونەوەی غەریزەیە لەو چوارچێوەیەدا، چونکە بەبێ ئامادەگی عەشق ناتوانین زمانی جەستە بەرهەمبێنین، کەهەر ئەویش دەبێتەوە بەفاکتەری سەرەکی بۆ نووسینەوەی خود، کە پێوەندی نێوان (عەشق، جەستە)و (نووسین/ خود) بناسینو، بەرەولای پرسیارەکەی (سپینۆزا) بگەڕێینەوەو کەشفکردنی جەوهەری پرسیارەکە لەوێوە دەردەکەوێت، کاتێ دڵنیادەبین جەستە لە توانای دایە ببێتە گوتارێك بۆ خولقاندنەوەی زمان، زمانێك هەرگیز توانای نییە دەسبەرداری سۆزبێت.

بۆیە ئەوە تەنیا جەستەی ئادەم نییە بەلای یەزدانەوە ژەهراوی بووە، بەڵکو کۆی جەستەکانیتر تەسلیمی ئیرادەی سۆزدەبێت، بۆیە تەنیا لەڕێگەی نووسین دەتوانرێت بەرەو شوێنێکیتر رابکەین، ئەوەش یەکێکە لەو چەمکە فەلسەفییانەی لای (دۆلۆز) بایەخی پێدەدرێت، لەڕێگەی پرسیاری فەلسەفە چیە؟ دەیەوێ ئەو چەمکە فەلسەفییانە بخولقێنێتەوە، ئەوەش بەدوای ئەوەی پرسیارە فەلسەفییەکان دەگەڕێنێتەوە ناو رەخنە، کە تاچەند ئەم پرسیارانە توانای خولقاندنەوەیان هەیە، کە بۆ ئەوەش تەنیا لەخوێندنەوەی پرسیارەکان دەتوانی دیدێکی فەلسەفی تازەمان پێ ببەخشێت، بۆیە (فەلسەفە چییە!؟) ئەو پرسیارە بوو کەدرەنگ ئاراستەی فەلسەفەی کرد، پرسیارێك ئەگەر پێمان وابێ دەبوو سەرەتای کارە فەلسەفییەکان بەو پرسیارە دەستی پێکردبا، ئەوا خۆی تەواو بەدژی ئەو بۆچوونە دەوەستێتەوە، ئەو پرسیارە هێندە بەگرنگ سەیردەکات، بڕوای تەواویش بەوە هەیە کە دیدگا کاملەکان لەقۆناغی پیریدا دەووترێن، ئەو کاتەی لەناو فەلسەفەدا قووڵ دەبێتەوە، نمونەش بە (کانت) دێنێتەوە کە (رەخنە لەئیجتیهاد)ی لەپیریدا نووسیووە.

دیاره (دۆلۆز) کاری بەوە نییە کاتێ پرسیار لەفەلسەفە دەکات، بیەوێ بۆ مەبەستی گەڕان و دۆزینەوە، نەمەبەستی گەڕانە بەدوای حەقیقەت، بۆ ئەوەی وەبیرمان بێنێتەوە، بەڵکو ئەو پرسیارە بەدوای خۆڵقاندنی چەمکەوە ئیشدەکات، دەیەوێ لەنێو دەقی فەلسەفی چەمکی نوێ بخوڵقێنێت، کاتێ پرسیار لە فەلسەفە دەگوازێتەوە بۆ پرسیار لەچەمك، ئەوسا تێگەیشتن لەچەمك دەبێ بەتەوەری سەرەکی پرسیارکردن، پرسیار لەو چەمکەی لەناو دەق مەبەستیەتی، کەئاخۆ چەمکێکە لەناو هەمان لۆژیکی پێشوو سەیری دەکات، یاخود مەبەست لەچەمکێکە لەڕێگەی پرسیار دێتە بوون!؟

لەکاتێکدا ئەو پرسیارە دەکەین هەرگیز خۆمان لەو تێگەیشتنە قوتارناکەین کە لەگەڕانەوە بۆ مێژووی فەلسەفە پێمان دەڵێ: فرە چەمکی لەیادمەکەن، لەناو فەلسەفەدا تاکە چەمکێك نییە، بەڵکو کۆمەڵە چەمکێك ئامادەن، تەنانەت دەسپێك بۆ ناو دەقە فەلسەفییەکانیش خاڵی نین لەو فرە چەمکییە، تاکە چەمکێك نییە دەبێتە گومانی فەلسەفی دیکارت، بەڵکو زیاد لەچەمکێکە، ئەو قسەیە بۆ هیگڵ و تەنانەت (مارکس)یش راستە، چونکە دواجار رەخنەی مارکس، ئەو رەخنەیەی دەیەوێ ئومێدی ژیانمان پێ ببەخشێتەوە لەچەمکێك زیاتر وێنای دەق دەکەن، هێنانەوەی ئەو پرسیارە لەسەر ئاستی دەق چەندە لەو راستییە نزیکمان دەکاتەوە، کاتێ دەپرسین: فەلسەفە لای مارکس چییە!؟ ئەو خەونەی فەیلەسووف دەیەوێ پێشبینی بکات، ئاخۆ گۆڕانێك نییە لەناو کۆمەڵە چەمکێك کەپێوەندی بە پرسیاری مارکسەوە هەیە بۆ فەلسەفە؟ پرسیارێکی لەم چەشنە جگە لەدەرخستنی ئەو راستییەی کەچەمکەکان دواجار لەناو چەمکی سەرەکی فەلسەفە کۆدەبنەوە چیدی نییە، بەڵام ئەوەی دۆلۆز لەبەرامبەر چەمکدا مەبەستییەتی چەمکێکی نوێ بخوڵقێنێ، جیاواز لەو مانازاراوەییەی چەمك لەفەلسەفەدا هەیبوو، چەمك لای ئەو دەچێتە ناو رووداو، ئەوەش کارێکی داهێنەرانەی فەیلەسووفە، کە

داهێنان لەخولْقاندنی دەکات، ئەوەش دەرکەوتنی بایەخی فەلسەفەیە، بۆ ئەو کارەش پشت بە (نیتچە)دەبەستێ، نیتچە کەڕەخنەی لەئاستی وەستان دەگرت، کە نابێ فەیلەسووف مەبەستی خۆی لەوەدا کۆبکاتەوە کەچەمکەکان رووی بریسکەداری خۆیان لەدەست نەدەن، بەڵکو دەبێ لەڕێگەی خولْقاندنی چەمکەکانوا لەخەڵکی بکەن کەبتوانن رازییان بکەن، بۆ ئەوەی بەرەو رووی بچن، دۆلۆز کاتێ پشت بەو قسەیەی (نیتچە)دەبەستێت، مەبەستی لەوەنییە بۆ چوونێك دەستنیشان بکات بۆ پاڵپشتی قسەکانی خۆی، هێندەی دەرخستنی ئەو راستییەیە، کەخولْقاندنی چەمکەکان لە رەخنەی (نیتچە)وە وەرگیراوە، خوێندنەوەیە بۆ دیدگای فەلسەفەی ئەو فەیلەسووفەی، کەڕوانینی وابوو بەبێ بوونی زەمینەو ئاستێك لەناو داهێنان توانای گەیشتن بەچەمکەکان ناگات بەمەعریفەی باڵا، کەبتوانێ خولْقاندن بێنێتەکایەوە، چونکە بەبوونی ئەو زەمینەیە مەعریفە دەیەوێ بەهۆی چەمکەوە ئامادەبوونی خۆی دەربخاتەوە، مەعریفە لەڕێگەی بنیاتنانی چەمکەکان، بنیاتێکی تازەگەرانە بەخۆی دەبەخشێت، کاتێ مەعریفەو چەمك بەیەکەوە توانای ئەوەیان هەبوو داهێنان بخولْقێنن، ئەو ساتە هەست بەجیاوازی ئەو پرۆسەیەی داهێنان دەکرێ کە لەچەمکەکان خولْقێنراوە، ئەوەش گۆڕانێکە لەفەلسەفە کەتوانیویەتی خولْقاندن بخاتە نێو ئیشکردنی پرسیارەکە، پرسیار بەدەرەنجامێك گەیشتووە، کەسنوورو توانای فەلسەفە بەرەو ئاستێکی تردەبات، هەڵبەت لەو ئاستەشدا دەبێ سەیرکردنی بۆ فەلسەفە سەراوژێرکردنی بینینەکانی پێشووبێت، بۆیە دەپرسین: ئایا دۆلۆز توانی شکست بەو شوناسە بدات کەهەر لەسەردەمی ئەفلاتونەوە بەفەلسەفە بەخشراوە !؟ بەوەی فەلسەفە خاوەن سیانەی (تێرامان، بیرکردنەوە، قسەکردنە) !؟ دیارە دۆلۆز نەك یەکێك لەو سیانەی خستەژێر رەخنەوە، بەڵکو رەخنەی لەهەر سێکیان دەگرت، بۆیە دەیویست فەلسەفە لەوەجیابکاتەوە،

که پرۆسەیەکی تێڕامـانخوازی بێـت، چـونکە بەلایـەوە فەلـسەفە کارێکـە لـەوە فراوانترە بتـەوی چـەمکی تایبـەتی هـەبێت تـا لەناویـدا تێـڕابمێنین، وەك چـۆن بیرکردنەوەش سیمایەکی فەلسەفی نییە، هێنـدەی لـەناو کایـە جیاوازەکـانیتر بوونی هەیە، بیرکردنەوەی بەکاری (فیزیا، بیرکاری، شـیعر، مۆسـیقا) دەزانـی، لەهــەمووی سەرنجڕاکیــشتریش ئەوەیــە کەفەلــسەفە بەقــسەکردن‌و دیــالۆگ کردنیش نابینێت، چونکە ئـەو کـارە دەبێتـە مایـەی ئـەوەی دژایـەتی گومـان‌و بۆچوونەکان بکرێت[5].

ئـەوەش بەلایـەوە دەبـێ بـەبکوژی فرەدەنگیـو لـەپاڵ ئـەوەش گومـان کەدەروازەیەکە بۆ پرسیارو رەخنەگرتن دەکوژرێت، یـاخود بەدرێـژایی زەمـەن لــەناو فەلــسەفە دەکرێتــەدەرەوە، رەخنــەگرتن لــەو شوناســە گۆڕانــە لــەو بنەمایانەی کەشوناسی فەلسەفی وەدەست دێنن، گۆڕانیش لەدیدی فەلـسەفی، گۆڕانە لەوەزیفەی فەیلەسووف، چیدی فەیلەسـووف بەلایـەوە حـەکیمێك نییـە کەپەنـدو ئامۆژگاریمـان فێربکـات، فەیلەسـووف لای ئـەو عاشـقێکە فێـری هـیچ حیکمـەتێکمان ناکـات، بـەڵکو عەشـق دنیایـەکی نـوێی پـێ دێنێتـەبوون، بۆیـە پرسیاری فەلسەفە چیە؟ پرسیارێکە پێمان دەڵێ ئیدی فەلسەفە زانـست نییـە کـەپێڕەوی بکــەین، بــەڵکو خولڨاندنێکــە لــەناو زەمــەنی فەیلەســووف, ئــەو عاشقەی بەداهێنەری دادەنرێت، ئەگەر کەسـی عاشـق پرسـیاری ئـەوە لـەخۆی بکـات: ئـاخۆ مـن لەتوانامـدا هەیـە لـەڕۆمیۆ وەفـادارتریم بـۆ جۆلێـت! ؟ بلێـی عەشقێکی وێرانکـاری نـەبێت ئـەوەی مـن دەیکـەم؟ چـونکە دواجـار وەفـاداری لــەخواردنی ژەهــرەوە دەســتپێدەکات، بــەمانای ئــەوەی نــەمریی بــەرۆمیۆ دەبەخشێ‌و دەیکاتە رەمزی وەفایی بۆ عەشق ژەهرخواردنییەتی کەواتـە کاتـێ وەفاداری بەمردن کۆتـایی دێـت، ئەوسـاتە چارەنووس تراژیدیاکـە لای ئۆدیـب بـەقارەمانی دەسـتپێدەکات‌و بـەدوای کوشـتنی (ئـەبی هـۆل)و شـادبوون بـە جەستەی (جۆکاستا)چارەنووسی دەبێ بەهەڵکوڵینی هەردوو چـاوەکانی خـۆی

و کوژراو دەبێ بەباوکو جەستەی دۆست جەستەی دایکە، بۆیە دەرکەوتنی حەقیقەت بۆ ئۆدیب دڵنیابوونە لەوێنەی وەهمبوونی پاڵەوانیەتیو هەڵخەتانی خودە بەوەی عاشق بووە، ئەو حاڵەتە وا لەکەسی عاشق دەکات بپرسێ: من بەختەوەردەبم یا وەك ئۆدیب دەبمە کوێرێکی سەرگەردان!؟

لەوەلام بەو پرسیارە دەیەوێ بگات بەو نهێنییەی کەپرسیارێکی تر لەخۆدەگرێت عەشق چییە!؟ ئەگەر ئەو پرسیارە بگوازینەوە بۆ فەیلەسووفی عاشق، ئەوسا دەبێ بڵێین، ئێمە لەپرسیارکردنمان لەفەلسەفە رووبەڕووی ئەو گومانە دەبینەوە، کەئاخۆ توانای ئەوەمان دەبێت، وەك (فرۆید)گۆڕانی فەلسەفی بێنینەکایەوە!؟ ئەو بەر پرسیاریەتییە بەرامبەر چەمکە فەلسەفییەکانی نێو دەقی فەیلەسووفە داهێنەرەکانە، گەڕانەوەیە بۆچییەتی فەلسەفە (کەپرسیارێکە لەبارەی چەمك بەرێگایەکی نوێ هەڵیدەگرێ لەسەر دووبارەکردنەوەی هەمان تێگەیشتنی چەمك، لەسەر بەرەوپێشچوونێکی رەسەنو ناوازە، ئەوەش لەگرنگترین تایبەتمەندییەکانی چەمکە)[6] بەمانای چەمکە لەناو جینالۆجیای فەلسەفە دەخولقێنرێت، ئەو عەشقەش بۆ خولقاندن، عەشقی عاشقێکە کەناسڵەمێتەوەو ترسی لەپێشبینی نییە، عاشقێکە تەنیا مەعشوقەکەی لاگرنگە، (دۆلۆز)یش فەیلەسووفێکە حیکمەتەکانی هیچ نین، بەلام عەشقی بۆ فەلسەفە دنیایەکی نوێیە، ئەوەی (رۆمێو) ناتوانێ بە (جۆلێت)ی ببەخشێت، ئەوا (دۆلۆز)دەیەوێ ئەو عەشقە بەفەلسەفە ببەخشێت، عەشقێك لای فەیلەسووفی عاشق بوونی هەبووە، بەلام جورئەتی ئەوەنەکراوە فەلسەفە لەحیکمەتەوە ناوبنرێت عەشق، باشترین نمونەش (نیتچە)یە، شێتی پرۆسەیەکی عاشقانەی ئەو فەیلەسووفەیە بۆ فەلسەفە، عەشقە نیچە گەورەدەکات، نەك حیکمەت.

بۆیە ئەگەر حیکمەتەکان لەشوێنێکدا بوەستن، بەلام عەشق شوێنێك بۆ وەستان دەستنیشان ناکات، بۆ ئەوەی فەلسەفە بتوانێ لەشوێنێکدا چەق

نەبەستێ، دەبێ لەگەشتی خۆی نەکەوێت، ئەو گەشتەی فەیلەسووف دەکاتە گەشتیار، ئەو کاتەی فەیلەسووف بوو بەگەشتیار، پرسیاری فەلسەفە چییە، لەپەندو حیکمەتو ئامۆژگارییەکان رزگاری دەبێت، (جیۆ– فەلسەفە)وەك چەمکێکی فەلسەفی تایبەتمەند دەخولقێنێ، کەپێوەندی نێوان جیۆلۆجیاو فەلسەفەیە، گەشتە بەدوای جوگرافیا، کەتیایدا پرسیاری بەردەوام بخولقێنێو دڵەڕاوکەیەك تووش بکات، نەتوانێ لەناو گەشتەکەی ئارام بێت، ئارامی بەخشین بە فەیلەسووف گیانی پرسیارو خولقاندن دەکوژێت، بەتایبەت چونکە گەشتی فەیلەسووف تاکە گەشتێك نییە، ئەوکاتەی رەخنەی لەو شوناسە گرتو هۆکاری رەخنەگرتنەکەشیمان روونکردەوە، کە (تێڕامان، بیرکردنەوە، قسەکردن) کاری فەلسەفە نییە، بەڵکو فەلسەفە دەبێ لەڕێگەی فەیلەسووفی گەشتیار گەشتی خۆی بکات، کەسێ گەشتەو دەبێ ئەنجامی بدات (گەشتێك بۆ رابردووی یۆنان کەنیشتیمانی یەکەمی فەلسەفەیە، گەشتێك بۆ ئێستای خۆرئاوای دیموکراسی کەئێستابووە بە نیشتیمانی فەلسەفە، گەشتێکیش لەدوا رۆژدا بەرەو خاکێکی نوێ بۆ فەلسەفەکە تا ئێستا ئاشکرای نەکردووە یا رووەو میللەتێك کەفەلسەفە بۆیان تازەیەو تائێستا نەیان دۆزیوەتەوە)[7] بۆیە گەشتی فەیلەسووف بەچەمکێکیتر ئاشنامان دەکات کەپێوەندی بەکلتوری فەلسەفییەوە هەیە، ئەویش چەمکی (نیشتیمان)ە، یەکێکیان لەرابردوودا کەبەرەو فەلسەفەی یۆنانی دەگەڕێتەوە، ئەویدیش کە لەزەمەنی هەنوکەیی دۆلۆز، خۆرئاوا دەبێت بەنیشتیمانی فەلسەفە لەئێستادا، لەنێوان ئەو دوو گەشتەدا دەیویست مرۆڤی ئێستا (هاوچەرخ)لەو گوتارە ئەقڵانییە رزگاربکات، ئەوەش رزگارکردن نەبوو لەمۆدێرنە، بەڵکو رزگارکردنی بوو لەکلتوری رۆشنگەری، ئەو کلتورەی زەمەنێکی نەگۆڕی بەفەلسەفە بەخشیبوو، کەمۆدێرنە لەسەر ئەو کلتورە بنیاتنراوە، دەیویست مرۆڤ لەسەر ئەو زەمەنە هەنوکەییە چارەنووسی خۆی دەستنیشان بکات، نەك لەسەر پرسیارەکانی

رۆشنگەری، ئەوەی رۆشنگەری مرۆڤ دێنێتە سەردەمێکی نوێ، ئەوا لەئێستادا مرۆڤ دەبێ بڕوای بەوە هەبێت ئەو توانایە لەدەرەوەی خۆی نییە، بەڵکو لەناوخۆیدایەو دەبێ ئەو توانایەش بۆ رەخنەگرتن لەو کلتورە بخاتە کارو سەرلەنوێ پێوەندییەکانی خۆی رێکبخاتەوە، رێکخستنەوەش پەیوەستە بەتوانای پرسیارەکانی لەبەردەم ئیرادەی خۆی، وەك مرۆڤو توانای عەقڵ وەك دەسەلاتێك کە کۆنترۆڵی بیرکردنەوەکانی ئەوی کردووە، ئەوەش دەبێتە چونە ناو گەشتی سێیەم، کەتەواوکەری سیماکانی چەمکی نیشتیمانە، گەشتێکە لەداهاتوودا، پێوەندی ئەو گەشتەش بۆ چەمکی نیشتمان خولقاندنی چەمکێکی نوێی فەلسەفەیە کەلەرێگەی (رابردوو فەلسەفەی یۆنان)و (ئێستا– خۆر ئاوای دیموکراسی)و (داهاتوو– خاکێکی نادیار) دێتەبوون بۆ ئەوەی بتوانێ گۆڕان لەگوتاری فەلسەفی دروست بکات، ئەوەش ئاشکراکردنی ئەو رووە شاراوەیە بۆ جیهان، کەبەهۆی ئەقڵانییەتی مۆدێرنە سنوری دەستنیشانکردنی فەلسەفەی لەچوارچێوەیەك هێشتۆتەوەو دەیەوێ لەسەر ناوە دەرەوشاوەکانی فەیلەسووفەکان بژیێت، بۆیە (دۆلۆز)ئەو ئەقڵانییەتە دەخاتەژێر رەخنەوە تاوەکو کۆتایی بەو دیدە بێنێت کەنرخ لە ئێستا وەردەگرێتەوە[8]، چونکە فەلسەفە تیۆرێك نییە وەك زۆرێك تێیگەیشتوون، بەڵکو هەڵگری (مۆرکێکی جیۆلۆجیە، زیاتر لەوەی مۆرکێکی جینالۆجی هەبێت، بەمانای توێژینەوە نییە لەبنەماو رەگەزەکان هێندەی وێنەکێشانە بۆنەخشەی فکرو گەڕانە لەجوگرافیای عەقڵ)[9] ئەوەش پێمان دەڵێ کەپرسیاری فەلسەفە چییە، پرسیارە لەعەقڵ، کەعەقڵ چییە!؟ کۆی پرسیارەکان هاوواتا دەبێتەوە بۆ عەقڵو دەگوازرێتەوە بۆ پرسیاری رەخنەیی، ئەوەش قوڵبوونەوەی رەخنەیە لەناو رووداو، رووداو لای دۆلۆز دەمانگوازێتەوە بۆ ناو فینۆمینۆلۆژیاو فەلسەفەی مێژوو، چونکە دەیەوێ ئەو ئەقڵانییەتە قبوڵنەکاتەوە، لەلایەکیتریش مەبەستی خولقاندنەوەی چەمکە،

خولْقاندنەوەش رەخنەگرتنە لەدەق و ئامادەبوونی پرسیارە لەناو رەخنەدا، کەبێ قسەکردن لەخوێندنەوەکانی بۆ دەقە فەلسەفەییەکان، ئەستەمە تێگەیشتن لەو فەیلەسووفە، بۆیە ئەو دەسپێکە تەنیا ئاشنابوونە بۆ چوونە ژوورەی جیهانی دۆلۆز، نەوەکو خوێندنەوە بێت بۆ دەقە فەلسەفییەکانی، هێندەی هەولْدانێکە بۆ نزیکبوونەوە لەپرسیاری دەسپێك، بەمەبەستی چوونە ناوەوەی دەقەکانی، کەبێشك بەبێ ئاراستەکردنی ئەو پرسیارە ناتوانین بچینە نێو خوێندنەوە رەخنەییەکانی بۆ دەقی فەلسەفی.

"3"

کاتێ پرسیار لەمردن دەکرێت, بەواتای کۆتایی هێنان بەجەستەیەك کەجوڵە لەدەست دەدات, بۆیە پرسیار لەمردن .. پرسیارە لەجەستەی پێکهاتوو, کەتاچەند ئەو جەستەیە توانای جوڵەکردنی لەدەستداوە! ؟ ئایا جەستەیەکە توانای نەماوە هەناسە بدات! ؟ کاتێ فکر بەمردوو ناودەبرێت, ئەو ساتە تەنیا پرسیارنییە بەهەند وەردەگیرێت, بەڵکو ئەو ئاڕاستە رەخنەییەش کەلەپشت پرسیار حەشاردراوە, تاچەند توانای قسەکردنی هەیە لەپشت تەرمی مردوو! ؟ چونکە کێشەکە تەنیا لەگوتراودا نییە, بەڵکو گوتراو دەتوانێ ئەو مردنە بکاتە رەخنەیەك کەلەوێوە دیدێکی رەخنەیمان پێ ببەخشێت, شوناسی تازەگەری بۆ رەخنەی فەلسەفی ئەوکاتە ئەتوانێ بەرەو خوێندنەوەی قوڵایی دەق بڕوات, کەدەق لەناو بانگەشەی مردن فڕێدرایە دەرەوە و هێنایە ناو دواندن, بۆیە کاتێ (جیل دۆلۆز) قسە لەمردنی شیکردنەوەی دەروونی دەکات, ئەو مردنە وەك ئەو بانگەشانەی پێشوو سەیر ناکەین, کەدەیانوویست (فرۆید) بمرێنێت چونکە لای (دۆلۆز) فرۆید نامرێت, بەڵکو تیۆرە دەمرێت, ناتوانێ پرسیارە زەمەنیەکان لەئێستا ئامادە بکاتەوە, بەمانەوەی پرسیارەکان لەناو زەمەنی ئاڕاستەکراو, بوار بۆ رەخنەی

فەلسەفی دەکاتـەوە, بـۆ ئـەوەی بـەو روانینـەدا بـچێتەوە کەلەئێستادا چـۆن سـەیری ئـەو گۆڕانـە گەورەیـەی فرۆیدبکـەین کەلـەبواری نەسـتدا خولقانـدنی, بۆئـەوەش لـە (گرێـی ئۆدیـب) دەدوێـت, کـەوەك چـەمکێکی فەلـسەفی فرۆیـد سـەیری دەکـات کەفرۆیـد لەشـانۆگەری (ئۆدیپـۆس)ی سـۆفۆکلیس — ی وەرگرتـووە, کاتـێ ئۆدیـب لـەڕێگای چـوونە ژوورەوەو دەروازەی شـار (ئـەبی هۆل) دەکوژێت و دەبێتە مێردی شـاژن, دوای ئـەوەی چـوار منالّیـان دەبێـت, کە قەشە لەئاسمان دێتەوە و ئۆدیب هۆی پەتاکەی شاری لێ دەپرسێ خواکـان وتیان هۆیەکەی ئۆدیبە, چونکە ئەوپاشایەی کوشتویەتی باوکی خۆی بـووە و شاژنی هاوسەری دایکیەتی, کەلەکاتی هاتنە دنیای دوورخراوەتەوە لەکۆشـك, گەڕانەوەی ئۆدیب و کوشتنی پاشا, چەندە بێ ئاگای ئۆدیبـە لـەوەی ئـەوەی دەیکوژێـت باوکیـەتی, بـەلاّم لای فرۆیـد ئـەو کوشـتنە پەیوەنـدی بەنەسـتی ئۆدیبـەوە هەیـە, کـەباوك لەسـاتی منـالّ بـوون لـەئامێزی دایـك دەریـدەکات, بۆیە شادبوونەوە, بەئامێزی دایك, گەڕانەوەیە بۆ ئەو حەزەی منـالّی کـەباوك لەڕێگـەی دوورخـستنەوەی لـەمالّ ئـارەزووی چەسـپاندووە, ئـەو دەقـەی (سـۆفۆکلیس) لای فرۆیـد دەبـێ بەدۆزینـەوەی خـالّێکی فەلـسەفی گـرنگ کەبـە(گرێـی ئۆدیـب) نـاوی دەبـات و کەشـفی چـەمکی نەسـتی تیـا دەکـات, کەمنالّ لەخەون بەکوشتنی باوك, ئارەزووی گەڕانـەوە دەکـات بـەرەو ئـامێزی دایك, ئەگـەر چـی بـڕوای وایـە خـەونی کوشـتنی بـاوك لەبنـەماوە لـەڕق سـەر هـەلّنادات, بـەلّکو لەسـەر سـامی بـوونی منـالّ بـەباوکی, دەیـەوێ لاسـایی رەفتارەکانی بکات, کـەدواجار بـاوك دەبـێ بەبەربەسـت لەبـەردەم کەسـایەتی ئەودا, ئەوەش دەبێتە دروست بوونی ترس لەباوك, ترسـێك خـەونی کوشـتنی لا دروسـت دەکـات, چـونکە لـەئامادە نـەبوونی بـاوك ئـەو دەتوانـێ شـوێنی بگرێتـەوە, کـەدیارە رکابـەری لەگـەلّ بـاوك, بـۆ سـەرنج راکێـشانی دایکـە, بۆئـەوەی سـۆزی دایـك بەدەسـت بێنێـت, کاتـێ دەبینێـت لەلایـەن باوکـەوە

داگیرکراوه, بیرلەکوشتنی ئەو داگیرکەرە دەکاتەوە, فرۆید پێی وابوو (هانز) ئۆدیبێکی بچکۆلەیە, کاتێ حەزی دەکرد لەگەڵ دایکی بخەوێت, رق و ترسیشی لەباوك لەوێوە سەرچاوەی گرت, لەکاتی گەڕانەوەی بۆ ماڵ, هانز لەنێو نوێنی دایك دوور دەکرایەوە و باوك دەگەڕایەوە نێوئەو نوێنە, بۆیە (ئارەزوو) چەندە بەرەو لای دایکی پەلکێشی دەکات, هێندەش بۆ (مردنی باوك)ی بەپەرۆشە, ترسێك لەناوەوەی ئامادەگی هەیە, کەلە (ئەسپ)ەوە باوك دەبینێت, ئەو ئەسپەی دەبێتە رەمزێك بۆ باوك, ترس لەو ئەوسپەی کەپەلاماری ئەندامی سێکسی بدات, لەبنەماوە ترسە لەخەساندن لەلایەن باوکەوە, بەو کارەش فرۆید درێژە بەتیۆری (داروین) دەدات, کاتێ وتی مرۆڤ لەئاژەڵەوە گەشەی کردووە)[10], لای (فرۆید)یش سێکس ئەو ئاستەیە کەبەرەو ئاژەڵ بوونەوەی دەبات, ئەوەش لەڕێگەی ئەو پەیوەندیە سێکسیەوە دەردەکەوێت, بۆیە ((ئەو هیچ جیاکارییەکی بنەڕەتی لەنێوان مرۆڤ و ئاژەڵدا ناکات لای فرۆید مرۆڤ ئاژەڵێکە تۆزێك زیاتر پەرەی سەندووە))[11] تەنانەت جەستەی مرۆڤ و ئاژەڵ لەناوئەفسانەکان بەنموونە دێنێتەوە, کەخواوەند خاوەن جەستەیەکی ئاژەڵیانەیە, یاخود کەللە سەری ئاژەڵەو خوارەوەی لەشی مرۆڤە, بۆیە کاتێ ترس لای (هانزی بچکۆلە) لەباوکەوە دەگوازرێتەوە بۆ ئەسپ یان بەپێچەوانەوە, لەهەردوو حاڵەتەکەدا یەك دەلالەت دەدەن بەدەستەوە, ئەویش دەلالەتی ترسە .

بەڵام کاتێ ئەو بڕوایە دەخرێتە ژێر رەخنەوە و ئەو چەمکەی بەگرێی ئۆدیب ناو دەبرێ بە(ئەنتی ئۆدیب), ئەو کاتە پرسیارێك کەئاڕاستەی دۆلۆز بکرێت ئەوەیە : چۆن لەناو دەقێکی مردوودا دەیەوێ چەمکی فەلسەفی بخولقێنێت!؟ ئەگەر چەمکی (مردن) لای (دۆلۆز) هەمان ئەو واتایە بدات بەدەستەوە کەپێشتر بەخشرایە فرۆید, ئەوا ئەوساتە ئەو پرسیارە تووشی جۆرێك لەگومانکردنی دەکردین, بەڵام ئەوەی وادەکات لەپشت مردنی

(فرۆید)ەوە چەمکی نوێ بخوڵقێنێت, دەرەنجامی تێگەیشتنی دۆلۆزە لەمردن و دواجاریش رەخنە گرتنیەتی لەناو دەق, رەخنە لەو چەمکە فەلسەفییەی بردراوەتە ئاستی تیۆر, ئەو تیۆرە کەلەلای دۆلۆز کەوتۆتە بەردەم گومانی فەلسەفی)[12], بەوەی تیۆرێکی مردووە, تیۆرێکە توانای بزاوتی نییە, چوونکە ئەو چەمکەی تیۆری لەسەر دامەزراوە, سێنتەری رەخنەگرتنە لەو فەلسەفەیە کەنەستە, بۆیە مردن لەناو چەمکی نەستدا گەشە بەخۆی دەدات, نەک لەناو فەیلەسووف, وەك لەپێش دۆلۆز قسەکردنەکان لەمردنی فرۆید بوون, بەڵام ئەو هۆکارەی وادەکات ئەو قسەکردنە بەجیاواز لەو راگەیاندنە سەیربکەین, مردن ئەو چەمکەی پرسیارێکی بێ ئەنجامی بەلایەوە دەخوڵقاند بووەستێن, ئەوەیە کەمردنی شیکردنەوەی دەروونی دەکاتە رووەرێکی تر بۆ دایالۆگی فەلسەفی, لەو خاڵە سەرچاوەی گرتووە کەنەست لای ئەوان وەك خاڵێکی سەرەکی بەردەوام بۆی دەگەڕێنەوە, کەئەوەش چەمکێکی فەلسەفی فرۆیدە لەناو فەلسەفەدا, بەڵام ئەوەی بەلای دۆلۆزمایەی سەرسامیەو بووە هۆی رەخنەگرتن لێی, ئەوەیە کەشیکردنەوەی دەروونی نەست بەسێنتەری ئاشکراکردن ناودەبات, کەچی لەهەمان کاتدا بەبەردەوام هەوڵی دوورخستنەوەی دەدات, بۆیە رەخنەکەی دۆلۆز بەسەر دوو تەوەردا دابەش دەبێت, ئەوانیش (هەموو بەرهەم هێنانەکانی ئارەزوو دەشکێنێت, ((هەموو شێوە گوتراوەکان رادەکێشێت, لێرەوە هەماهەنگیەکە بەڕوویدا دەشکێنێ, هەماهەنگی ئامێریانە بۆ ئارەزوو, هەمانگی کۆمەڵێ بۆ دەربڕین))[13] مەبەستیش لەوەیە کەدەربڕینەکان دەخرێنە نێو ئاستی مامڵانێ و گەمەکردن و ئاڵوگۆڕکردن, بەواتای شێوە پێکهاتەیەك کەلەدەربڕین دەیخوڵقێنێ, پەیوەندی بەو تەئویلە هەیە کەتەئولیکار پێی هەڵدەسێ, وەك چۆن ئارەزوو لە قەبارەی خۆی چەندین جار گەورەتر دەکرێتەوە, ئەوەش بەلایەوە پێوەندی نییە بەتیۆرەوە, هێندەی جۆری ئەو تەئویلە دەیسەپێنێ

کەلەنازووی سێکس قوڵ دەبێتەوە, بۆ ئەوەش زیاتر مەبەستی لەئۆدیبە, بەلای (دۆلۆز) نەست و توانای ئەوەی نییە وڕێنەکان بیگەیەنێ بەنهێنی ژیانی دایك و باوکی, ئەوەش رەخنەبوو لەسەنتەری بڕواکانی فرۆید, بەوەی ئەو لەبنەماوە توانای ناسینی منالّی نەبووە, چونکە نەست ئەو دەسەڵاتەی نیە وەك فرۆید بۆی چوو بوو, ئەو کاتەش رەخنەکانی چڕدەبنەوە سەر ئەو پرسیارەی : کەبۆچی دەبێ چارەنووسی ئۆدیب بگاتە ئاستی کوشتنی باوك ؟ ئاخۆ ئەو کوشتنە هەر پێوەندی بەڤینی دایك و رق لێبوونەوە و ململانێیە لەگەڵ باوك! ؟ دیارە مەبەستێکی سەرەکی لەو پرسیارە گەڕانەوەیە بۆ ئەو حەقیقەتەی کەفرۆید چەندە ئاشکراکردن بۆ نەست دەگەڕێنێتەوە, بەلاّم دۆلۆز لەبەرامبەر ئەو ئاشکراکردنە ئەوەمان بۆ دەردەخات, کەئەوە دوور خستنەوەی نەستە, کەپێوەندی بەتەئویلی فرۆیدەوە هەیە بۆ ئارەزوو, دەقی فرۆید لەتیۆرەوە نەهاتووە, بەڵکو لەتەئویلەوە تیۆر دەسەپێنێ, ئەوەش دەبێتە هۆی ئەوەی ئارەزوو کەلەنەست ئازاد دەبێت ئەو جارێکی تر دەیچەپێنێ و رێگەی ئازاد بوونی لێدەگرێت بۆ ئەوەی ئاستی خوێندنەوەی دۆلۆز و چۆنیەتی رەخنەکەی لەفرۆید دەست نیشان بکەین, دەگەڕێینەوە بۆ دوو بیریار کەتوانیویانە دایەلۆگ لەلای فرۆید بکەنەوە بەبێ ئەوەی گومان لەتیۆرەکەی بکەن ئەوانیش (ئەریك فرۆم)و (جاك لاکان)ن, یەکەمیان قسە لەگرێی ئۆدیب دەکات, کەتا چەند ئەو رێگرییە لای هانز ئامادەگی هەیە, ئەویدیش پرۆژەکەی ناو نا (گەڕانەوە بۆ فرۆید), ئەوەی سەرەتا مەبەستمان بێت (فرۆم)ە کەگومان لەو تیۆرە ناکات کەگرێی ئۆدیب دەخولقێنێ, بەڵکو ئەو لەگەڵ دەرەنجامی شیکردنەوە کەناکۆك دەبێت, بۆ ئەوەش پرسیارەکەی فرۆید لەبارەی راستگۆی لای دایك و باوکی هانز دەوروژێنێتەوە, کە تاچەند لەگەڵ منداڵەکەیان راستگۆ بوونە, چونکە بەشێکی زۆری ئەو دۆخەی(هانز)تێی کەوتووە, ئەنجامی درۆکردن و هەڕەشەی دایکیەتی,

هەڕەشـەی بڕینـەوەی ئەنـدامی سێكـسی و درۆكـردن لەنەگەڕانـەوەی بـاوك, ئـەوەش وادەكـات دایـك متمانـە بـدۆڕێنێت, چـونكە لای فـرۆم وەك دایكەكـە سەیری (هانز) ناكرێت, كەمناڵێكی هێندە سادە بێـت, تـا بـڕوای ئـەوەی پـێ بهێنرێـت, كەخوشـكە تـازە بووەكـەیان لەقلـەق دەیهێنێـت, كەئـەوەش شاردنەوەی پرسیاری نێو خێزانە (ئـەو مناڵـەمان چـۆن بـوو! ؟), كاتـێ دایكـی هانز ڕۆڵی فریودەرێك دەگێڕێ بۆ دەسخەڕۆكردانی مناڵەكەی, ئەو سـاتە دایـك ئەو هەیبەتـەی نـاو دەسـەڵاتی خێـزان دەدۆڕێنێـت ناتوانـێ وابكـات مناڵەكـەی متمانەی پێ بكات, بۆیە هانز چەندە حـەز بـەوە دەكـات لەگـەڵ دایكـی بێـت, هێندەش ترسی لەخەسـاندن هەیـە, بۆیـە حـەز دەكـات ئەگـەر لـەتوانای بێـت ئەشـكەنجەی بـدات, هـەر بەدەسـكی ئـەو گـسكەی كەلەپێـشتر دایـك وەك هەڕەشە ئاماژەی بۆ دەكـرد, ئـەوەش مانـای وانیـە هـانز ئـارەزووی كوشـتنی دایكی بكات, بەڵكو ئارەزوویەكی سادییانەی تێدایە بەرامبەر بەدایك, ئەمەش گوزارشـتە لـەئارەزوو بـوونی باوكییـەتی, دڵنیاشـە تـەنیا لەڕێگـەی مردنـی باوكـەوە, ئـەو دەتوانـێ ئـەو شـوێنە بگرێتـەوە, كەچـی (فـرۆم) ڕەخنـە لەدەرئەنجامی ئەو تەداعیە دەگرێت بەلایەوە ئەو كارە ((گوزارشت لەوە ناكـات كـەڕقی لەباوكیـەتی یـان حـەز بەمـەرگی دەكـات, نابـێ ئـەوەمان لەیادبچێت كەیەكێك لەبەڵگە نەویسترین خواستەكانی منـاڵان گـەورە بـوون و ڕزگاربوونـە لەژێر دەستی گەورەكان و لەوەی كەنەبنە مایەیی پێكەنین و گاڵتە پێكردنیان, هـەر لەبـەر ئەمەشـە كەكـچەمناڵەكان حـەزیان لـەیاری بـوو كەشووشـەیە و كوڕەمناڵەكانیش خۆیان بەگەورەو باڵق دەزانن))[14] ئەوەش بەو مانایـەی ئـەو ترسـەی فرۆیـد لـەهانز دۆزیـەوە, فـرۆم ئـەو ترسـە بـەئارەزووی گـەورە بـوون ناودەبـات, ئـەوە بەلایـەوە ئـارەزووی بوونـە بـاوك, نـەك تـرس بێـت لـەباوك, هەڵبەت گۆڕینی ئەو دەرەنجامەش بـەواتای ڕەتكردنـەوەی ئـەو چـەمكە نییـە, هێندەی گۆڕینی دەرەنجامی چەمكەكەیە, لێرەدا لەگەڵ فرۆم هاوڕا دەبینـەوە

بەدژی فرۆید, کەئەگەر هانز بەو رادەیە رقی لەباوکی بوایە بەشداری ئەودایالۆگانەی نەدەکرد و بەم چەشنە وەڵامی نەدەدایەوە, بۆیە ئەگەر بۆ چوونەکان چڕبکەینەوە, ئەو دیدگایە بەلای فرۆم لەو ڕەخنەیە دەتوانین کۆی بکەینەوە, سەرەڕای ئەو ئارەزووەی بوونە باوکایەتی (وادێتە بەرچاو, فرۆید کەلەژێر کاریگەری و دەمارگیریی باوك سالاری و باڵادەستی رەگەزی نێردا بوو, بەڵگە کلینیکیەکانی یەکلایەنە لێکدابێتەوە, وەڵامی ئەو شتانەی نەداوەتەوە کەلەگەڵ لێکدانەوەکەی ئەودا ناکۆك بوون)[15] بۆیە ئەگەر (فرۆم) بەمجۆرە سەیری فرۆید بکات, ئەوا (لاکان) خوێندنەوەکانی هێندە دژە فرۆید ناکەونەوە, بەتایبەتی کەئەو دەیەوێ بەرەو فرۆید بگەڕێتەوە, دەیویست فرۆید بەرزبکاتەوە بۆ ئاستێکی تر کەلەدژی مردنی فرۆید وەستا, ئەو پڕۆژەیەی لاکان بۆ دۆلۆز و گوتاری بایەخێکی تایبەتی هەبوو, (گوتاری) پێشتر خوێندکاری (لاکان) بوو, سودێکی زۆری لەمامۆستاکەی وەرگرتبوو, چونکە لاکان کاتێ بۆ فرۆید گەڕایەوە ویستی کۆتایی بەو ڕاڤەکردنانەی پێشوو بێنێت و خوێنەوەیەکی نوێگەرانە بە فرۆید ببەخشێت, بۆ ئەوەی بتوانێ کۆتایی بەو روانینە ئاڵۆزە بێنێت و دیدێکی روونی پێ ببەخشێت بەتایبەت بەچەمکی نەست کەلەناو راڤەکردنەکان شێوێنرا بوون, بەواتای ئەو نەهات گۆڕان لەوچەمکە بکات, هێندەی ئەو چەمکەی بردە نێو چاوگە سەرەکییەکەی, بۆئەوەی بتوانێت پارێزگاری لەداهێنانی فرۆید بکات, بوونی خۆشی لەبەردەم ئەو دەقەدا ئامانجێکی هەبوو, بۆیە (ئەو ئامانجەی کە(لاکان) بۆخۆی دەست نیشانی کرد, بیرکردنەوەی بەردەوام بوو لەبیرکردنەوەی فرۆید))[16] بۆئەوەی بتوانێت لەناو دەقی فرۆید لەئاستی چەپاندن تێبگات, ئەوەش گەڕانەوە بوو بۆ ناو شیکردنەوەی دەروونی, کەئەو گەڕانەوەیەش جۆرێك لەهەڵوەشاندنەوە گەرایی تیابوو, کەدەیویست لەبەرنیادە هەڵوەشێنەرەکانەوە بیرکردنەوە بگەڕێنێتەوە ناودەق, کەهەڵبەت

ئەوەش خەونێك بوو كەدەیویست بیهێنێتەدی لەڕێگەی گەڕانەوەی فرۆید, بەواتای پرۆژەی لاكان, پرۆژەی گەڕانەوەی خەونێك بوو, كەشیكردنەوەی دەروونیە, بەڵام ئەو خەونەی لاكان لەلای دۆلۆز گوتاری دەبێتە رەخنە, بەواتای خەون بەشیكردنەوەی دەروونی دەگۆڕن بەڕەخنە لەشیكردنەوەی دەرون, جیاوازی سەرەكی خۆشیان لەگەڵ لاكان دەست نیشان دەكەن, لەسەر ئەو بنەمایەی كەبەلای (لاكان) نەست وەك زمان خولقێنراوە, ئەوەش بەرزكردنەوەی ئاستی نەست بوو لەشیكردنەوەی دەروونییەوە بۆ زماننناسی, بردیەوە ناو ئەو ئاستەی كۆمەڵە ئاماژەیەكە سیستمێك رێكیان دەخاتەوە, ئەوەش بەدەر نەبوو لەتێگەیشتنی (سۆسێر) بۆ زمان, بۆیە ئەگەر (فرۆید) دەرەكی بەوە نەكردبێ كەنەست وەك زمان وایە, بەڵام (لاكان) بەدوای ئەو گۆڕانە گەورەیەی سۆسێر لەبواری زانستی زمان هێنایە بوون ئەو حەقیقەتە جەوهەریەی بۆ دەرخستین, ئەوەش بەمەبەستی روانینە لەشێوەی زمانەوە بۆ نەست, كەمەبەستی شوبهاندنی بوونیادەكانیان نییە, بەڵكو پرسیار كردنە لەو بونیادانەی كەهەردوو لایان وەزیفەیەكیان پێ سپێردراوە كەلەبنیاتدا لەیەك دەچن, چەسپاندن لەناو نەستدا, لەشێوەی سانسۆر كردنە لەناو زمان, بەواتای چەسپاندن لەناو نووسین ئامادەیی هەیە, وەك چۆن سانسۆر لەناو نەستدا وێنای خەون دەكات, بۆیە سیستمی رێكخەر هەمان وەزیفەی دەبێت كەلەناو زماندا هەیەتی, سەرباری ئەوەش حەقیقەتێك هەیە ناكرێ فەرامۆش بكرێت, ئەویش ئەوەیە لەبنەڕەتدا پێوەندیەك هەیە لەنێوان (چەپاندن) و (سانسۆر), كەزات بەهۆی ترێكەوە نهێنی ناوەكی دەچەسپێنێ, ئەو ساتەی جورئەتی ئەوە ناكات بەپرۆسەی زمان بەشداری دیالۆگی نەفیكردن بكات, ئەوەش وادەكات زمان ببێتە هۆیەكی تر بۆ چەپاندن, كەلەو كاتەدا ئەو دووانە ئارەزوو دەكوژن و لەنەستیدا كۆی دەكەنەوە, ئەوەش دەبێتەی هۆی ئەوەی زات لەنا ئاگایدا دەری دەبڕێت,

یاخود چـەپاندن لـەناو خەونـدا دەیـەوێ ئازادبێـت, ئەوکاتـەش بـڕوای ئـەوەی لادروسـت دەکـات کەخـەون ئـەو ئاماژانەیـە کەلـەناو وشـیاریدا پێـی ناگـەین, یاخود لەپشت زەللەی زمان بەبێ ئـەوەی مەبەسـتمان بێـت ئامـاژەی تـر فـڕێ دەدەیـن, یـان ناتەواویـەك لەڕسـتە بـەجێ دیڵـین, کەپێوەنـدی بەسانسـۆری پێـشتر هەیـە کەلەبـەر ترسـێك چەسـپاندوومانە, کاتـێ لەنامەیەکدا هەڵەیـەك لەدەسـتمان دەردەچـێ و بـۆ هاوڕێیـەك دەنووسـین (حەزدەکـەم نـەتبینم) دوا وشە هەڵەیەك نییە, بەڵکو زیللەیەکی نووسینە و پێوەندی بەحەقیقەتی ئێمـە هەیە, کەئەوەیان راستیەکە, لەبنەڕەتدا حـەز ناکـەین ئـەو هاوڕێیـە ببیـنین . بۆیـە ئـەو خەونـەی لاکـان بـەلای دۆلـۆز ئنتیماکردنـە بـۆ گەورەکردنـەوە و ستایشکردن کەهەڵقولاوی چـەمکێکی مێژووییـە, لـەڕوانینی ئەوانـەوە (دلـۆز و گوتاری) چیدی فرۆید نابێ بەپڕۆژەیـەك کەخـەون بەچـەمکە فەلـسەفیەکەیەوە ببیـنین, بـەڵکو ئـەو چـەمکە بردرایـە نێـو رەخنـە, رەخنـەو لـەنێو گومـان و پرسـیار, گومـان لەنەسـت و پرسـیار لـەتوانای دەسـت نیـشان کـراوی منـاڵ, کەتوانای ئەوەی نییـە وڕێنـەکانی بگۆڕێـت بـۆ ئاشـکراکردنی نهێنـی, ئـەوەش چەمکێکی فەلسەفی نوێی لەنێو دەقـی فرۆیـد خولقانـد, کـەناویان نـا (ئـەنتی ئۆدیب), دۆلۆز لەو دەقـەدا جگەلـەوەی ویـستی ئـەو دەرەنجامـە فەلـسەفیەی فرۆید بخاتە نێو رەخنەش چـەمکێکی فەلـسەفی نـوێ بێنێتـە بـوون, هەوڵبـدا رەخنە لەهاو سۆزانی (فرۆید و مارکس)یش بگرێـت, کەدەیانوویـست لەڕێگـەی ئەو دوو فەیلەسووفەوە فەلسەفە لەناو زاستەکان بەشـداری پێبکـەن, ئـەوەش رەخنەگرتن بوو لەوانەی زۆر بەخێرایی دەیانوویست دەرەنجـامی نـوێ بـۆ ئـەو دوو فەیلەسـووفە بدۆزنـەوە, لـەو رەخنەیـەش مەبەسـتی لـە(لاکـان) نـەبوو, هێنـــدەی رەخنەکـــە (هربـــرت مـــارکۆزە) و بەشـــێکی دیـــاری (قوتابخانـــەی فرانکفـۆرت) دەگرێتـەوە, ئـەوەش تـەنیا رەخنـە نـەبوو لـەدەقی فەلـسەفی, بەڵکو رەخنە گرتن بوو لـەو دەسـتە بـژێرەش کەهـەولیان دەدا بـونێکی تـر بـۆ

ئارەزوو بخولقێنن, ئەوانەش کەپێکهاتبوون لەسیاسیە ناسراوەکان, بەلای (دۆلۆز) ئیرهابی تیۆرین و لەناو کەسێتی شۆڕشگێڕی ساختەکاری دان, ئەوەش وایدەکرد رەخنەکەی ببێ بەرەخنەگرتن لە (کەسایەتی فکری) ئەو کەسایەتیەی فاشیەتی نوێی دەخولقاند, کەپێوەندی بەفاشیەتی مێژوویی نییە, بەڵکو فاشیەتێك لەقولایی ناخماندا خۆی حەشارداوە و لەگەڵ رەفتار و خەیاڵمان بزاوت دەکات[17].

ئەگەر چی بۆچوونێك هەیە پێی وایە ئەوانە دەستە بژێرێك نین دۆلۆز رەخنەیان ئاراستەدەکات, بەڵکو ئەوانە سێ رەگەزن کەڕەخنەکەی دۆلۆز بۆ رووبەڕووبونەوەی هەرسێ رەگەزەکەیە ئەوانیش (سیاسیە ناسراوەکان, تەکنیکارەکانی ئارەزوو, فاشیە تازەکان) بەلاّم لەدواجاردا ئەو سێ رەگەزە ستراتیژێك هەیە کۆیان دەکاتەوە, کەلەناو (فاشیە تازەکان)دا چەمکی نەست بەدەردەخات, ئەوەش بەو مەبەستەیە کە(ئەنتی ئۆدیب) چەندە چەمکێکی فەلسەفیە, هێندەش رەخنەیە لەو ئایدیا وێرانسازی و ئەنتی هیومانیزمیەی کەئیرهابی تیۆرکارن, لەوەشدا دەگەینە ئەو خاڵەی کە (دۆلۆز) لەبەرامبەر (فاشیە تازەکان) دەگاتە ئەوەی کە نەست ئەگەر هەر توانایەکیشی هەبێت, ئەوا دیسان لەمناڵەوە سەرچاوە ناگرێت, هێندەی ئەو حاڵەتە لەساتی گەورە بوون دەردەکەوێت, چونکە ئەگەر بەلای فرۆیدەوە (ئەو – **id**) توانای هەڵگرتنی نهێنیەکانی (من – **Ego**)ی لەخۆگرتووە, ئەوا واخۆی وتەنی (ئەوکاتەی من هەبوو ئەو لەوێدا ئامادەیە) ئەوەش بۆ دۆلۆز بووە بەڕەمزێکی دیار بۆ مردنی هەر دوو تەوەری (ئارەزوو دەربڕین), چونکە دۆلۆز ئەو قسەیەی فرۆید بەوە لێکدەداتەوە, کەوێرانکردنی هەموو ئەو ئارەزووەیە کەبەرهەمی هێناوە, وەك چۆن هەموو پێکهاتەکانی ئاخاوتنیش بەهەمان دەرد دەبات[18].

ئەوەش چەندە رەخنەگرتنە لەسێنتەری بڕوای فەلسەفیەكانی فرۆید, هێندەش كۆتایی هێنایە بەو خوێندنەوانەی كەدەیانەوێ داكۆكی لەوبیرە فەلسەفیە بكەن, ئەوەی (لاكان) بەپڕۆژەیەكی نوێ بۆ فرۆید خستیە ڕوو, ئەو رەخنەیە بەر لەهەر ئاراستەیەك بەرەو ئەو پڕۆژەیە دەچێت, چونكە لاكان نەیتوانی ئەو چەمكە وەك خۆی نەهێڵێتەوە, لێرەوە پرسیارێك كەهاوسۆزانی فرۆید, ئەوانەی بڕوا بەو مردنە ناكەن دەپرسن:

ئەگەر نەست لەناوخەون و لەپشت زەللەی زمان دەرناكەوێت و ئەوە منداڵ نییە كەشفی توانا نەستیەكانی دەكریا, ئەدی نەست چیەو كێ خاوەنی ئەو توانا داهێنەرانەیە ! ؟ لەو بارەیەوە دۆلۆز دەڵێ:

(نەست ماددەیەكە پێویستی بەدرووستكردنە بۆ ئەوەی بە — الانسیاب — دەست پێبكات, كەئەویش پانتایی سیاسی و كۆمەڵایەتیە و پێویستی بەملكەچ بوون هەیە)[19] ئەوەش تەنیا پێوەندی بەچەمكی نەستەوە نییە, بەڵكو بەلای دۆلۆز هەڵەیەك هەیە ئەویش بەدحاڵی بوونی فرۆیدەلە (ئارەزوو), كەزمان بۆتە هۆكاری سڕینەوەی مرۆڤ, سڕینەوەش بەمانای چاودێری كردن لەسەر جۆری گووتراوەكان, بۆ ئەوەش ئۆدیبی بەوە ناوبرد كەدوورە لەوتێگەیشتنەی فرۆید كەئارەزووی كوشتنی باوك بكات و غەریزە بیگەیەنێ بەدایك, بەڵكو دۆلۆز ئۆدیبی لەوە دەركردوو بردیە ناوبیرۆكەیەك, بیرۆكەیەك كەلەبەرژەوەندی وێرانسازیەوە هەڵقولاوە, ئەو پێشنیارییە دۆلۆزییە بۆ ئەوەیە كە فرۆید بەهەڵەلە ئارەزوو گەیشتووە, ئەوە ئارەزوونییە كەباوك دەكوژێت و لەگەڵ دایك دەخەوێت, بەڵكو بیرۆكەیەكە خزمەت بەسڕینەوە و وێرانسازی دەكات, هەڵبەت مەبەست لەدەقی شانۆگەری (ئۆدییۆس)ی سۆفۆكلیسە, كەدەیەوێ بڵێت ئەو شانۆگەریە هەڵگری ئەو بیرۆكەیە, نەك وەك فرۆید تێی گەیشتووە, كەوابێ با پرسیار لەو هۆكارە بكەین كەفرۆید

دەمرێنێ, ئایا ئەو مردنە بەدژی ئەو بڕوا فەلسەفییە ناکەوێتەوە, کەبەلای دۆلۆز بانگەشەکردن بۆ مردنی فەلسەفە بانگەشەیەکی پووچگەرانەیە ! ؟

ئەوەی فرۆید دەمرێنێ دۆلۆزنییە, بەڵکو نەستە ((ئەگەر ئەنتی ئۆدیب بانگەشەی ئەوەی کردووە کەڕەخنەی لەشیکردنەوەی دەروونی گرتووە, ئەوە بەپێی چەمکی نەست وای کردووە, جاچ باش بێت یان خراپ, لەکتێبەکەدا بەدرێژی دیارە, بەلام کاتێ فەیلەسووفە نوێیەکان مارکس تاوانبار دەکەن, خۆیان هیچ شیکردنەوەیەك بۆ سەرمایە ناخەنە ڕوو, ئەم ڕەگەزە بەشێوەیەکی سەیر لەنووسینەکانیدا بزرە, ئەوانە هەندێ ئەنجامی کۆمەلایەتی و سیاسی ستالینیزم ڕەیسوا دەکەن, وادەزانن کەلەمارکسیزمەوە هاتبن, ئەمانە زۆر لەو کەسانە نزیکن کەهەندی ئەنجامی بێ ڕەوشتیان دەدایە پاڵ فرۆید, ئەمەش هیچ پێوەندیەکی بەفەلسەفەوە نییە))[20].

لەو قسەیەدا مەبەستی سەرەکی قسەکردن لەمردنی شیکردنەوەی دەروونی زۆر بەڕوونی خۆ دەنوێنێ, مەسەلەکە تەواو جیاوازە لەو ڕاگەیاندنانەی بانگەشەی مردنی دەق دەکەن, ئەوەی جیاوازی دەخاتە نێوان دۆلۆز و ئەوانیتر ئەوەیە, کەئەوانیتر هەوڵیان داوە حوکمی پێشینە و ئەخلاقی بەسەر (فرۆید)دا بدەن, هەرچی (دۆلۆزە)ە لەڕێگەی (چەمکی نەست)ەوە هەوڵی خوێندنەوە دەدات, داخستنی دەرگاکانی دایالۆگ دەکاتەوە, بەواتای ئەوە (فرۆید)ی فەیلەسووف نییە کەدەمرێت, ئەوە مردنی ئەو پیاوە نییە کەگۆرانی فەلسەفی هێنا, بەڵکو مردنی تەئویلی فرۆیدە, کەلەخوێندنەوەی ئەو تەئویلە تیۆر ناتوانێ بنەمایەکی فەلسەفی دابمەزرێنێت, ئەوەش بەشێکە لەناو خولقاندنەوەی چەمك, بۆیە ئەنتی ئۆدیب چەمکێکی نوێی فەلسەفییە نەك ڕەتکردنەوەی, چەمکێك تیایدا چەمکی نەست دەخاتە بەر گومان و ئەو تیۆرەی بووە بەگرێی ئۆدیب تیۆرێکە دەمرێت و ئەو گرێیەش دەبێ بەئەنتی ئۆدیب, کەلەقولایی ئەو چەمکەدا ڕوویەکی تری لەخۆگرتووە ئەویش لە(ئەنتی

ئۆدیب و مردنی فرۆید) هاوکێشه فەلسەفیەکه دەگۆڕێت بە (ئەنتی فرۆید و مردنی ئۆدیب) .

"4"

فەلسەفەی لای نیتچە خولقاندنی چەمك و گەڕانەوەی بەهابوو، چونکه گوتاری فەلسەفی نەیتوانیبوو بەها بگەڕێنێتەوە، بەڵکو مەبەستی ڕێڕەوێکیتر بوو بۆ گۆڕان، ئەوەش لەناو عەقڵەوە دەیویست ڕەخنە لەعەقڵ بگرێت، بەڵام نیتچە بەرلەوەی ڕەخنە بگرێت، ڕەخنەی ئاراستەی عەقڵانیەت کرد، ڕەخنەگرتنی لەعەقڵانیەت پێوەندی بەو گوتارە باوە هەبووە کەتوانای بزاوتو گەشەکردنی نەبوو، ئەو گوتارەی دەسەڵاتی لەمرۆڤ دەسەندەوە، بۆیە ڕەخنەی نیتچە ڕەخنەگرتنێکە لەسێبەری ئەو عەقڵە، کەهەوڵیداوە مرۆڤ بخاتە شوێنی یەزدان، گەروا نەبێت مرۆڤ ناتوانێ تواناکانی خۆی بخاتەکار، ئەو ڕەخنەیەش گۆڕانێك بوو لەگوتاری فەلسەفی کە(دۆلۆز) بەبایەخەوە سەیری دەکاتو دەیەوی لەخوێندنەوەی بۆ فەلسەفەکەی، بەپرسیاری مۆدێرنەدا بچێتەوەو ڕۆشنگەری بخاتە نێو ڕوانینێکی ڕەخنەیی، لەڕێگەی پرسیارکردن لەفەلسەفەو ڕەخنەگرتن لە(کانت).

لەڕێگەی پرسیارکردن لەفەلسەفە دەیەوێ ئەو ڕووبەندەی سەر مانا فڕێبدات، کەتێگەیشتنی سەیری بۆ فەلسەفە دروستکردووەو بەئامۆژگاری ناوبراوەو فەیلەسوفیش بووە بەحەکیمێك، بۆیە دۆلۆز دەیەوێ پێمان بڵێ فەیلەسوف لەڕێگەی بیرکردنەوە چەمکی نوێمان بۆ دەخولقێنێ، ئەوەش فەلسەفە دەکاتە پرۆسەیەك بۆ ئەفراندن، کاتێ فەلسەفە ببێت بەپرۆسەیەك بۆ حاڵەتێکی ئەفرێنەر، ئەوساتە فەیلەسوف لەحەکیمێکەوە بەرەو عاشقێتی دەچێت، ئەوەش گۆڕانی وەزیفەی فەلسەفەیە، بەمانایەکیتر فەلسەفەی نوێ خولقاندنی چەمکەو فەیلەسووفیش گەشتیارێکی عاشقە، ئەوەش ئەگەرچی

پرسیاری فەلسەفی لەنیتچەوە نەگۆڕی، بەڵکو عاشقی نیتچە بۆ فەلسەفە زیاد لەسنووریکی دەستنیشانکراوبوو، وانەبێت فەلسەفە لای فەیلەسوفانی یۆنانیش تەنانەت (ئەفلاتون) کەبڕوای بەتێڕامانە نەك چەمك، بەڵام بەهۆی بڕوا نەبوون لەئەفراندنی چەمکەکان وایکردبوو ئەو پرسیارە بەئاقاریتر ببردرێت، بەڵام کاتیّ نیتچە دەیەویّ فەیلەسوفەکان بڕوا بەچەمك بێنن، لەوێوە فەلسەفەی نویّ سەرەتایەك بۆ دیدێکی جیاواز دەدۆزێتەوە، هەربۆیە ئەگەر (میشیل فۆکۆ) بڕوای وابوو کەکاتیّ پرسیارمان لەبارەی فەلسەفەی نویّ لێبکەن، پێویستە بۆ (کانت) بگەڕێینەوە، بەڵام (دۆلۆز) بڕوای وایە دەبێت بۆ (نیتچە) بگەڕێینەوە نەك (کانت) ئەگەرچی هەردوو فەیلەسووفەکە هەڵگری عەقڵێکی رەخنەیی جیاوازنو دەبنە سەرەتایەك بۆ فەلسەفەی نویّ، هەر کاتێك بۆ فەلسەفەی نویّ بگەڕێینەوە، ئەوا جیاوازی جەوهەری نێوان (دۆلۆز)و (فۆکۆ)مان بۆ دەردەکەوێت، چونکە ئەگەر فۆکۆ بۆ فەلسەفەی نویّ بگەڕێتەوە بۆ پرسیاری رۆشنگەری لای کانت، ئەو پرسیارەی مۆدێرنە بەسەرەتای دەسپێکی رەخنەیی سەیری دەکات، کەبووە مایەی ئەوەی رەخنە لەو عەقڵە چەقبەستووە بگرێت، بەڵام دۆلۆز سەربارەی ئەوەی وا سەیری (کانت) دەکات کەیەکەم فەیلەسووفە رەخنەی بەڕووە پۆزەتیڤەکەی وەرگرت، هەر ئەو سەیرکردنەشە کەرەخنە بەشێوە سەراپاگیرییەکەی لەوەوە سەیردەکات، کەرەخنەیەکە بیّهۆکارنییە، بەواتای کانت تەنیا نیازی رەخنەگرتنی نییە، بەڵکو ئەو دۆخی بیرکردنەوەیە وای لێکردووە رەخنەبگرێت، ئەگەرچی ئەو رەخنەیە مژدەی پرۆژەیەکی مەزنی پیّنەبوو، بۆیە (دۆلۆز) بەبڕوایەکی جیاوازەوە سەیری ئەو رەخنەیە دەکات، چونکە (کانت) نەیتوانی بەهاو مانا لەو ئیشکالیەتەی ئامادەگیان هەبوو بیانخاتەڕوو، بۆیە "(کانت) هەڵنەستا بەڕەخنەیەکی راستەقینە، لەبەرئەوەی نەیزانی کێشەکەی خۆی بخاتەڕوو بەگوزارشتەکانی بەها[21].

بۆیە ئەوە کانت نەبوو پرۆژەیەکی رەخنەیی مەزنی هێنایە بوون، بەڵکو ئەوە (نیتچە) بوو ئەو کارەی کرد، کەڕەخنەی بردە ئاستی حەقیقەتو حەقیقەتی لەو وێنە رەهایە تێکشکاندو (مەعریفە، ئاکارو ئایین)ی خستەبەردەم گومانکردن، چونکە (کانت) دەیویست عەقڵ لەیەك کاتدا رەخنە لەخۆی بگرێت رەخنە لێگیراویش بێت، بۆیە نیتچە بەدژی ئەو ململانێ جیاوازەی کانت وەستایەوەو هەوڵی هەڵوەشاندنەوەی عەقڵیداو رەخنەی لەمیتافیزیکیاتی فەلسەفی گرت[22]، بۆیە ئەوە (نیتچە) بوو توانی بەها بەفەلسەفە ببەخشێت، لێرەوە جیاوازی نێوانیان لەوەدا دەخرێتەڕوو کە(کانت) دەیویست رەخنەبگرێت تا بەفەلسەفەیەکی نوێ بگات، بەڵام (نیتچە) مەبەستی رەخنەگرتن نەبوو هێندەی وەڕسی لەو دۆخە وایکرد روانینەکانی خۆی بخاتەڕوو، ئەگەر لێرەدا پرسیاری رۆشنگەری چییەی کانت بەمەبەستی رزگارکردنی عەقڵ بێت، بەڵام پرسیاری نیتشە لەمردنی ئەو عەقڵ بوو، ئەوەش لای (دۆلۆز) بوونە بە(چەمکی ماناو بەهای فەلسەفە)، نیتچە مانای لەڕێگەی فرەییەوە بردە ئاستی چەمکی فەلسەفی، چونکە لەڕێگەی فرەیی مانا ئیدی (روخسار)ێك نەبوو بەتاکە حەقیقەت، ئەو مانایەی خۆی بەچاوگەی حەقیقەت دەزانی، بەلای نیتچەوە ئاوێنەیەك بوو بەدەست خواوە کەوتە خوارەوەو شکا، ئیدی مانا ئەگەر ئەو (ئاوێنە)یە بێت، ئەوا چەند پارچەیەکی شکاوە، بەمانایەکی تر ئەگەر تاك مانایی (روخساری مانا) بێت، ئەوە نیتچە لەڕێی فرە ماناییەوە (دەمامکەکانی مانا)مان پێدەناسێنێ، کەکۆمەڵە دەمامکێکی بۆ مانا کەتەئویل بەرەو کۆمەڵە ئاستێکی جیاواز دادەبەنو تاکمانایی لەناو فرەمانایی نوقمدەکەن، بەڵام ئەگەر خاوەنی یەك تەئویلەبووین بۆ مانا ئەوا لەو رێگەیەوە دەمانەوێ بێمانایی ببەخشین بەمانا، چونکە ئەو کاتە مانا خاڵی دەکەینەوە لەهەموو کەینونەیەکی زمانەوانیو گەمەی گۆڕینی دەمامکەکان، بۆیە ئەوە فرە ماناییە تەئویلی جیاواز بۆ

دەمکـــەکان دەکـــاتو حەقیقـــەت وەك کۆمەڵـــە مانایـــەك ســـەیردەکات. ئـــەو سەیرکردنەش دابڕاو نییە لـەکلتورێکی فەلسەفی، بۆیە لای (دۆلـۆز) ماهیـەتی دەرخـــستنی جیهـــانی هەســـت پێکـــراوو جیهـــانی عـــەقڵ بـــۆ (ســـوکرات) دەگەڕێنێتەوە، چونکە (سـوکرات) بـوو ڕۆڵـی میتـافیزیکی دەرخـست، ئـەوبوو توانی زەمینەیەکی فەلسەفی بۆ عەقڵو هەست دەستنیـشانبکات، (کانـت)یـش بـوارێکی لـەو زەمینەیـە دۆزییـەوە، بـەڵام بـەجۆرێك لەحەقیقـەتی نـاوبرد، (مەعریفـە، ئاکـارو ئـایین) کـەگفتوگۆی قـووڵی لەسـەر نـەکرد، بـەڵکو نـاویبرد بـە(بەرژەوەندییـە موقەدەسـگەراکانی عـەقڵ) کەنیتـشە بەتـەواوی ڕەخنـەی ئاراستەی موقەدەسی ئـەو عەقڵـە کـردو بەحەقیقـەتی مـردوو سـەیری دەکـرد، هەڵبـەت دەبێـت ئـەوەش بـزانین بـەلای (نیتـچە)وە مردنـی یـەزدان بـەس نییـە بۆئـەوەی بـە(گـۆڕانی بـەهاکان) ناوببـەرین، چـونکە ئامـاژەی بـەوەدا کەبـەلای کەمییـەوە پـانزە ڕۆمـان نووسـراون لـەبارەی ئـەو مردنـەوە، کـە لەئاسـتی جوانکـاری بەرزیـشدا بـوون، بـەڵام مەبەسـتی (نیتـچە) دەبـێ لـەو ئاکـارو مەعریفەیە بێت کەدەسـەڵاتێکی دەرەکـی نییـە، بـەڵکو دەسـەڵاتێکی نـاوەنکی مرۆڤـە کەدەیـسەپێنێتەسەر خـۆی، ئـەوە یـەزدان نـەبوو ئاکـاری مەسـیحی سەپاند، بەڵکو مرۆڤ بوو ئەو کائینەی دەبـووە مەسـیحی درێـژەی بەنـەریتێکی ئاکاریـداو مەعریفەیـەکی سـواویان بەحەقیقـەت نـاودەبرد، بـەلای (نیتـچە)وە چەندە (هێز) گرنگییەکی ئەوتۆی دەبێـت، بوونی (ئیرادە)ش بەهەمان ئاراسـتە گرنگە، کۆیلە چەندە لەنەبوونی هێز ناتوانێ بەشدار بێت بۆ گـۆڕینی بـەهاکان، هێندەش پێویـستی بەئیرادەیـەکی خودییانـە هەیـە، کـەدەبێت خـۆی هـەڵگری بێت، نەخۆشێك ئەگەر چەندە هێزێکی تەندروستی هەبوایـە دەیتـوانی بـەکارێك هەڵبستێت، بەڵام ئەو کارە بەقەد (هێز) پێوەندی بـە(ئـیرادە)ی نەخۆشـەکەوە هەیە، ئیرادەی هەڵـسانەوە لـەناو نـوێنو هەڵـسان بـەو کـارەی کەمەبەسـتیەتی پێی هەڵبستێت.

بۆیە ڕەخنەگرتن تەنیا دیدێکی فەلسەفی نییە بۆ مردنی یەزدان، بەڵکو مردنی مرۆڤیشە، مردنی ئەو عەقڵەیە کەخۆی بەسەرکەوتوو دادەنێت، ئەو مرۆڤەش دەکوژێتو لەشوێنیدا بەدوای مرۆڤێك دەگەڕێت کەسیفاتی سوپەرمانی تێدابێت، ئەو مرۆڤەی مەبەستیەتی مرۆڤێکە بۆئەوەی خۆی لەکۆمەڵگا جیابکاتەوە، دەبێ شێوەی ژیانیشی بگۆڕێت، بەواتای تایبەتمەندێتی ئەو مرۆڤە تەنیا لەوزەدا دەبینێتەوە، کەبۆئەوەی بیربکاتەوەو بتوانێ گۆڕان لەو بیرکردنەوە وەستاوە دروستبکات، پێویستە ببێ بە(ئاژەڵ) یان (یەزدان)، بۆچی دەیەوێ لەیەکێك لەو دوانە بچێت! ؟ ئەگەر رووکەشانە سەیری ئەو هەوڵە بۆ لێکچواندنی ئەو مرۆڤە بکەین، دەبێ بەرەخنەیەکی گاڵتەجاڕانە وەریبگرین، بەڵام لەقووڵبوونەوەمان، دەزانین مەبەستی لە(ئاژەڵ) بەواتای دەرکردنیو فڕێدانی عەقڵە لەناو خۆیدا، نابێت گوێ بەو عەقڵە بدات، کەجولەو کردار دەستنیشاندەکات، ئەوەدەبێت لەبەرامبەر ئەو عەقڵەدا ئاژەڵێك بێت، چونکە ژیانی تایبەتیو بیرکردنەوەی جیاوازی خۆی دەژیێت، بڕوابوون بەو مرۆڤەش دەبێت لەبڕوابوونێکی فەلسەفییەوە سەرچاوەی گرتبێ کەخۆی لەشێوەی (یەزدان) ببینێت، یەزدانێك ئەوانیتر لەدواجاردا کڕنوشی بۆ بەرنو تەسلیمی ئیرادەی ئەوبن، ئەویك لەئەنجامی بیرکردنەوە هێزێکیتر، هێزێکی جیاوازە هێزێك کەگۆڕان دەخولقێنێت، دەبەخشێتە بوون.

ئەو کاتەی لەنهێنیو مەستی ژیان حاڵی بووین، بەواتای توانیومانە بەسەر ئەو فاکتەرانە زاڵ بین کەدەبێ بەربەست لەبەردەم خۆشنودی، ئەوەش قسەکردن نییە لەفاکتەرەکانی ژیان، هێندەی پرسیارکردنە لەخودی ژیان خۆی، بۆئەو پرسیارەش (نیتچە) جەخت دەکاتەوە سەر (سوکرات)و چۆنیەتی تێگەیشتنی بۆ ژیان، کاتێك لەسەرەمەرگی ژیانی جگە لەنەخۆشیی ئیفلیجی بەشتێکیتر ناونەبرد، ئەوەش نەخۆشییەکە لەتوانای فەیلەسووف نییە بەدوای چارەسەر بگەڕێتو ببێ بەپزیشکی، بەدڵنیاییەوە ئەوەش مەبەستێکی

سەرەکی (دۆلۆز)ە لەفەلسەفە، بۆیە (بەتەنیا مردنی ئەو پزیشکەیە، بەلاّم سوکرات شتێ نەبوو تەنیا نەخۆشێك نەبێت بۆ زەمەنێکی درێژ)[23] , نەخۆش دەبێت بەئەنجامی بیرکردنەوەو خولّقاندنی پرسیار، بۆیە ئەگەر شێتی بەنەخۆشییەك ناوبەرین، ئەوا نەخۆشی بەلای (نیتچە) ئازارێك نییە لەدەرەوەی جەستەوە بپەڕێتەوە ناویەوە، بەلّکو نەخۆشیی ڤایرۆسێکە لەناو جەستە ئامادەبوونی هەیە، بەلاّم هەرگیز نایەوێ بهێنێرتەناو فەلسەفەوە، چونکە نەخۆشیی نابێتە پالّنەر بۆ ئینتیماکردن بۆ فکر، بەلّکو دەتوانین زۆر بەجیاواز سەیری ئەو مەسەلەیە بکەین، کەهیچ سیستمێك لەتوانایدا نەبێت ئەو دوانە کۆبکاتەوە، ئەگەر بەهۆی دابڕانی لە(لۆسالۆمی) توانی (وەهای وت زەردەشت) بنووسێ سەرباری کاریگەری (شۆپنهاوەر) لەسەر بیرکردنەوەی، ئەوا دەبێت بپرسین پێوەندی لەنێوان (لۆسالۆمی)و (زەردەشت)دا چییە؟ ئایا رەخنەکانی نیتچە لەسەر زمانی زەردەشت ئاراستەی جیهانی دەکات، هیچ پێوەندییەکی بە(لۆسالۆمی)یەوە هەیە!؟

بێگەومان نەخێر، ئازاری نیتچە هەرهێندەیە (لۆسالۆمی) ئامادەنییە مێردی پێبکاتو لەسەر داوای نیتشە پێوەندی هاوڕێیەتییەکەیان دەپچڕێت، کەهەلّبەت لەو کتێبەی (لۆسالۆمی) سالّی 1894 لەبارەی نیتچە نووسیویەتی دەریدەخات کەئەو شەیدای نەبووە، هەلّبەت لەو کتێبەکەدا نیتچە لەلوتکەی جوانی فەلسەفی باسدەکرێت، بۆیە ئەو پێوەندیە خالّیە لەرەخنەیەکی فەلسەفی قووڵ لەبارەی دنیا، بەپێچەوانەی (زەردەشت) کەرەخنەیەکە ئاراستەی مەسیحیەتی دەکات، بۆیە ئازارو نەخۆشییەکانی بەپالّنەری فکری ناونابات، بەلّکو دوو حالّەتی جیاوازن، ئەو ئازارە خودییە دەگۆرێت بەئازاری فکری، ئازارێك بەبڕوای (دۆلۆز) جۆرە ماسکێکە کەنیتشە بەکاریان دێنێت "تەندروستی ماسکییە کەمە بۆعەبقەریەتیو ئازارەکانیش لەهەمان کاتدا ماسکێکیترە بۆ عەبقەریەتیو تەندروستی[24].

وەك چۆن لای (سوكرات) دەبینین قسەكردن هەیە نەك نووسین، بەڵام قسەكردن دەبێت بەو ماسكەی فەلسەفە بگات بەدیالۆگێكی ئازاد، كەوابێت ئەگەر (ئەفلاتون) فەلسەفە لە(قسەكردن)ەوە بەرەو (نووسین) دێنێت، ئەوا (نیتچە)ش ماسكەكان لەقسەكردن دەگۆڕێت بۆ كۆمەڵە چەمكێك، چەمك دیدێكی سەراپاگیری نییە، چەندە لەخولْقاندنەوە دارێژەییە، هێندەش توانای رەهابوونی هەیە. بەواتای خۆی لەسەریەكێكیان یەكلایی ناكاتەوە، ئەگەر چەمكی (لەبیرچوون) بەنموونە بهێنێتەوە، ئەو چەمكەی لەدواجار (خود) تووشی نەخۆشیی دەكات، ئەو نەخۆشییەی بووە هۆی بەریەككەوتنی ئازارەكانو دەقی مەزنی بەرهەمهێنا، ئەو چەمكە كردارەكانی پێشووی بیردەچێت، بیرچوونیش بەواتای لەیادكردنی دەقە مەزنەكان (یاسبرز) لەو بڕوایەدایە (نیتچە) نموونەیەكی ئەو حاڵەتەیە ئەو "بۆخۆی هەڵەكانی راستدەكردەوە، تاوەكو بیرێكی نوێ دابمەزرێنێت، بێئەوەی بەڕوونی دان بەوەدا بنێتو لەحاڵەتی پووكانەوەدا ئەو ئەنجامانەی بیردەچوو كەپێشوو پێی گەیشتبوو[25]، بۆیە ئەو گەیشتبووە دەرەنجامی گەورە، بەڵام چونكە چاوی لەستایشكردن نەبوو، بەڵكو دەیویست رێگایەكی تاریك لەبەردەم مرۆڤدایە رۆشنبكاتەوە.

رۆشنكردنەوەی كەئەو رێگایەش رەخنەگرتن بوو لەمەعریفەو ئاكارو ئایین، ئایین كەبەشێكی دیاری پرۆژەی رەخنەیی نیتچە بوو، چونكە ئەگەر ئایین بۆ ئەوەبێت رزگارمان بكاتو ببێ بەفریادڕەسی مرۆڤ، خۆشی لەدواجاردا دەبێتەوە قوربانی وەك كاتێ (مەسیح) لەپێناو مرۆڤدا لەخاچ دەدرێت، نیتچە پێیوایە مەسیح قوربانی نییە، بەڵكو لەڕێگەی بلاوكردنەوەی ئایین سیستمێكی ئاكاری جیاواز دروستدەكات، ئەوەش بە(میتافیزیكیای جەللاد) ناودەبات، بەواتای ئاكاری ئایین دەبێت بەئاكاری جەللادو لەقوربانییەوە هاودژ دەبێتەوە بۆ جەللاد، ئەوەش پێوەندی بەو راستییەوە هەیە كە"ئاكارو ئایین

متمانەیـەکی تـەواو دەکەنەسـەر سـایکۆلۆژیایەکی هەڵـە[26]، چـونکە ئـایین لەڕێگەی یەزدانەوەبوونی لەمرۆڤ سەندۆتەوە، ژیانی داوەتەوە دەست یـەزدان، (نیتـچە) لـەو بڕوایەدایـە تـەنیا بەسـەندنەوەی بـوون لەیـەزدانو بەخـشینەوەی بەمرۆڤ توانای رزگاربوونی جیهانمان دەبێت، مرۆڤێك دەبێت فێری زانـین بێـت، فێربـوونی ئەوانـەی لەڕێگـەی پرسـیارەوە رەخنـەبخولقێنێت، فێـری ئـەوەبێت شتەکان ببینێت، بیریان لێبکاتەوە، پرسـیاریان لێبکـات، قسەی لەبارەیانـەوە هەبێتو لەبارەی شتەکانەوە بنووسێت، ئـەوەش خولقاندنـەوەی چـەمکە لـەناو ژیانەوە، تیۆریزەکردنو خولقاندنی پرسـیاری فەلـسەفییە لەڕابردوویـەك، کـەبۆ ئـەوەی بتـوانین خـاوەنی فەلـسەفەیەکی بـەرزو دەقـی جیـاواز بـین، دەقێـك کەپرسـیاری تـازەی بـۆ فەلـسەفە هـەڵگرتبێت دەبێـت سـەرلەنوێ بـەدوای دۆزینـەوەی بـین لەڕێگـەی (بیـنین، نووسـین، پرسـیارو ئاخـاوتن). بـەلای (نیتـچە)وە ئەڵمانییـەکان خۆیـان بەنەتەوەیـەکی بیرکـەرەوە دەبیـنن، بـەڵام لەئێـستادا بیریارێکیـان نییـە، بەفەلـسەفەیەکی نوێیـان بگەیـەنێت، بۆیـە رەخنەگرتنی لەعەقڵ رەخنەگرتن بوو لەفەلسەفە، رەخنەگرتن بوو لە (داروین) کەفەلسەفەکەی وەك دەستکەوتێکی مەزن لـەدەرەوەی رەخنـە تەماشـادەکرا، بۆیە گەر بەلای داروینەوە ململانێیەك هەبێت لەپێناو ژیاندا، ئـەوا (نیتـچە) ئـەو ململانێیـە بـەململانێ لەسـەر دەسـەڵات ناودەبـات، ململانێیـەك بەبەرژەوەنـدی بەهێزەکان کۆتایی دێت، بۆیە وای دەبینێ (داروین) چـەمکی عـەقڵی بەتـەواوی بیرچۆتەوە.

ئـەو دەقـە فەلـسەفییەی نیتـشە خوازیـاری بـوو کەلەفەلـسەفەی ئـەڵمانی بـوونی نـەبوو، دواجـار ئـەو دەقـە تـەنیا خـۆی هێنایـەبوون، ئـەوەش ئـەو تێگەیشتنە فەلسەفیەیە کە(دۆلـۆز) لەهـەموو فەیلەسـووفەکانیتر لای (نیتـچە) هەستی پێدەکات. ئەوەش فەلسەفەی نیتچەی کـردووە بـەپرۆژەی گەڕانـەوەی چەمكو بەها کە(کانت) نەیتوانی ئەو کارە بکات، کاتـێ (نیتـچە) هەڵساوە بـەو

پرۆژەیــە کەتــەنیا زەمینەیــەك لــەئارادا بــووە بێئــەوەی هەڵوەشــاندنەوەو گوتارێکی جیاوازی بنیاتنا، گوتارێك بەدوای خوێندنــەوەی (دۆلـۆز) نــەك تــەنیا ماهیــەتی ئــەو فەیلەســووفەمان بــۆ دەردەکــەوێت، بــەڵکو دەبێــت بەدەقــە فەلــسەفییەکانی تریــشدا بــچینەوە، چــونکە تــوانی لــەو رێگەیــەوە گفتوگــۆی پرســیاری تازەگــەری بکــات لای (فۆکــۆ)، ئــەوە ســەرەڕای ئــەوەی هەوڵیــدا (فۆکــۆ)ش وەك فەیلەســوفێکی جیــاواز بخوێنێتــەوە کەبەرهــەمی رەخنــەی نیتچەیە، لەڕێگەی گۆڕینی چەمکی (هێز) بە(دەسەڵات)، پرۆژە فۆکۆییەکەشــی ناونا (دەسەڵاتو مەعریفە.. دەروازەیەك بۆ خوێندنەوەی فۆکۆ) کەئەوەشیان ئێــستا دێینــە ســەری,ئــەویش لەڕێگــەی ناوبردنــە دولــوز بییەکــە,کــە فۆکــۆی بەفەیلەسوفی سەدە ناوبرد.

"5"

دەق بــەدوای پرۆســەی خوێندنــەوە دەچــێتە پــرۆژەی تــەواوکردن، کەجارێکیتر دەست بەنووسینەوەی دەکرێت، تیایدا چەمکە فەلسەفییەکان دەخرێتــەڕوو، کــەدەق ئیــشیپێکردووە، بــەوەش خوێندنــەوە هەڵدەســتێ بەقسەکردن لەپێوەندی دەلالیو ئاماژەی زمانەوانی لەنێو نووسیندا، بەتایبەتی کاتــێ دەمانــەوێ روانینــی فەیلەســوف بــۆ پرســیاری (فەلــسەفە چــییە؟) دەربخەین، چونکە ئەوە پرسیارێك نییە بۆ ناسینی فەلسەفە هێندەی گەڕانە بــەدوای میتــۆد، فەیلەسـوف کاتــێ ئــەو پرســیارە دەکــات، مەبەســتی جــۆری میتۆدە نەك گوتــاری فەلــسەفی، بــێ بــوونی میتــۆد گوتــار بــوونی نییــە، ئــەوە میتــۆدە زەمینــە بــۆ پرســیارو بیرکردنــەوە دەخولقێنێــت، میتــۆدە دەبــێ بــەو رووبەرە بۆ وەڵامدانەوە بۆ پرسیاری فەلسەفە، کەبیرکردنــەوە بــەدوای میتــۆد دەبــێ بەتەواوکــەری ئــەو میکانیزمــە بــۆ ئیــشکردن لەســەر پرســیارەکە، کاتــێ توانیمان لەناو میتۆدو ئەگەرەکانی ستراتیژی باسەکە لەدەست نەدەین، ئەوسا

لەناو میتۆد لەوەش دەگەین کەبیرکردنەوە پرسیارەکە بەرەو چ ئاراستەیەك دەبات، میتۆد نایەڵێ بیرکردنەوە بچێتە سەر ئاراستەیترەوە، بەڵکو میتۆد وادەکات بگاتە جەوهەری پرسیارەکە، بۆیە میتۆد رۆڵێکی سەرەکی دەبینێ بۆ بیرکردنەوە، نەبوونی هەریەکێکیان خەوشێکی گەورەیە بۆ ئەویتریان، هەردووکیان بەیەکەوە دەتوانن گوتار بەرەو ئاراستەی فەلسەفی بەرن، ئەوەش خوێندنەوەیە بۆ ئەو سیستمە دەلالیەی دەق ئاشکرا دەکات، بۆیە (فۆکۆ) چەندە وەك فەیلەسوفێك روانینی نوێی بەمێژوو بەخشی، هێندەش خوێندنەوە قووڵەکەی (دۆلۆز) بوو چەمکە فەلسەفییەکانی دەرخست، ئەوەبوو (دەسەڵات/ مەعریفە)ی وەك دوو چەمکی فۆکۆیی دەرخست، کەمیکانیزمی گوتارە فەلسەفییەکەیەتی، گوتارێك ئەو لەچەمکەکانی نەدەدوا، هێندەی فکرەکانی دەخستەکارو ئیشی پێدەکردن، بەڵام ئەوە (دۆلۆز) بوو تیۆریزەی ئەو چەمکانەی دەکردو فەلسەفەکەی هێنایە ناو دواندنی فەلسەفیو رەخنەیی، بەوەی فۆکۆ هەوڵیداوە مەعریفە لەڕێگەی ئەرکیۆلۆژیاوە بخاتەوە نێو پرۆسەی خوێندنەوەیەکی جیاواز، کەسڵ لەهیچ دەرەنجامێك نەکاتەوە، بەڵکو پرسیاری نوێ لەناو ئەو بەڵگەنامە مێژووییانە کەشف بکات، ئەو کارەش بووە مایەی ئەوەی زۆرێك بیخەنە ژێر رەخنەو تەنانەت چەندین تۆمەتیشیان دایە پاڵییەوە، سەیرترینیشیان ئەوەبوو کتێبە ناوازەکەی (وشەکانو شتەکان) بەکتێبەکەی هیتلەر شوبهێنرا، ئەوەی توانی کۆتایی بەو تۆمەتو سەرزەنشت کردنانە بێنێتو رەخنەکانی بگوازێتەوە ناو چەمكو دەلالەتەکانی دەق (دۆلۆز) بوو، دوای نووسینی پرۆژە رەخنەییەکەی جەختی لەسەر ئەوەکردەوە دەبێ فۆکۆ دەیالۆگی بەردەوامی لەسەر بکرێت، ئەو سەرنجەش بووەمایەی ئەوەی کەسانێکی بەرچاو وتارو کتێبی لەبارەوە بنووسن.

جیاوازی فۆکۆ لەگەڵ فەیلەسوفەکانیتر لەوەدا دەردەکەوێت، ئەوان ویستویانە بۆ قسەکردن لەمۆدێرنە لەسەردەمەکەی خۆیان دەست پێبکەن،

لەساتەوەختی کەتیایدا بیردەکەنەوەو دەنووسن، هەرچی (فۆکۆ)یە بۆ قسەکردن لەمۆدێرنە پشت بەڕاڤەکردنە کلاسیکییەکان دەبەستێت، یاخود بەرەو رابردوو دەگەڕێتەوە (مێژووی شێتی لەسەردەمی کلاسیکدا)و (چاودێرو سزا) دوو نمونەی دیاری کارکردنیەتی، ئەگەرچی ئەو پشت بەستنەی بەڕابردوو بووە مایەی ناڕەزایی زۆرکەس، بەڵام دواتر لەکتێبی (ئەرکیۆلۆژیای مەعریفە) بەقووڵی لەو چەمکە مێژوویيە نزیکمان دەکاتەوە، فۆکۆ بۆ بەرهەمهێنانەوەی مەعریفە مێژووی وەك ئەو کایە سەربەخۆیە سەیردەکرد، رستەکان لەبڕی ئەوەی بەڕابردوویەك ئاشنامان بکەن، ئەو رابردووەی بەچەندەها بەشی جیاوازو لێکترازاو دەبینی، هەر رستەیەك تەواوکەری رستەکەیتر نییە، بەڵکو ئەو رستەیە لەتوانایدایە ئەویدی بەدرۆبخاتەوەو سەرلەنوێ هەوڵی نووسینەوەی رستەی پێشوو بدات، مەبەست لەو کارە فرە تەئویل بەخشین بوو بەمێژوو، بۆئەوەی مێژوو وەك کایەکی وەستاو سەیرنەکرێت، بەڵکو بینینمان بۆ مێژوو زەوییەکی نەکێڵدراوبێت، فۆکۆ لەبەردەم مێژوو خۆی لەناو زەمینەیەك دەدۆزییەوە، کەئەوە فەیلەسوفە دەتوانێ فرمان بەو زەمینەیە بکاتو مانای پێ ببەخشێت، نەوەکو زەمینە مێژووییەکە فرمان بەفەیلەسوف بکات، چونکە ئەو کاتە ملکەچی مەعریفەیەکی کۆن دەبین، فۆکۆ بەو کارەی واسەیری مەعریفەی مێژوویی دەکرد، کەژێرخانێکە بۆ دەستکەوتنی مەعریفە، چونکە مەعریفەی مێژوویی مەعریفەیەکی ناوازە نەبوو، تاوەکو پێویستی بەبوونی نوێ نەبێت، کاتێ لەسەر بەڵگەنامەکەی (بییر ریڤێر) کاری کرد، گەڕانەوەی تاوانباری نەبوو بۆ کەسێك کەتاوانی کوشتنی (دایك، خوشكو برا)کەی خۆی ئەنجامداوە، بەڵکو ئەو بەڵگەنامەیە دەروازە بوو بۆ قسەکردنی لەمێژووی تاوانو ئەو هۆکارانەی کەلەپشت کوشتن خۆیان حەشارداوە، ئەو خوێندنەوە ئەرکیۆلۆژییە بوو بۆ مێژوو وایکرد دۆلۆز ئیشکردنی فۆکۆ بەوە ناونەبات، کەلەناو مێژوو مەعریفە

بەرهەم بێنێت، بەڵکو مەعریفەی مێژوویی مەعریفەیەکی گوماناویە مەعریفەکە مێژووی گوتار تیایدا نادیارە، فۆکۆ مێژووی گوتاری بۆ قۆناغێکی نوێ هێنا، لەڕێگەی ئەوەی دەستەواژە خاوەن بابەتێکی سەربەخۆیەو هەڵگری گوتاری تایبەتی خۆیەتی، گوتارێك دەستەواژە ئاماژەی فەلسەفی دەدات بەدەستەوە، کاتێ دەستەواژە توانیی ئاماژەی فەلسەفیمان پێببەخشێت، ئەوکات فەلسەفەش بەو چالاکییە عەقڵییە ناودەبەین، کەلەبزاوتێکی بەردەوامدا بۆ مانای نادیار، ئەوەش ئەرکیۆلۆژیا دەکات بەچەمکێك کەلەمانا فەرهەنگییەکەی بەتاڵ دەکرێتەوەو (فۆکۆ) بارگاوی دەکاتەوە بەمانای نوێ لەخولقاندنەوەیەکی جیاوازەوە بۆ چەمکی فەلسەفی، کەوابێت (داهێنانی عەقڵی مرۆیی، سەرەتاکانی هەرچۆنێك بێت، دەبێ توێژینەوەی مێژوویی بۆ بکرێت نەك دەروونی)[27].

دەستەواژە کاتێ توانای تەئویلکردنی هەیە، پێوەندی بەئامادەنەبوونی شوناسەوە هەیە، چونکە شوناسێکی نییە تاوەکو تەئویل نەکرێت، لێرەوە فۆکۆ، دەیەوێ شوناس بەدەستەواژەکان ببەخشێت، ئەوە تەئویلە شوناسیان پێدەدات، نەك چەقبەستن لەناو مانا وەستاوەکانی رابردوو، بۆیە ئەوە دەستەواژەکانن لەناو بەڵگەنامەکان توانای هەڵکۆڵینی ئەو مەعریفەییەیان هەیە، نەك سەیرکردنەوەی گرفتو رستەکان، بۆیە فۆکۆ لەکارکردنی لەسەر بەڵگەنامەکان دەستبەرداری دوو بنەمای سەرەکی مێژوونووسان بووە، بۆ ئەوەش (وازی هێنا لەزنجیرەی ئاسۆیی بۆ کێشەکان، کەبەجۆرێك بەرەو رێکخستنەوەیەکی دەبرد کەوای لێبکات بەدوای یەکتردا بێن، هەروەها بۆ زنجیرە ستونییەکان لەڕستەدا، وایدەکرد هەموو رستەیەك، وەك ئەوە وابێت وەڵام بێت بۆ ئەویتر)[28].

کاتێ (مەعریفە) وەك چەمکێکی سەرەکی کارکردن وەربگرین، دەبێ ئەوەشمان لەیاد نەچێت، ئەو چەمکەش لەناو خۆیدا هەڵگری چەمکێکیترە

که(دەسەڵات)ە، فۆکۆ وتەنی مەعریفە دەسەڵات بەرهەم دێنێت، لای فۆکۆ قسەکردن لەسەر دەسەڵات تەنیا دژی ئەو چەمکە بۆرژوازییە نییە, بەڵکو دژی ئەو چەمکە مارکسییەشە کەبۆ دەسەڵات وێنای دەکات[29].

لای ئەو دەسەڵات لەناو دامەزراوە مەعریفیو پەروەردەییەکان بوونی هەیە: (ماڵ، نەخۆشخانە، دەوڵەت، کارگە، خوێندنگاو زیندان) هەریەك لەو دامەزراوانە مومارەسەی دەسەڵات دەکەن، ئەو جۆرە دەسەڵاتە فۆکۆییە لەئەنجامی خوێندنەوەیەتی بۆ چەمکی (هێز)ی نیتشە، ئەو چەمکەی گۆڕیوە بەدەسەڵات، ئەوەش لەسەر ئەو تێگەیشتنە قووڵە وەستاوە، کەونبوونی پێوەندییەکانی هێز زەمینە بۆ دەرکەوتنی مەعریفە دەخولقێنێت، دەرکەوتنی مەعریفەش دەرکەوتنی جۆرێکیدیکەی دەسەڵاتە، دەسەڵاتێك لەنێو دامەزراوەکان پیادەدەکرێت، ئەویش دەسەڵاتی زمانە، دەسەڵاتێك لەتوانای گوتراو بەرهەم دێت کەشوێنی دەسەڵات دەگرێتەوە، ئەوەش مەعریفە دەکات بەخاوەن دەسەڵات، بوونی ئەو دەسەڵاتەش مادییانەیە، چونکە زمان بونێکی مادییە، ئەوەش جیاوازبوونی شێوەی مەعریفەیە لەدەسەڵات، بۆیە (فۆکۆ) دەسەڵاتی بەجۆرە هێزێکی نەبینراو ناوبرد، هێزێك لەناو مەعریفەدا مومارەسەی دەسەڵات دەکات، لەناو زماندا بوونی هەیە، ئەوەشی ناونا (میکرۆفیزیای دەسەڵات).

دەسەڵات کرۆکی نییە کەخۆی بخاتەڕوو، بەڵکو لەناو پێوەندی بەدواداچووەکاندایە، کەکۆمەڵە پێوەندییەکی هێزە، بەواتای ئەوە پۆلیسێك نییە مومارەسەی دەسەڵاتی پۆلیس دەکات، بەڵکو جۆری جلوبەرگەکەیەتی پێوەندی خۆی دەکات بەپێوەندی دەسەڵات، پێوەندییەك سەرباز لەڕێگەی (خودە)کەی سەرییەوە هێزو دەسەڵات دەردەخات، نەك بوونی ئەو لەناو سوپایەکدا، بەڵکو لەوێوە کەپێوەندییەکانی دەسەڵات بەخۆی دەبەخشێت، چەپاندنی سێکسی لەڕێگەی هێزێکی تۆقێنەرەوە پیادەناکرێت، بەڵکو زمان دەبێتە ئەو دەسەڵاتەی کەدەیچەپێنێ، وەك کاتێ دوو دەوڵەت بەنموونە

دێنینەوە (دەوڵەتێکی تۆتالیتار)و (دەوڵەتێکی یاسایی) لەجەوهەردا هەڵگری یەك شێوە دەسەڵاتن‌و جیاوازیان لەبەڕێوەبردن نییە، هێندە نەبێ ئەویتر لەژێر ناوی یاسا مومارەسەی دەسەڵات دەکات، بەوەش دەسەڵات چەمکێکی‌تری پێدەدەرێت، تەنانەت لای مەعریفەش شێوەکەی گۆڕدراوە، لێرەدا گەر سەیری (زیندان‌و نەخۆشخانە) بکەین، وەك دوو (دامەزراو—شوێن) کەدەسەڵات بەرهەمدێنن، دەسەڵاتێك کەلەو رووبەرە جوگرافییە، خودە تیا ئاخنراوەکانی تیادەبینین، (نەخۆش‌و گوناهبار) دوو تاوانن، ئەوان لەئێمە جیادەکەنەوە، لەو شوێنەدا دەتوانین بیانبینین، ئەوان لەجیهانی ئێمە جیادەکرێنەوە، بۆئەوەی نەپەڕنەوە ناوئێمە، بۆیە ئەوەی زۆر بەتوندی مایەی رەخنەلێگرتنی (فۆکۆ)یە، ئەگەر گوڵەکان لەکۆمەڵگە جیادەکرانەوە، لەبەر مەترسی تووشبوون، بەڵام خۆ شێتی نەخۆشییەك نییە تا مەترسی ئەوەی لێبکرێت کەتووشمان بێت، بۆیە کاتێ مۆدێرنە بەگوناهبار سەیردەکات نەك شێتی، هۆیەکەی ئەوەیە مۆدێرنە ویستوویەتی عەقڵ‌و شێتی لەیەکتری جیابکاتەوە، ئەوەش هۆکارێکی‌تر بوو وایکرد، کەدەسەڵات بەپەیوەندی هێز ناوببات، چونکە دەسەڵات بەلایەوە نەشێوەی دەوڵەت دەگرێتە خۆی‌و نەشێوەی پێوەندییەکانە، چونکە دەسەڵات کاتێ دەبێتە بەرهەمی پێوەندییەکانی هێز، مەبەست لەتاکە هێزێك نییە، بەڵکو هێز پێوەندی بەهێزەکانی ترەوە هەیە، پێوەندی بوون بەهێزەکانی‌تر دەسەڵات دەخوڵقێنن، بۆیە ئەوە جۆری پێوەندییەکان نین دەسەڵات دەخوڵقێنن، بەڵکو پێوەندی هێزەکانە، ئەو دامەزراوانەی ئاماژەمان پێدان بۆ دەسەڵات نموونەی دیاری ئەو دەسەڵاتەن، بۆیە پرسیاری (دەسەڵات چییە!؟) پرسیارێکە بۆ نزیکبوونەوەو لێحاڵیبوون نییە بۆ ئەو وێنە تۆقێنەرو توندوتیژەی کەبۆ دەسەڵات هەمانە، بەڵکو دەسەڵات براکسیسە لەناو کایەکان، لای فۆکۆ (نەخۆشخانە، کارگەو خوێندنگا) هەر لەشێوەی (زیندان) دەچن، چونکە پێوەندییەکانی هێز

لەهەریـەك لـەو دامەزراوانـە بەهـەمان سیـستمی جوڵـە بەڕێوەدەچـێت، بۆیـە (بەڕێوەبــەری خوێنــدنگا)و (بەڕێوەبــەری زینــدان) وەك یــەك مومارەســەی دەسـەڵات دەكـەن، پێوەنـدی بەڕێوەبـەر بەشـوێن، دواتـر بەخوێنـدكاران یـان زیندانییەكان یەك شێوە پێوەندی هێزن كەدەسەڵات بەرهـەم دێنێـت، كـەوابێ باپرسـین (چـۆن سـەیری دەسـەڵات بكـەین! ؟) سـەیركردنمان بـۆ دەسـەڵات لەڕێگــەی دامەزراوەكانیــەتی نــەك لەڕێگــەی شــێوەی دەســەڵات، بۆیــە سەیركردنمان بۆ دەسـەڵات كۆمەڵـە پێوەندییەكـە دەوڵـەت گریمانـەی دەكـات، وەك چـۆن ئـەو پێوەندییانـەی هێـز لـەناو دامـەزراوەكان دەسـەڵات وەدەسـت دێنن، تەنیا بوونی شوێنەكە نییە بۆ دەسەڵات، بەڵكو هێزی هەریەك لـە(زمـان، كارو ژیان)ە، لەدەرەوەی مرۆڤ مێژووی خۆیان وەدەست دێنن، دواتر مرۆڤ ئەو مێـژووە دەخاتـە ژێـر ركێفـی خۆیـەوە، بـەوەش خـود دەبـێ بەتـەئویلكارێك كەمێژووی ئەوسێ هێزە بۆ خۆی تـەئویل دەكـات، بۆیـە پرۆسـەی تـەئویل لای خود، پرۆسەیەكە چەندە هرمنیۆتیكای هێزە، هێندەش تەئویل جیاوازی فۆكـۆ لە(هایدگەرو میرلۆپۆنتی) دەستنیشان دەكـات, دژی ئـەو دیـدگا فەلـسەفییەی (هایدگەر) وەستایەوە، كەیۆنانییەكان لەڕێگەی داستانە مێژوویـیەكان بوونیـان ئاشكراكردبێت، فۆكۆ رەخنە لەو بۆچوونە دەگرێت، نەك هەر وانییـە شـتێكیان بۆ بوون ئاشكرا نەكردووە، بەڵكو واسەیری دەكرد كەیۆنانییەكان نـەیانتوانیوە ساكارترین كرانەوە لەناو داستانە مێژووییەكان بكەنەوە، رەخنەی لەو بڕوایـەی (میرلۆپۆنتی) گرت لەبارەی (دیدگا/ ئاخاوتن)، بەوەی خود هیچ پێوەندییـەكی هەبێت لەنێوانیان، ئەو گۆڕانكارییەی لـەو نێوەندەشـدا كـردی ئـەوەبوو (كاتـێ فینۆمینۆلۆژیای سەراوژێر كرد بۆ ئەبستمۆلۆژیا، بـەڵام مـرۆڤ ئـەو شـتە نابینـێ كەقسەی لەبارەوە دەكاتو قسەش لەوەناكات كەدەیبینێت)[30].

دۆلـۆز سـەبارەت بەپرسـیاری فۆكـۆ لـەبارەی (خـود)ەوە، ئـەو پرسـیارەی لەسـەر توانـاو ئـیرادەی خـود قـسەدەكات، پرسـیارێكە دەیگەڕێنێتـەوە، بـۆ

پرسـیاری (کانـت)، پرسـیاری خۆناسـین (ئێمـە کـێین لـەو سـاتەوەختە لەمێژوودا؟!) ئەو پرسیارەش لای فۆکۆ سێ رەهەندی ئـەنتۆلۆژی دەخـولقێنن ئـەوانیش دواجـار دەبنـەوە چـەمکی سـەرەکی فەلـسەفەکەی (دەسـەلات، مەعریفەو خود)، بۆئەوەی ئەو وەك فەیلەسوفێك بتوانـێ وەلام بـەو پرسـیارانە بداتـەوە، کەلـەبارەی ئـەو وەك کـائینێکی فەلـسەفی رووبـەڕووی دەبێتـەوە پرسیاری (دەتوانم چی بکـەم؟ چی ئـەزانم؟ چیم پێدەکرێ) ئـەو پرسـیارەی فۆکۆ لەناو رەهەنـدە ئەنتۆلۆژییـەکان دەیـەوێ بیرکردنـەوە بیگەیـەنێت بـەمانا شاراوەکان.

گەیشتن بەو رووبەرە شاراوەیە بەرەنجامی بیرکردنەوەیە (مانای گشتی بـۆ وشەی بیرکردنەوە رێکخستنی ئاژاوە فکرییەکانمانو ئەزموونەکانمانە)[31].

بـەواتای بیرکردنـەوە لـەناو ئـاژاوەی فکـریو ئەزموونیـدا دەژی، بۆیـە پێویـستی بەرێکخـەر هەیـە، لـەنێوان خـودو شـتەکان، بەهـەمان مانـا کاتـێ ئـەرکیۆلۆژیا دەیـەوێ (مەعریفـەی نەسـتی) بەزانـستە مرۆییـەکان ببەخـشێت، ئەوەش بۆخۆی رەخنەیـە لـەو زانستە، خولقانـدنی زمـانێکی نوێیـە، مەعریفـە لـەزمانێکی ئاشـکرا دەگـۆڕێ، بـۆ زمـانێکی نائاشـکرا، بۆیـە مەعریفـەی نـوێ (نەستی) دەبێ بـەزمانی نەسـتی، ئـەوەش خۆنزیککردنـەوە نییـە لەمەعریفـە، هێندەی هەولێکی پراکتیکیانەی میتۆدییە لـەبواری مەعریفـەدا، پیاچـوونەوەیە بەپرسـیاری فەلـسەفە، بـەلای (فۆکـۆ)وە فەلـسەفە چـیتر بـەو جـۆرە پێنـاس ناکرێـت کـە(سـارتەر)و (میرلۆپـۆنتی) دەیانویـست ماناکـانی (ژیـان، ئـازادی، مردن، سێکسو بوون) بکەن بەپرسیاری سـەرەکی، بـەڵکو پێویـستە فەلـسەفە لـەناو بـواری مێـژوو بەشـێوەیەکی گـشتی دەربکـەوێتو (ئەفسانە)و (مێـژووی ئاییینەکان) بەشێوەیەکی تایبەت بایەخ پێبدات.

مەبەستی لەمێژوو دەستکەوتنی مەعریفەیە لەچەشنی (مەعریفەی نەسـتی) کەپێـشتر نـەبینراوە، تیایـدا قۆناغێـك خـاوەنی یـەك گوتـاری فەلـسەفیو تاکـە

فەیلەسوفێك نەبێت، بەڵكو مەبەستی دەسكەوتنی نەزانراوە، دیدێكی فەلسەفی بەخشینە بەو مەعریفەیە، بۆیە كاتێ (كوشتنی مرۆڤ) وەك پێشنیازێكی فەلسەفی دەخاتەناو پرۆژەكەی، بەپێچەوانەی نیتشە كە(كوشتنی یەزدان)ی خستەڕوو، دیارە (فۆكۆ) بەو پرۆسەی كوشتنە، مەبەستی گەڕانەوەی دادوەری نەبوو، بەو ناوەی بكوژی یەزدان كەمرۆڤە بیكوژێت، بەڵكو فۆكۆ ئەو سەرنجە رەخنەیە بەوە ناودەبات (زانستە مرۆییەكان لەئێستادا لەئاسۆیەك بڵاودەبنەوە كەنەزعەی مرۆیی دانەخراوە یاخود دەست نیشان كراوبێت، مرۆڤ لەفەلسەفەدا ون دەبێت، نەك وەك بابەتێك بۆ مەعریفە، بەڵكو وەك خودێك كەچێژ وەردەگرێ لەئازادیو بوون، لەو كاتەشدا مرۆڤ وەك خودێكی بكەر، خودێكی بكەر بۆ وشیاریو سەربەستی خۆی، ئەو لەقووڵایی وێنەیەكی بەرزی هەڵواسراوە بۆ یەزدان، بۆیە مرۆڤی سەدەی نۆزدە، یەزدان لەمرۆییەتی بەرجەستە ببوو)[32].

لەو قسەیەی (فۆكۆ) دەگەینە دوو ئەنجام، یەكیان ئەوەیە كەكاتێ (نیتشە) مردنی یەزدانی راگەیاند وتی مرۆڤەكان كوشتیان، مەبەستی لەكوشتنی مرۆڤی سەدەی نوزدە خۆی بوو، چونكە مرۆڤێك بوو، وێنەی یەزدانی لەناو بەرجەستە ببوو، ئەوەش (كوشتنی مرۆڤ) لەلای (فۆكۆ) لەبری ئەوەی بیكات بەدژی، دەبێ بەدرێژەی ئەو كوشتنە.

ئەنجامی دووەمیش پێیبگەین ئیشكالیەتی (فۆكۆ)یە لەگەڵ فەلسەفە، كاتێ لەو بڕوایەدایە مرۆڤ لەناو فەلسەفە ون دەبێت، بۆیە نەیدەویست خۆی وەك فەیلەسوفێك بناسرێ، بەڵكو وەك مێژوونووسێك، مێژوونووسێك بەدوای مەعریفەی نەستییەوەیە، تەنانەت كاتێ قسە لە(خود)یش دەكات، بۆ رابردوویەكی دوورتر دەگەڕێتەوە، لێرەدا پێویستە ئاماژە بەوە بدەین، كە(دۆلۆز) لەڕوانینی بۆ خود لای فۆكۆ (دیكارت) فەرامۆشدەكات، ئەو فەرامۆشكردنە دەكرێ بۆ ئەوە بگەڕێتەوە، فۆكۆ زیاتر لە(هایدگەر)و

(میرلۆپۆنتی) رەخنەی گرتووە، بۆیە دۆلۆز ئەوە بەهەند وەرناگرێت خود لای هایدگەر لەکۆژیتۆ ناسراوەکەی (دیکارت) وەردەگیرێت، لەوێوە دۆلۆز لەتەئویلی (فۆکۆ)و جیاوازبوون لەهایدگەر سەیریدەکات، نەك بۆ کوژیتۆکەی دیکارت.

(فۆکۆ) گریمانەیەك دەخولقێنێ بۆ تەئویل (من هەڵدەکەم، کەواتە من هەم) خود دەخاتە نێو گریمانی هەڵەکردنەوە، بەوەی ئەلەوێ لەئەنتۆلۆژیای خود دڵنیادەبین کاتێ هەڵەدەکات، نەك بیربکاتەوە، بۆیە ئەگەر ئەرکیۆلۆژیای مێژوو بەبەرهەمی بیرکردنەوە بناسین دواجار دەکرێ تەئویلی فۆکۆ بێت بۆ مێژوو، بۆیە (بیرکردنەوە)ی دیکارت دەگۆرێ بە(هەڵەکردن)، بەمانای (بیرکردنەوەی خود) دەباتەنێو (هەڵەکردنی خود)، بۆیە فەرامۆشکردنی لای (دۆلۆز) ئەو زەمینە فەلسەفییە دەسرێتەوە کەفۆکۆ (دیکارت) بەزەمینەی فەلسەفی دەبینێت، وەك چۆن لای (هیگڵ) دەبێ بەشوێنی (مەعریفە، خود، ئاکار) بەواتای پرسیاری هیگڵ لەهەریەك لەوسێ چەمکە، بەرەنجامی خوێندنەوەیەتی بۆ دیکارت، لای (نیتشە) تەواو ئەو چەمکە گۆرانی بەسەرداديت، کەدەبێ بەدوای خودێکی سوپەرمانی بگەرێت، خودێك بێت تواناکانی خۆی بخاتەگەر بۆ دەرخستنی بوونی، بەواتای نیتشە بەدوای کەسایەتییەکی جیاواز دەگەرێت، نەهات خود لەمردنی یەزدان وریابکاتەوە، بەڵکو لەدوای ئەو مردنەوە دەیەوێ خەونی گۆران دروستبکات.

لای نیتشە مرۆڤ دوای ئەوەی یەزدانی کوشت، تواناکانی خۆشی دۆراند، بەواتای بەو کوشتنە تواناکانی لەدەست دەرچوو، دەبێ بەدوای وزەیەکی ئەفسوناوی بگەرێت، کەناوی سوپەرمانی لێدەنێت، بەواتای نیتشە بروای وانییە بیرکردنەوە بتوانێ بوون بسەلمێنێ تەنیا ئەو کاتەی بەدوای خودێکیتر گەرا, بۆیە لەو بروایەدا بوو (دیکارت هەڵخەڵەتێنرا بوو بۆ مرۆڤی خۆرئاوایی)(33)، بەلام ئەو رەخنەیە بەدوای ئەو راستییە سەیردەکات،

کە(دیکارت) شوێنو پایەیەکی بەرزی لەناو مۆدێرنەدا هەیە، دواتر هایدگەر لەناو (وێنەی دیکارتی) خود بەدەسپێك بۆ کرانەوەو رزگاربوون ناودەبات، بۆیە کاتێ (فۆکۆ) رەخنەی لێدەگرێت، ئەو رەخنە گرتنە بەتەنیا ئاراستەی ئەوی ناکات، بەڵکو گفتوگۆ دەخاتە ناو ئەو فەزایەی کەبیرکردنەوە دەکاتە زەمینەیەك بۆ فەلسەفە، بەواتای نایەوێت بەتەنیا قسە لەبۆچوونی (هایدگەر)و (میرلۆپۆنتی) بکات، بەڵام دۆلۆز ئەو کارەی فۆکۆ وادەردەخات کەڕەخنەیە لەو دوانە، نەوەکو گفتوگۆیەکی فەلسەفی رەخنەیی بێت، کەلە(دیکارت)ەوە دەستپێدەکات.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دۆلۆز توانی دەرگایەك بکاتەوە لەسەر دەقی فۆکۆ کەلەو کرانەوەیە دیالۆگی فەلسەفی لەسەر ئەو فەیلەسوفە دەستپێبکات، بۆیە ئەگەر رۆژگارێك فۆکۆ (دۆلۆز)ی بەوە ناوبرد کەئەو سەردەمە جێپەنجەی ئەوی بەسەرەوەیە، ئەوا (دۆلۆز چەند رۆژێك بەر لەبڵاوبوونەوەی کتێبەکەی، لەدیمانەیەکدا وتی: بەلای منەوە فۆکۆ مەزنترین فەیلەسوفی هاوچەرخە)[34]، مەبەستی دۆلۆز دانەوەی قەرزێك نەبوو، بەڵکو لەئەنجامی خوێندنەوەو تێگەیشتن لەدەقەکانی گەیشتبووە ئەو بڕوایەی سەدەی بیستەم فەیلەسوفێکی تیانییە لەفۆکۆ مەزنتر بێت، بۆیە ناوی برد بەفەیلەسوفی سەدە.

"6"

تائەو شوێنەی دەگەینە ئاستێك کە توانای پەڕینەوە بۆ ناو دەق درك پێ بکەین، ئەوا پرسیاری چیەتی فەلسەفە لای دۆلۆز، پرسیارێکە ناتوانین رووی شاراوەی نێو زمانی تیا ببینین، بەڵام کاتێ ئەو پرسیارە ئیدی تەنیا وەك پرسیارێکی گشتی ئاراستە ناکرێت، بەڵکو رووبەڕووی دەقێك دەکرێتەوە، ئیدی پرسیار دەبێ بەشوێنگەیەك بۆ رەخنەگرتن، رەخنە دەستنیشانی ئەو

چەمکە گشتیانە دەکات، کەتوانی زمانی فەلسەفی دەردەخات، ئەوەش زمانێکە بۆ خوڵقاندنی جیاوازیی زەمەنیو جیاوازیی دەق، کەفەیلەسوف تیایدا دەبێ بەبەرهەمهێنەری دەقێکی نوێ، دەقێکی جیاواز کەمانا نەخوێنراوەکانی تیا دەخوێنرێتەوە، کاتێك ئەو جیاوازیە بۆ خوێندنەوە بگوازرێتەوە بۆ نێو دەقێك کەلەبنەڕەتدا هەڵگری خاسیەتی لەیەکچوو نەبێت، ئەوا ئەو ساتە بەرلەوەی پرسیار لەچیەتی فەلسەفە بکرێت، دەبێ پرسیار ئاراستەی جیاوازی بکەین، چونکە ئەگەر فەلسەفە خوڵقاندنەوەی چەمك بێت، ئەوا چەمك لەنێوان کۆمەڵە پەیوەندیەکی جیاواز سەر هەڵدەدات، بۆیە جیاوازیی فرەدەنگیەکە لەناو چەمك، کەچەمکەکان لەناو تاکە سیستمێك کۆ ناکاتەوە، بەڵکو هەر چەمکێك خاوەنی سیستمێکی سەربەخۆیەو پارێزگاری لێدەکات، هەر کاتێك ویستی بەشداریی لەسیستمی چەمکێکی تر بکات، ئەو کات تایبەتمەندێتی خۆی لەدەست دەدات، بەڵام بەدڵنیاییەوە ئەوە نابێتە دەروازەیەك بۆ ئەو تێگەیشتنە قوڵە لەدەق، ئەگەر لەناو رووبەری زمانی دەقەوە سەیری جیاوازی نەکرێت، بۆیە بۆدەرخستنی ئەو جیاوازییە، دۆلۆزهات لەپاڵ کۆمەڵە ئیشکردنێك لەسەر چەندین دەقی جیاواز، دێتە سەردەقی فەیلەسوفێکی وەك (برگسۆن) کەمیتۆدە فەلسەفیەکەی لەسەر جیاوازی بنیاتنراوە، ئەو میتۆدەی دەبێتە لانکەیەك بۆ ئیشکردنو پەیوەندی کردن بەچەمکەوە، بەمانای میتۆد چەمکێك نییە چەمکەکانی تری تیا هاتبێتە بوون، بەڵکو زەمینەیەکە بۆ خوڵقاندن، بۆیە لێرەدا پرسیار کردن لەفەلسەفە دەبێ بەپرسیارکردن لەمیتۆد، ئەو پرسیارەیە دواتر چەمکی تیابەرهەم دێت.

با خۆمان لەو راستیەش نەدزینەوە، کەناکرێ فەلسەفەی برگسۆن بخەینە نێو رووبەری چەمکەوە، بەبێ دوان لەومیتۆدە فەلسەفیەی فەیلەسوف پیادەی دەکات، بۆیە بەر لەوەی لەو سێ چەمکە فەلسەفیەی بێینە قسەکردن، دەبێ هەوڵی ناسینی میتۆدەکەی بدەین، کە(هەستەوەریی)ە لەئاسانترین پێناسدا

دەڵێین، هەستەوەری بریتییە لە(دیدێکی راستەوخۆ، هاوسۆزە، شتێکە زیاتر لەغەریزە دەچێ لەوەی لەعەقڵ)[35] ئەگەرچی ئەو میتۆدە یەکێك لەچەمکە فەلسەفییەکانی دەیهێنێتەبوون، بەڵام دواتر بەبێ ئەو میتۆدە رێك وەك ئەوە وایە (**Plan**)[36] و زەمینەیەکی فەلسەفیمان نەبێت، بەڵام پرۆژەوی خولقاندنەوەی چەمکمان کردبێ بە ستراتیژی پرسیار، کەئەوەشیان تەنیا دەبێ بەخۆهەڵخەڵەتاندنێك بۆیە ئەو میتۆدە کەچەمکی (زەمەن) بوونی کردووە بەپێویستییەك، کە لەرووکەشدا شتێکی ئەوتۆیان لەیەکتری جیاواز نییە، ئەوەی توانای دەستنیشان کردنی ئەو جیاوازییەی هەیە، ئەو مانا جیاوازەیە کەفەیلەسوف لەرووبەری تیۆرییەوە دەیانگۆڕێت بۆ چەمك و میتۆد، ئەوەش پەیوەندی بەوەوە هەیە کەمیتۆد بەلایەوە رۆڵی لەئەپیستمۆلۆژیا کەمتر نییە، وەك دەبستیم سەیرکردنی میتۆد وایکردووە چەمکەکانی (زەمەن، یادەوەریی، پاڵنەرە زیندووەکان) لەمیتۆد جیا بکاتەوە. ئەگەر بەو جیاکردنەوەیە میتۆد وەك کردارێکی ساکار دەربکەوێت، ئەوا کردارێکە هەوڵی گۆڕینی هێز دەدات بۆ کردار، کەئەوانەش بۆ سێ جۆر پۆلین دەکات، ئەو پۆلین کردنەش پرۆسەیەکە بۆ ئاشکراکردن.

(گرفتەکان و خولقاندنیان) و (جیاوازییە راستەقینەکان لەسرووشتدا) و (هەستکردن بەزەمەنی راستەقینە)

ئەو پۆلینکاریە رۆڵ و وەزیفەی میتۆد دەردەخات، بەئاراستەیەك کە توانای فەلسەفی برگسۆنی تیا بناسرێت، چونکە لەنێوان وەهم و راستیدا کۆمەڵە گرفتێك سەر هەڵدەدەن، کەگرفتەکان و چۆنیەتی خولقاندنیان لەوێوە دەستپێدەکات، کەلەوێوە گرفتەکە دەردەکەوێ و بەرەوکام ئاراستە دەڕوات، چونکە ناسینی ئاراستەی گرفت، دەمانباتە سەرکرداری دووەم، کەئەگەر گرفتەکان لەنێوان راستی و بەوەهم کراویەتی، ئەوکاتەی گرفتە

راستەقینەکانمان دۆزییەوە، ئەوا کردەی جیاوازییە راستەقینەکان دەست پێدەکات.

ئەو جیاوازییە بیرکردنەوەو پرسیارکردنە فەیلەسووفی پێدەگەیەنێت، بەڵام گەیشتنێك تەنیا دەتوانێ ئەو دووحاڵەتە لەیەك جیابکاتەوە، نەوەکو رێگەی خۆش کردبێت، بۆ ئیدراك کردن بەزمەن، ئەوەیان دەکەوێتە نێوکرداری سێیەم، کاتێ فەیلەسوف زەمەنێکی راستەقینە درك پێ دەکات، ئەوەش چەندە دەبێتە هۆی بەهەند وەرگرتنی لەسەر چەمك هێندەش ئەو پەیوەندیەی دەکەوێتە نێوان (هەستەوەریی/ زەمەن) دەبێ بەپەیوەندیەکی جینالۆژیی، بەڵام دۆلۆز چەندە بەوردی میتۆد لەفەلسەفەی برگسۆن دەخاتە روو، دواتر ئەو میتۆدە دانابرێت لەمیتۆدی رەخنەیی لای کانت، چونکە پێی وایە لەجەوهەردا بیرۆکەیەکە لەکانتەوە هەلێنجراوە، ئەگەر پرسیاری ئەوە لەخۆمان بکەین، چۆن بۆ کانت دەگەرێتەوە، ئەو پەیوەندییە چییە وا لە دۆلۆزدەکات بەوی ببەستێتەوە؟

بۆ ئەوەی وەڵامێکی دروستو لۆژیکیانە بۆ ئەو پرسیارە بدۆزینەوەو لەهەمان کاتدا نەکەوینە سەر باسی لابەلای تر، هێنانەوەی وتەیەك خۆی وەڵامی ئەو پرسیارەمان دەداتەوە کەدەڵێ" کانت بوو ئەوەی دەستنیشان کرد، عەقڵ لەقوڵی قوڵاییەوە هەڵەکانی تیا لەدایك نابێت، بەڵکو لەووەهمانەی کەهەیەتی)[37] مەبەست لەو وەهمانەیە کەدێتە نێو عەقڵەوە، ئەوە هەڵەکردن نییە، بەڵکو وەهمە دەبێ لەعەقڵ جیا بکرێتەوە.

لەپاڵ ئەو گەڕانەوەیە بۆ کانت، بەڵام کاریگەری دیکارت لەسەر برگسۆن بەتەواوی فەرامۆش دەکات، کەدەکرێ ئەو فەرامۆش کردنە ببەسترێتەوە بەچەندین گریمانەوە، لەوانە دیکارت مادامەکی بەلای دۆلۆزەوە یەکێکە لەدوو گەمژەکەی مۆدێرنە ئیدی فەرامۆش دەکرێت، لەگریمانەیەکی تریش دەبێ بڵێین پەیوەندیی بەجیاوازیی ئەو تێگەیشتنەوە هەیە، ئەگەرچی پەیوەندی

(عەقڵ/ ڕۆح)ی برگسۆن لە (عەقڵ/جەستە)ی دیکارتـەوە هـاتووە، لەسـەر ئـەو بنەمایەی کە (دیکارت لەو باوەڕەدا بوو کەعەقڵو جەسـتەی سـەربازی ئـەوەی نوێنەرایەتی دوو جەوهەری لەیەك نەچووی تەواو جیاواز دەکەن، ئـەوەیان هـیچ بـواری تیانییـە کەکـەناڵی گەیانـدن لـەنێوانیان، ڕێگەیـە کـەبۆ بەسـتنەوەیەکی دەستنیـشان کـراو، هـەروەك (برگـسۆن)یـش وایـدادەنێ یـادەوەری خاڵێکـە لەنێوان دووبوون، کەناکرێ بەهەمان ڕێگە پێوانەبکرێت[38].

ئـەوەش مانـای وایـە ڕۆحو جەسـتەوەك یـەك لەگـەڵ عـەقڵ جیادەبنـەوە، ئەوەی لای برگسۆن دەبێتـە جیاکردنـەوەی عـەقڵو ڕۆح ئـەوە یادەوەرییـە،(لەو بڕوایەدایە یادەوەری هەموو ئەزموونەکان خەزن دەکـات، هەرچـەندە مـرۆڤ تـەنیا بەشـێکی بـەکاردێنێت)[39]، بـەکارهێنانی ئـەو بەشـە دەبێتـە خاڵێـك بـۆ جیاکردنەوە، کەدواتر ئەوکارەش گۆڕینی جەستە بەڕۆح بەمانای ئیشکردنەوەو خولقاندنەوەیـەکیتره بـۆ چـەمك کەتیایـدا ویـستوویەتی گەشـە بەچـەمکە دیکارتییەکە بدات.

بـەڵام ئـەوەی جێگـەی سـەرنج بێـت خـۆ لادانـی دۆلـۆزە لەوکاریگەرییـە، کـەئاخۆ ئەوەنـدە بەسـە مادامـەکی لای برگـسۆن فلەسـەفە بریتـی بێـت لەگەڕانەوەیـەکی هۆشـیارانە بـۆ نـاواخنی هەسـتەوەریی، ئیـدی پێویـست بـەو گەڕانەوەیە نەکات؟

ئەوەیان بەپرسیارێك دەمێنێتـەوە، بـەڵام پرسـیارێك توانـای ئـەوەی هەیـە پێمان بڵێت کەلەدووتوێی میتۆدەوە پێویست بـەو گەڕانەوەیـە نـەکات، چـونکە درێژبوونەوەیەکـە، درێژبوونـەوەش یەکێکـە لەخەسـڵەتەکانی شـوێن، نـەوەکو خەسڵەتێکی زەمەنی بێت، خەسڵەتی زەمەنی بەردەوام بوونە، ئەگەر ئـەوەیان بوایە چونکە یەکێکە لەسێ چـەمکەکە دەکرا بـۆی بگەڕابوایـەوە، جگـە لـەوە پێویـستە ئـەو تێبینـە میتۆدیـەش بخەینەسـەر بۆچـوونەکانمان، کـەجیاوازیی سروشـتی لەزەمەنـدا لـەوێوە دەسـت پێـدەکات کـەدەبێ بـەردەوام لەزەمـەنی

ئێستادا بڵێین (دەبوو) ئەوە کردارێکە بۆ ئەوەی بەردەوام گۆڕان لەناو ئەو زەمەنە بنیات بنرێت، کەلەبنەڕەتدا هەڵوێستێکی رەخنەگرانەیە لەزەمەن، وەك چۆن لەزەمەنی رابردوودا (دەکرا) وێنەیەکی ئەبەدیی بۆ رابردوو دەکێشیێ، دەکرا بە مانای هەڵەکردنی رابردووە، بۆیە (دەبوو، دەکرا) دوو گریمانەی زەمەنین کەجیاوازیی نێو سروشت دەستنیشان دەکەن.

جیاوازییەك نەك لەخەسڵەتی دەقیتر ناچێت، بەڵکو لەنێوان زەمەنەکانیش تەواو جیاوازن، وەك چۆن چەمکەکانیش هەر بەشدارییەك لە خەسڵەتی ئەویدی بکەن لەسەر قوربانیدان بەوەزیفەی چەمکەکەی خۆی تەواو دەبێت.

بۆیە ئەو سێ چەمکە فەلسەفیەی برگسۆن، چەندە پەیوەندیەکی تەواوکەر بەیەکەوەیان دەبەستێتەوە، هێندەش ئەو پەیوەندییە لەناو میتۆددا ستراتیژی فەلسەفی تیادەستنیشان دەکرێت، بۆیە لەبەرامبەر چەمکی زەمەن ئێمە لەباسێك نادوێین، کەهاودژ بێت بۆ میتۆد، بەڵکو ستراتیژی قسەکردن لەسەر یادەوەریی کۆدەبێتەوە، وەك دۆلۆز ئاماژەی پیێ دەدات، بێئەوەی رووبەڕووی هیچ قورسیەك بێتەوە لەنێوان بەردەوامیو پچڕانی زەمەن، بەڵکو بەلایەوە بیرکردنەوە لەجیاوازییەکانی ناو سرووشت مەسەلەی سەرەکییە.

کاتێ بیرکردنەوە لەجیاوازییەکان ببێ بەتەوەری سەرەکی ئەو ساتە بەتەنیا زەمەنەکان نین توانای گەیاندنی ناو پرۆسەی بیرکردنەوەی هەبێت،بەڵکو یادەوەریی راستەوخۆ دەبێ بەشداریی بکات لەتەك زەمەندا، چونکە کۆی زەمەنەکانی رابردووی لەناو خۆیدا هەڵگرتووە.

ئەو ئاگاییە زەمەنیەی کردووە بەئاگاییەکی مێژوویی تیایدا برگسۆن بەدوو رێگە خستویەتیە روو (پاراستنی رابردوو لەئێستاداو پێچانەوەی بەڵام ئێستا بەشێوەیەکی روون، لەسەر وێنەی رابردوو لەخۆی دەگرێت کە بەهەڵوەشاوەیی گەورە ببێت، وەیان بەجۆریتر دەیبینێت، ئەویش لەڕێگەی کردارەوە جۆری بەردەوامبوون دەگۆڕێت)[40] کەوابێ ئەوەش لەسەر

دابەشبوونی زەمەنە بۆ رابردوو لەپاڵ ئێستا، کەدیارە چەمکی سێیەمیش کە (پاڵنەرە زیندووەکان)ە، ئەویش بەهەمان شێوە دابەش دەبێتە سەر دوو جولە، (خاوبوون، گرژبوون)

خاوبوون سەر لەنوێ وردوخاش دەبێتەوە بۆ ناو مادده، کەدیارە جولەی دووەم تەواو جیاوازە، بەمانای لەنێوان دوو جوڵەدا دووجیاوازیی بنەڕەتی دەبینین، چونکە (گرژبوون) تەواو بەپێچەوانەی (خاوبوون) سەر لەنوێ بەرەو ناو زەمەن سەردەکەوێتەوە.

بۆیە پاڵنەرە زیندووەکان توانای ئەوەیان هەیە، جیاوازیی نێوان ماددەوزەمەن دەربخەن، رۆڵی سەرکیش نیشان بدەن، سەرباری ئەوە ئەو جیاوازییانەی لەناو سرووشت زەمەن دەیدۆزێتەوەو یادەوریی بەشدارییە هاوبەشییەکانی ئەو پلەو ئاستانەی کەدەکرێ لەرووی کردارەوە پێی هەڵبستێت، وا پاڵنەری زیندوو ئەو کردەیە ئەکتیڤ دەکاتو ئەو هێڵەی پەیوەندیی نێوان هەرسێ چەمکەکە بەیەکەوە دەگەیەنێتەوە، ئەو بەیەکەوە گەیاندنەی چەمك پەیوەندیەکە بۆ میتۆد تاوەکو توانی خولقاندنەوەی (**Plan**)ێتری هەبێت لەساتە وەخت خولقاندنەوەو گۆڕان لەناوچەمکدا.

"7"

جیاوازیی بانگەوازێکی فەلسەفی نییە، بەڵکو بیرکردنەوەو پرسیارکردن دەیکەن بەستراتیژێکی فەلسەفی، بێ ئەوەی فەیلەسووف بانگەشەی بکات، بەڵکو رەخنەگرتن لەدەق و پرسیارکردن لەماناکان، شوناسی فەیلەسووفی جیاوازیی پێدەبەخشێت، بەتایبەت بۆ فەیلەسووفێکی وەك دۆلۆز کەهەر لەسەرەتاوە مەبەستی نەبووبێت لەناو گریمانە فەلسەفییەکان سەرسامیی خۆی نیشان بدات، هێندەی ویستوویەتی هەستی سەرسامی بگۆڕێت بەپرسیار، تەنانەت پرسیار لەوەزیفەی فەلسەفەش دەخاتەوە نێو گومانەوە،

بۆیـە فەلـسەفە بەلایـەوە دەبێـت بەخولّقاندنـەوەی چـەمك، بۆئـەوەی لەچـەمك تێبگەین، پێویـستە سـەرەتا پرسـیار لـەو دیدە فەلـسەفییە بکـەین" کەبۆچـی فەلـسەفە بەخولّقاندنـەوەی چـەمك ناودەبـات..؟ ئایـا خولّقاندنـەوە دووبـارە کردنەوەی دەقەکان ناگەیەنێت..؟ دەبێت وەلاّممان لەبەرامبـەر پرسـیاری لـەم چەشـنە چـی بێـت..؟ گومانمـان نییـە لـەوەی ئـەو پرسـیارە رووبـەڕووی هـەر خوێنەرێك ببێتەوە، بـەلاّم بـەر لـەوەی ئـەو گومانـە لای دروسـتبێت، پێویـستە ئاماژە بۆ رۆڵی چەمك بکەین، کەچەمك خاوەن یەك مانـای نـەگۆڕ نییـە، بـەڵکو خاوەن فرەمانایيە، فرە ماناييش رێگەی ئـەوەی پێدەدات وەزیفـەی فەلـسەفە لە لامان مانایەکی نەدۆزراوەی پێ ببەخشرێت، مانایەك لەڕێگەی خوێندنـەوەی رەخنەیی بۆ چەمكو پرسیارکردن لەو چەمکە، چەمکی نوێ دەخولّقێنێت، ئـەو خولّقاندنـــەش گـــۆڕینو دەســـتکاریکردنی وەزیفـــەی فەلـــسەفییە، هـــەر لـــەتێڕامانخوازیی ئـــەفلاتوونو بیرکردنـــەوە لای دیکـــارتو تـــا بـــەتیۆریی (بـەردەوامبوون)ـــی هابرمـــاس دەگـــات، ئـەو گۆڕینـــەش بەتایبـەت لـەنێو چـەمکەکانی نێـو دەق لـەنێو سـیاقی مێـژوویی دەقـەکان دەرناهێنێـت، بـەڵکو چـــەمکەکان بـــەرەو چـــەمکێکی فەلـــسەفی دەبـــات کەناویـــدەنێ (**Plan**) کەلایەنگیریی دەکات بۆ گفتوگۆو قسەکردن، ئەوەش بەسەر ناکۆتاکانی چـەمك دەکرێتـەوە نـەك دایبخـات، ئـەو کرانەوەیـە وادەکـات ئاسـتی بیرکردنـەوەو تێڕامـــانو بـــەردەوامبوون بگۆڕێـــت بـــۆ گفتوگـــۆکردنێکی کۆمـــەڵی، یـــادی فەیلەسـووف دەهێنێتـەوە نێـو یـادەوەریی گـشتی، لـەنێو ئـەو یادەوەرییـەوە گفتوگـۆی تێدا دەکـات، گفتوگۆیـەك چـەندە چـەمکە سـەرەکییەکە لەسـیاقی مێژوویيو مانای دەق دانابڕێت، هێنـدەش گفتوگۆکـە دابـڕاو ناکـات لەزەمـەنی هەنووکەیی، ئەوەیان رێك بۆ چەمکی (گرێی ئۆدیـب) دەکرێـت وەك نموونەیـەك وەربگیرێت، کەئەو چەمکە گۆڕان بەرەو دۆخێکی جیاوازیی دەباتو ناویـدەنێت (ئـەنتی ئۆدیـب)، کـەگرێ بـەدژ (ئـەنتی) دەگۆڕێـت، بۆیـە چـەمك دەبێـت

بەسـێنتەرێك بـۆ پێكگەیـشتنی زەمەنـەكان، تـاوەكو لـەو بەیەكگەیـشتنە كلتووربێت بەزەمینەیەكی لەبار بۆ هەنووكەمان، كەفرۆید لـەتاوانی كوشـتنی باوكەوە دەگۆرێت بۆ مانایەكی تر، كەپەیوەندیی بەفاشییە تازەكانەوە هەیە.

(**Plan**) چەندە چەمكێكی دۆلۆزییە كـەزیاتر وەك میكـانیزمێكی فەلـسەفی دەردەكەوێت بۆ جیاوازیی، بەڵام چـەمكێكە چـەمكە فەلـسەفییەكانی نـاو دەق پرسـیاریان ئاراسـتە دەكاتـەوەو جیـاوازیی خوێندنـەوەی تیـادا دەردەخـات، نابێت بەسرینەوەی چەمك هێندەی شوێنگەیەكی سەربەخۆیان پێدەبەخـشێت، دەسەلات ئەو چەمكە فۆكۆییە، كەچەندە بۆ دۆلۆز هەولێكە بۆ ناسینی توانـای دەق و ستراتیژی فەلسەفی، دواتر ئەو ناسـینو سـتراتیژو توانایـە هەیبەتەكـەی بـۆ چـەمك دەگەرێتـەوە، بـەمانای یـەكێك لەوەزیفـە پۆزەتیڤـەكانی (**Plan**)، دەرخستنی رۆڵی ئەفراندنو سەربەخۆیی چەمكە، ئەوە جگە لەوەی چـەمكێكە بۆ پەیوەندیی گفتوگۆو قسەكردنی كۆمـەڵی لـەناو دەق، بـەڵام لەراسـتیدا "نـە چەمكێكی فكرییەو نەبیركردنەوەیە تیایدا، بەڵكو وێنەیەكە بـۆ فیكـر، ئـەوەش هـەر ئەوەیـە كـەفیكر بـەخۆی دەبەخـشێت، لەسـەر ماهیـەتو بـەكارهێنانو ئاراستەی ناو فیكر"[41].

ئـەوەش شـتێ نـەبوو زوو پێـی بگـات، بـەڵكو كـاملبوونی پـرۆژە فەلسەفییەكەی بـوو، كـە لـەدوا كتێبـی بـەناوی (فەلـسەفە چییە) بەهاوبەشـی لەگەڵ (فلیكس گوتاری) هاورێی پێیگەیشتن، تا ئەو رادەیـەی تـوانیی ئـەوەش بگەیەنێتە ئەو ئاستەی كەئەو چەمكە خاوەن دوو رووشـە، دووروویـی لـەجۆری (مادیی/ رۆحی) ئەوانیش (فكریی/سروشتی)ـن، بۆیـە بـەو كتێبـە ئیـدی پـرۆژە فەلـسەفییەكەی گەیـشتە ئاسـتێك كـەتوانای قـسەكردن تیایـدا ئاخـاوتن نییـە لەپرۆژەیـەكی ناتـەواو، بـەڵكو دووانـە لەپرۆژەیـەكی تـەواو، تیۆریزەكردنـە بـۆ پـرۆژە رەخنەییـەكان، بۆیـە پرسـیاركردن لەفەلـسەفە، هـێڵ كێـشانە بـۆ ئەزموونێكی سەربەخۆ كە(جیـاوازیی فەلـسەفییە) چ لـەرووی خوێندنـەوەی بـۆ

کۆمەڵێك دەقی فەلسەفیو چ لەتێگەیشتنی جیاوازیی بۆ فەلسەفە، ئەوەش مانای وایە بەنووسینی ئەو کتێبە هەستدەکات پرۆژەکەی خۆی بەئەنجام گەیاندووە، بۆیە بیرۆکەی خۆکوشتن لەلای سەرهەڵدەدات، ئەگەر لەڕابردوودا فەیلەسووفێکی ترمان نەبێت جگە لە(سوقرات) کەڕەفتارو بیرکردنەوەی ناکۆکیی نەکەوێتە نێوانی، ئەو هاوکۆکبوونەش سووربوونی بووبێت لەسەر پەیامە فەلسەفییەکەی، کە بەژەهرخواردنی کۆتایی بەژیانی هات، ئەو ا (دۆلۆز)یش دەچێتە ریزی ئەو تێڕوانینە، چونکە ئەگەر وەڵامی بۆ پرسیاری فەلسەفە.. خولقاندنەوەی چەمك بێت، ئەو خولقاندنەوەیە پەیوەندیی بەیادەوەریی فەلسەفیی فەیلەسووفەوە هەبێت، ئەو یادەوەرییەی دەیەوێت چەمك بەمانای جیاواز بارگاوی بکاتەوە، ئەوا دواساتەکانی ژیانو کۆتاییهێنان بەو ژیانە دەبێتەوە بەخولقاندنەوەی چەمك، چونکە دوای نەخۆشکەوتنی بەهۆی تەنگەنەفەسیو پەنابردنە بەر ئۆکسجینی دەستکرد، لەنهۆمی شەشەمی باڵەخانەکەی تیایدا دەژیا، خۆی فڕێدەداتە خوارەوە، ئەوەش خۆکوشتنی (ئەمبدۆقلیس)ی فەیلەسووفی یۆنانیمان بیردەخاتەوە، چونکە "فەیلەسووفە یۆنانییە کەخۆی فڕێدایە نێودڵی بورکانی ئەتنا کەتێکەڵ بە هەناویی زەوییە ئاگراوییەکە بوو، دۆلۆزیش خۆی فڕێدایە سەرشۆستەی شەقام"[42]..

ئەوەش دابڕاو نییە لەپەیوەندییەکی ژینالۆژیی لەنێوان دۆلۆزو نیچە. پێویستمان بەوە هەیە لەسەر ئەو پەیوەندییە هەڵوەستەیەك بکەین، چونکە بەدوای فەلسەفەی وجوودییەت لەسەر دەستی (سارتەر)، نەوەیەك دەرکەوتن کە بەنەوەی (نیچەیی) ناسراون، ئەوانیش (دریدا، دۆلۆز، فۆکۆ)ن، کە لەڕاستیدا ئەوان زیاتر نیچەیەکی هایدگەرین، چونکە پرۆسە تەئویلکارییەکەی هایدگەر وایکرد بایەخی فەلسەفەی نیچە لای ئەوان بێتەوە نێو گفتوگۆکردن، پێویستە ئاماژە بۆ ئەوەش بکەین، کە لەنێوان ئەو سێ فەیلەسووفە هەندێك

بۆچوون ئەوانیش پۆلێندەکەن بۆ دوو نەوە، ئەگەر سارتەر کەوتبێتە نێوان ئەو دوو نەوەیە، ئەو کەلێنە هەڵدەقۆزنەوەو پێیان وایە تەنیا (دۆلۆزو گوتاری) سەر بەنەوەی نیچەن، هەندێك سەرباری ئەوەی نەوەکانی تر بەنەوەی سارتەریی ناودەبەن، دوو ناوی تریشیان دەخەنە پاڵ، بەمانای (فۆکۆ، دریدا، ئاڵتۆسێر، لیوتار)..

ئەگەرچی ئێمە لەو بڕوایەداین کەئەوان کوڕی ئەو نەوەیە نین، بەتایبەت (فۆکۆ)و پێداگرییو رەخنەکانی لەدژی سارتەر، وەلامێکە بۆ ئەو واقیعەی کەئەو دیارترین دەنگی نیچەییە لەفەلسەفەی فەرەنسیدا، دەکرێت ئەو بۆچوونە بۆ دووانەکەی دوایی راست بێت، بەلام بۆ ئەوانیتر، تاڕادەیەکی زۆر جێگای گومانکردنە.

خاڵێکی تری پەیوەندیی نێوان دۆلۆزو نیچە خاڵێکە دەکرێت لەخۆکوشتنەکەی نزیکمان بکاتەوە، ئەگەر نیچە سەرسامیی خۆی بۆ هۆلدرین دەردەبڕی، بەتایبەت بۆ شانۆگەرییەکەی بەناوی (ئەمبادۆقلیس) ئەوەش قسەکردنی دۆلۆز لەبارەی نیچەوە قووڵدەکاتەوە، نەتەنیا بۆ فەلسەفەکەی، بەڵکو بەرەو تێگەیشتنو سەرسامبوونی لەناو عەقڵی فەلسەفیی نیچەییدا، کەتاچەند رەنگی داوەتەوە، هەر بۆیە مەرگی (ئەمبادۆقلیس) یانە مەرگێکی رێککەوت نییە بۆ ناونان، بەڵکو مەرگێکی ژینالۆژییە، ئەو مەرگە پەیوەندیی بەو یادەوەرییە فەلسەفییە هەیە، کەئەگەر پرسیارەکەی دۆلۆز ئاراستەی خۆکوشتنەکەی بکەین، دەبێت بڵێین فەلسەفە خولقاندنەوەی چەمکێکی ئەمبادۆقلیسیانەیە، کەخولقاندنەوەی ئەو چەمکەش بەخۆکوشتنی فەیلەسووف کۆتاییدێت، بۆیە خۆکوشتن خولقاندنەوەی چەمکێکی نێو یادەوەرییە، بارگاویکردنەوەی چەمکی مردنی فەلسەفیە بەمانای جیاوازەوە، ئەو خۆکوشتنە مردنی کرد بەوەلامێکی تر بۆ پرسیاری فەلسەفی، کەچەمك بەخشینە بەژیان، ئەو بەو خۆکوشتنەی هەوڵیدا دواساتەکانی ژیان بکات

بەدڵنیاییـەك بـۆ پرۆژەكـەی، نـەك بـەو مانایـەی كـەدۆلۆز تـەنیا وا سـەیری فەلسەفە دەكات كەخوڵقاندنەوەی چەمكە، ئەو چەمكە بارگاویكردنەوەیـەكی جیاوازە بۆ كلتووری دەق، چەمك تەئویلكردنەوەیەكی تری زمـانی فەلـسەفییە، چونكە چەمك بەلایەوە خاوەن گوتارێكی ناكۆكییەو خاوەن گوتـارێكی رەهـایی نییـە، بۆیـە لەپرسـیار كردنـەوە لـەناو فەلـسەفە بـەرەو گوتـارە نادیارەكـەی دەهێنرێت، بەڵام ئەوە مانای وانییە كـەدابڕاوە لـەمانا بینراوەكـان، بـەڵكو ئـەو چـەندە بەرهـەمی ئـەو عەقڵـە پرسـیارییە، بـەڵام لەهـەناوی ئـەو كلتـوورە فەلـسەفییە هاتووەتـە بـوون، كەئـەوەش خـاڵی بەیەككەیـشتنی (دۆلـۆز)ە بەفەیلەسـووفەكانی تـر، چـونكە چـەمك خـاڵی دەسـتپێكی فەلـسەفەیە "دامەزرانـدنو زەمینـەی فەلـسەفییە، بـەوەش فەلـسەفەكاتێموحایەسەكردنی دۆزییەوە، كەشفی ئەوە دەكات كەفەیلەسووف رەسمی دەكێشێت بـۆ (**Plan**) بـۆ موحایەسـە، وێنەیـەكیش بـۆ فیكـر دادەنێـت، كەبابـەتێكی نوێیـە بـۆ كەینوونە"[43]..

ئەوەش لەلایەكو لەلایەكی تـر كاریگـەریی نیـچە لەسـەر عـەقڵی فەلـسەفی، وایكرد رەخنەكانی لەمۆدێرنە دەستنیشان بكات.

تەنانـەت پێـی وایـە نیـچە بـەو رەخنەیـە جیـاوازیی فەلـسەفیی نێـوان زەمەنـەكان دەستنیـشان دەكـات، هـەر لەڕوانگـەی ئـەو بنـەماو زەمینـە رەخنەییـەوەش رەخنـە لەمۆدێرنـە دەگرێت، رەخنەیـەك كەهەڵوەشـاندنەوەی عەقڵی مۆدێرنێتەیە. ئەوەش خاڵی نییە لەپرۆژەیەكی فەلسەفی، بـەڵكو لـەپاڵ ئـەوەدا رەخنەیـە كەدەیـەوێت ئـەو پرۆژەیـە لەوەهمـەكان جیابكاتـەوە، ئـەو جیاكردنەوەیـەش دژایـەتیكردنی وەهمـەكانی مۆدێرنەیـە، كـەبۆ ئـەو وەهمـەش بـەرەو مێـژووی مۆدێرنـە دەگەڕێتـەوە، مێژوویـەك كـە بـەلای خـۆیو گوتـاری هـــاوڕێی وەك لەكتێبەكـــەیان ئاماژەیـــان بـــۆكردووە، ئـــەو مێـــژووەیان (كورتكردووەتـەوە بـۆ دوو دووگەمژە،گەمـژەی یەكـەم دیكارتـە، كـەوتی: مـن،

بەکۆجیتۆکەی پەرپیەوە بۆ بوون، کەوابەستەیە بەو پێشەکییە خودییانەی کەڕەسمی پلانەکان دەکێشێت، ئەو بڕیارێکی تایبەتمەندە لەبەرامبەر فکری گشتگیریی، سکۆلاریی، گەمژەی دووەم گەمژەیی دیستۆیفسکییە، ئەویش هەروا بڕیارێکی تایبەتمەندە، بەڵام لەبەرامبەر یەکەم (ئەویتر) کەخۆی بەدوای حەقیقەتەکان دەگەڕا، ئەوەی دەیویست حەقیقەت لەکڵێسا ئازاد بکات، نەیدەویست تەنیا بیر بکاتەوە، ناگەڕێت بەدوای حەقیقەت، ئەو بێهودەیی دەوێت)[44]..

ئەگەر ئەو دەستەواژەیە کورتبکەینەوە، دەڵێین جیاوازیی نێوان دیکارتو دیستۆیفسکی، لەوێوە دەستپێدەکات، یەکەمیان دەیویست لەگەڵ بیرکردنەوە، بەشداریی خودی لەناو ئەو بیرکردنەوەیە بکات، لەڕێگای ئازادکردنو جیاکردنەوەی حەقیقەت لەکڵێسا، ئەوەش لەکۆجیتۆ ناسراوەکەی دەستپێدەکات،کەدواتر ئەو بیرکردنەوەیەی‌لای دۆلۆز بە گەمژەیی ناو دەبرێت هەرچی دیستۆیفسکییە تەنیا بیر دەکاتەوەو لەو بیرکردنەوەیەش مەبەستی بەشداریکردن نییە لەگۆڕان، هێندەی شەرعییەتدانە بەدۆخێکی بێهودەیی.

لای دۆلۆز کۆجیتۆکەی دیکارت وەك چەمك وەردەگیرێت، بەڵام چەمکێك دەچێتە نێو (گریمانە) نەك بەوەی مرۆڤ کائینێکی عاقڵەو بەوە لەئاژەڵ جیادەکرێتەوە، کەمنی عاقڵ بەپرۆسەی بیرکردنەوە هەڵدەستێت، یاخود رازیبوون بەناوبردنی (مرۆڤ ئاژەڵێکی عاقڵە) ئەو لەڕێگای ئەو گۆڕینە، تەواوی ئەو بنەما کۆنکرێتییەی خستە نێو گومانەوە، بەگومانکردن لەچەمك، مانای وانییە چەمکە دیکارتییەکە ڕەتدەکاتەوە، بەڵکو کردارێك دەخاتە نێوان چەمكو (**Plan**) بەر لەچەمکبوون، کەئەوەش وەك ئاماژەمان بۆکرد (گەمژەییە) کە لەبنەڕەتدا لەناونیشانی رۆمانێکی دیستۆیفسکی وەرگیراوە، بۆچی ئەو کارە دەکات؟ چونکە ئەگەر دیکارت بنەماو زەمینەیەك بێت بۆ مۆدێرنە، زەمینەیەك لەو کۆجیتۆیەوە دەستپێبکات، ئەوا زەمینەیەکی

بێئاگایـە لـەوەی نـەیتوانیوە منـی بیرکـەرەوە لـەئاژەڵێکی عـاقڵ بگۆڕێـت بـۆ بیرکەرەوەیەك کەوێنای چەمك دەکات، بەواتایـەکی تـر، منـی بیرکـەرەوە، بـەو بیرکردنەوەیە دەستبەرداری مەعریفـەی پێشینەیی نـەبووە، بـەڵکو مەعریفـەی بەر لەبیرکردنەوە، مەبەست لەساتەوەختی هـاتنی کۆجیتۆکـەی دیکارتـە، یـان بەشێوەیەکی تر بڵێین دیکارت نەهات ئەو تێگەیشتنەی پێشوو نەهێنێتـە نێـو بیرکردنـەوەی خـود، بـەڵکو هێنایـەوە، بـەڵام بـەبیانووی ئـاژەڵێکی عاقڵـەوە، ئەوەش قبووڵکردنی چەمکێکی پێش خۆی بوو، کەبێ کۆجیتۆکـەی دیکـارتیش هــەر هــەبوو، بۆیــە دەبــوو لەگــەڵ خولْقانــدنی بیرکردنــەوە وەك چــەمکێکی فەلسەفی، رووبەرێك بۆ کەسـێتیی چـەمك دەستنیـشان بکـات، ئـەو کەسـێتییە دەبووە زەمینەیەکی فەلسەفی کەجیاوازیی فەلسەفیی دیکارت دیاربخـات، ئـەو کەســێتییەی دۆلــۆز بــە (گەمــژە) ناویــدەباتو بــۆ دوو شــێوە لەیــەکیان جیادەکاتـەوە، بـەپێی تێگەیـشتنی زەمـەنی، چـونکە ئەگـەر لـەڕابردوودا ئـەو کەسێتییە تـەنیا بـەها بـۆ عـەقڵ دادەنێت، ئـەوا لەئێـستادا بـەها دەبەخـشێتە قوربانییەکانی مێژوو، ئەوەش بەو مەبەستەیە کەکەسێتیی چەمك لـەناو هـەموو چــەمکێکی فەلــسەفی ئامــادەیی هەیــە، وەك دەبیــنین لای ئــەفلاتوون ئــەو کەسێتییە سوقراتەو، لای دیریدا مارکسەو لای دۆلۆز خۆی فۆکۆ کەسـێتییەکی چـەمکییە، بـەڵام ئـەو کەسـێتییەی دیکـارت حەقیقەتـە مێژووییـەکان بەهەنـد وەردەگرێـتو (ئەرسـتۆ)ی تیـادا ناکاتـە دەرەوە، ئـەوەش لەئێـستادا دیکـارت دەکاتــە قوربانییــەکی نێــو مێــژوو، قوربانییــەك کــەدەبوو بەکۆجیتۆکــەی "لەمەحاڵەوە بەرزترین توانا بۆ فیکر دروست بکات"[45]..

لای دۆلۆز ئـەوەش تـەنیا رەخنـەگرتن نییـە لـەو مێـژووە، بـەڵکو رەخنەیـە لەتەواوی داکۆکیکارانی ئێستای مۆدێرنە، کە لەڕێگای تیۆریی (بـەردەوامبوون) دەیانـەوێت مۆدێرنـە بەپرۆژەیـەکی فەلـسەفیی تـەواو نـەبوو ناوبـەرن، لێـرەوە ئــەوە بەپێویــست دەزانــین بپرســین، بۆچــی هابرمــاس لــەڕێگای تیــۆری

بـەردەوامبوون کـە لەبنەڕەتـدا تیـۆرێکی کانتــە، ناتوانێـت درێـژە بـەپرۆژەی مۆدێرنە بدات..؟

پرسیاری لەم چەشنە بۆ دۆلۆز پرسیاری بەردەوامبوونی کلتووری دەقەکان نییـە، بـەڵکو پرسـیارێك دەبێـت کەچـەمکە بـۆ گوتـاری فەلـسەفی پێویـستیی بەجیاوازییە، ئەم تیۆرە نـەك تـەنیا توانـای هـەڵگرتنی جیـاوازیی نییـە، بـەڵکو تیۆرێکە بوونە کلتووریی وایکردووە نەچێتە ناو پەیوەندیی دیالەکتیکی لەگـەڵ دەقەکان، بۆیە لێـرەدا دەبێـت درك بـەو راسـتییە بکـەین کەگرفتەکـە لەبەکـەم وەرگرتنی دەقـە فەلسەفییەکان نییـە، هێنـدەی گرفتێکـی فەلـسەفییە رێگـای ئەوە نادات بەسەر کولتوورێکی رەخنەییدا بکرێتەوە، ئەو جۆرە داخرانـە لـەناو دەقــدا پرۆژەیەکــە دواجــار بەمــەرگی فەلــسەفە دەشــکێتەوە، بۆیــە ئــەو دژایەتیکردنــە لای دۆلــۆز بــەوە وەلام دەدرێنـــەوە کــە"فەلــسەفە هــیچ دوا ئارامگەیەك نادۆزێتەوە بۆ بـەردەوامبوون کـە بـەهێز کارناکـات، تـەنیا لـەبواری بۆچـوونەکان نـەبێت، ئـەوەش لـەپێناو خولّقانـدنی کۆمەڵییـە، نـەوەك لـەپێناو خولّقاندنی چەمك بێت"[46]..

بەمانای ئەو نایەوێت لەپێناو چەمك دژایەتیی مۆدێرنەو مێژووەکـەی بکـات، بەڵکو ئەوەی مۆدێرنە بـەرەو کۆتـایی بـوون دەبـات، دیـدو بۆچـوونە هاوبەشـە کۆمەڵّییەکانـە، ئــەو دیـدەی لـەناو مۆدێرنـەدا نائامادەیـە، دیدێکـە بـەردەوام لەڕێگـەی رەخنـەوە جیاوازییـەکانی خـۆی دەستنیـشان دەکـات، جیاوازییــەك لــەناو ئــەو نــەوە رەخنەییــەی کەبەپۆســت مۆدێرنــەکان ناسـراون، جیـاوازیی دەکەوێتـە نێـوان خۆشـیان، بۆیـە ئەگـەر دۆلـۆز بـۆ بنەچـەکەی ئـەو رەخنەیـە بـەرەو لای نیـچە بگەڕێتـەوە، ئـەوا یـەکێك لەهـەرە هاوسـەردەمییەکانی خـۆی کـە(فۆکـۆ)یـە، بـەرەو کانـت دەیباتـەوە، کـەدیارە ئـەو دووانـەش سـەرەتای رەخنەی مۆدێرنەو پۆست مۆدێرنەی لەسەر دامەزراوە[47]..

ئـەوەش لـەڕێگای ئـەو پرسـیارکردنەوە لەدەقـەکان دەتوانرێـت جیاوازییـە فەلـسەفییەکانی تێـدا بدۆزرێتـەوە، ئـەو پرسـیارەش چـەندە بـەوەڵامی خولّقاندنەوەی چـەمکمان دەگەیـەنێت، بـەڵام دواتـر تێدەگـەین، ئـەو پرسـیارە لەجەوهەردا بەمەبەستی دەرخستنی ئاراستەیەکی نوێیە بۆ جیاوازیی.

پەراوێزو سەرچاوەکان:

1– بـەلای (دۆلـۆز) نووسـین پرۆسـەیەکە بـۆ نەخوێنـدەوارەکان ئەنجامـدەدرێت، ئەوانـەی خوێندەوارییان نییە، یان بەلانی کەم ئەوانەی نایانەوێ بمانخوێننەوە.

2- حوارات، جيل دولوز- كليربارني ترجمة (عبدالحي ازرقان)- (احمد العلمي) افريقيا الشرق 1999, ص67

3– هەمان سەرچاوە, ص78.

4– دڵەڕاوکەی مرۆڤ حاڵەتێکە لـەوێوە دروسـتدەبێ، پرسـیارێك بـەدوای فرەچـەمکی مانا دەگەڕێت، ئادەم چەندە پێویستی بەوەیە کە لەبەهەشت دەرنەکرێتو یەزدان قبوڵی بکاتو دوای دەکردن پرسیاری (بۆچی لەبەهەشت دەرکراین؟) ببێ بـەو پرسـیارە، لەهـەمان کاتـدا پرسیارێکی تر هەیـە، پرسـیاری (مـن)ی ئادەمـە لـەخۆم، کەبۆچـی ئـیرادەی ئـەوەم نـەبوو بەقسەی حەوانەکەمو سێوەکە نەخۆم!؟ ئـەو پرسـیارو گومانکردنـە پرسـیارە سـەرەکیەکە دەخولّقێنێ، کەپرسیارە فەلسەفییەکەی (سپێنۆزا)یە

5- نقد النص, علي حرب, المركز الثقافي العربى- 1995, ص247

6– هەمان سەرچاوە, ص248

7– هەمان سەرچاوە, ص250

8– ئەوەش یەکێکە لەو بنەما رەخنەییانەی (دۆلۆز)و (دیریدا)لەیەك نزیکدەکاتەوە، چونکە پێـشتر (دریـدا) لەڕێگـەی چـەمکی (سـێنتر اليزمـی لۆگۆسـی) ئـەو رەخنەیـەی ئاراسـتەی ئەقلانییەت کرد، وەك چۆن کاتـێ (دۆلـۆز) دەیـەوێ لـە خوێندنـەوەی بـۆ مێـژوو، ئازادبێـت لەچـەمکی (هیگلیـو هایدگـەری)، ئـەوەش نزیکبوونـەوە بـوو لەچـەمکی (میتافیزیکیـای

ئاماده)ی (دیریدا)ەوە، لەکاتێکدا لە دوا کتێبی لەگەڵ (فلیکس گوتاری) نووسیویانە بەناوی (فەلسەفە چییە؟) کەدەبوو ئاماژە بۆ دیریدا بکەن، کەچی پشتگوێی دەخەن.

ئەو فەرامۆشکردنە تەنیا لەئەنجامی توێژینەوەی ئێمە نییە بۆ دەقی ئەو دوو فەیلەسووفە، بەڵکو لای بیریارێکی عەرەبی وەك (علی حرب)یش بووەتە مایەی ئەوەی، کەلەو هۆکارە بپرسێت کە (دۆلۆز) قسە لەفەیلەسووفە مەزنەکانی فەرەنسی دەکات، کەچی (دیریدا)لەو قسەکردنە دووردەخاتەوە.

9- نقد النص, ص252

10- فرۆید بڕوای وایە ئەو لەتەك (کۆپەر نیکۆس و داروین) سێ زامی نەرسیسی دەخەنە کلتووری خۆرئاوا .

11- دەروون شیکاری و پێڕەوی فرۆید جەی . ئێف . دۆنسێڵ وەرگێڕانی (ئاوات ئەحمەد) سەردەم ژمارە (9) ل155 .

12- بۆ ئەوەی ئەو گومانەی (دۆلۆز) جیابکەیەنەوە لەو گومانە هرمنیۆتیکیەی (پۆل ریکۆر) کەگومانی فرۆیدە لەشیکاری, ئەگەر چی دواجار لە تەئویل کردنەوەی بۆ گومان ئەوەمان لابەجێ دێڵێت, کە ئەو گومانە پرۆسەیەکە بۆ کرانەوەی زمان, ئەوەش وادەکات لەزۆر خاڵدا بۆ فرۆید لەگەڵ (لاکان) هاوڕابێت, بەتایبەت ئەگەر بۆ وتە ناسراوەکەی (جاك لاکان) بگەڕێینەوە (زمان وەك نەست بونیاندنراوە), ئەوە (ریکۆر) بڕوای وایە ئەگەر (فرۆید) ڕەمزی خستنە ناو نەستەوە, مەبەستی لەو کارە ئەوە بوو لەفەزای نائاگایدا راڤەی ڕەمز بکەین, هەرچی (دۆلۆز)ە مەبەستی لەو گومانکردنە, گومانکردنە لەتەواوی ئەو تیۆرە, چونکە لەبنەڕەتدا نەست ڕەتدەکاتەوە .

13- حوارات / جيل دولوز- كلير بارني ترجمة (عبدالحي ازرقان)- (احمد العلمي), افريقا الشرق- 1999 / ص101 .

14- گرێی ئۆدیب / ئەریك فرۆم :

وەرگێڕانی (ئازاد بەرزنجی) سەردەم, ژمارە (9) / ل182 – 184 .

15- هەمان سەرچاوە / ل185 .

16- جاك لاكان و اغواء التحليل النفسي, ترجمة (عبد المقصود عبد الكريم) المشروع القومي للترجمة 1999 / ص81 .

17- الفلسفة ترحال / عمر مهيبل :

نزوى / العدد (26) ابريل 2001 / ص28 .

18- قراءة المعرفة / مايكل باين, ترجمة (دانا سردار) 2001 / ص189 .

19– هەمان سەچاوە / ل190

20– ئەو سەردەمەی کەبە (جیل دۆلۆز)ە وە دەناسرێت وەرگێڕانی (ئاوات ئەحمەد) بوون ژمارە (5)ل115 .

21- نيتشة والفلسفة، جيل دولوز، ترجمة اسامة الحاج، المؤسسة الجامعية للدراسات، بيروت، 1993، ص5.

22– لێرەدا کاتێ قسە لەچەمکی هەڵوەشاندنەوەی عەقڵ ناکەین، هۆیەکەی ئەوەیە لە بەشێکی تری ئەو کتێبە لەسەر ئەو چەمکە قسەمان کردووە، بڕوانە: هەڵوەشاندنەوەی عەقڵو میتافیزیکیای فەلسەفە.

23- افول الاصنام، فريدريك نيتشة، ترجمة (حسان بورقية) و(محمد الناجي)، افريقيا الشرق، 1996، ص24.

24- نيتشة والفلسفة، جيل دولوز، ترجمة اسامة الحاج، المؤسسة الجامعية للدراسات، بيروت، 1998، ص11.

25- ماهي الفلسلفة، جيل دولوز، فليكس غتاري، ترجمة مطاع صفدي، مركز الانماء القومي، بيروت، 1997، ص44.

26- افول الاصنام، فريدريك نيتشة، ترجمة (حسان بورقية) و(محمد الناجي)، افريقيا الشرق، 1996، ص53.

27- مقال في المنهج الفلسفي، ر.ج.كولنجوود، ترجمة ودراسة وتقديم (فاطمة اسماعيل)، مراجعة (امام عبدالفتاح امام)، المجلس الاعلى للثقافة، 2001، ص22.

28- المعرفة والسلطة، جيل دولوز، ترجمة سالم يفوت، المركز الثقافي العربي، 1987، ص8.

29– ئەوەش پێوەندی بەبەشێکی دیاری شەڕی نێوان سارتەرو فۆکۆوە هەیە، لای سارتەر ئەو بۆچوونەی فۆکۆ تەواو مایەی رەخنەلێگرتنە، چونکە بەلایەوە کاتێ (مرۆڤ لەمارکسیەت دوور دەکەوێتەوە مانای دوور دەکەوێتەوە لەتێگەیشتن بۆ پەڕینەوە) بڕوانە دەقی ئەو چاوپێکەوتنەی سارتەر: الحوار، المعركة (سارتر)، بيت الحكمة، عدد (1)، 1986، ص17.

30- المعرفة والسلطة، جيل دولوز، ترجمة سالم يفوت، المركز الثقافي العربي، 1987، ص118.
31- حفريات المعرفة، بيير بورجلان، ترجمة مصطفى كمال، بيت الحكمة، عدد (1)، السنة الاولى 1986، ص27.
32- الحوار، المعركة (فوكو)، ترجمة مصطفى كمال، هـ. س. پ، ص20.
33- فوكو قارئاً لديكارت، محسن صخري، مركز الانماء الحضاري، حلب، 1997، ص42.
34– ئەو شارەی لێی لەدایكبووم، دیدیار ئیربۆن، وەرگێڕانی ئاوات ئەحمەد، سەردەم، ژمارە (9)، ل16.
35- تاريخ الفلسفة الحديثة/ وليم كلي رايت, ترجمة (محمود سيد احمد) المجلس الاعلى للثقافة 2001-ص518
36– نووسینەوەی ئەو چەمكە دۆلۆزییە وەك خۆی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، كەلەزمانی كوردیدا وشەیەكمان نییە دەقاودەق ئەومانایە بگەیەنێ، بۆیە نەمانویستووە وشەی تری بۆ دابتاشینو نووسینەوەی وەك خۆی پێمان باشتر بووە، بۆ ئەوەی بتوانین زیاتر ماناكە روون بكەینەوە دەڵێین لەزمانی عەرەبیدا بە (المسطح) ناسراوە.
37- البرغسونية/ جيل دولوز, ترجمة (اسامة الحاج) المؤسسة الجامعية للدراسات (بيروت)1997،ص15
38- التفسير الفلسفي للذاكرة، ميري ورنوك, ترجمة (فلاح رحيم) افاق عربية، حزيران،1992/ص86.
39– هەمان سەرچاوە ص86
40- البرغسونية/ جيل دولوز, ترجمة (اسامة الحاج) المؤسسة الجامعية للدراسات (بيروت)1997،ص53
41- ماهي الفلسفة، جيل دولوز-فليكس غتاري، ترجمة: مطاع صفدي، مركز الأنماء القومي، 1997، ص56.
42- جيل دولوز.. القطب الفلسفة الفرنسية، ترجمة وتقديم: كاظم جهاد، نزوي، العدد6-انترنيت.
43- دولوز وغتاري: الفلسفة هى فن ابداع وصنع المفاهيم، عمر كوش..مجلة الكرمل، العدد61، ص254.

44- جينالوجيات مابعد الحداثة، رشيد بوطيب، مجلة افق، العدد27نوفمبر2002-انترنيت.
45- ماهي الفلسفة، جيل دولوز-فليكس غتاري، ترجمة: مطاع صفدي، مركز الأنماء القومي، 1997، ص78.
46– هەمان سەرچاوە، لا31.